

Bevidsthedsudvidelse og verdensomlægning

Kunsten som revolutionens selvkritik

Carsten Juhl
Gert Sørensen
Remi Nilsen
Jeppe Wedel-Brandt
Tania Ørum
Rasmus Graff
Gritt Uldall-Jessen
Jørgen Michaelsen
Cecilie Høgsbro Østergaard
Eskil Halberg
Mikkel Bolt

Akter fra seminaret om Mikkel Bolts *En anden verden*
Billedkunstskolerne, København, 17.2. 2012

Bevidsthedsudvidelse og verdensomlægning

Kunsten som revolutionens selvkritik

Akter fra seminaret om Mikkel Bolts *En anden verden*

Billedkunstskolerne, København, 17.2. 2012

Bevidsthedsudvidelse og verdensomlægning *Kunsten som revolutionens selvkritik*

Carsten Juhl

Gert Sørensen

Remi Nilsen

Jeppe Wedel-Brandt

Tania Ørum

Rasmus Graff

Gritt Uldall-Jessen

Jørgen Michaelsen

Cecilie Høgsbro Østergaard

Eskil Halberg

Mikkel Bolt

Akter fra seminaret om Mikkel Bolts *En anden verden*

Billedkunstskolerne, København, 17.2. 2012

NEBULA

Indhold

- 7 Carsten Juhl: **Bevidsthedsudvidelse og verdensomlægning**
- 63 Gert Sørensen: **Politikkens genkomst**
- 77 Remi Nilsen: **Nyliberalismens historiske sirkler**
- 83 Jeppe Wedel-Brandt: **Håb om en anden verden**
- 97 Tania Ørum: **Politik som et afsporet damptog eller kunst som et håbets princip?**
- 113 Rasmus Graff: **Nedsmeltning**
- 123 Gritt Uldall-Jessen: **Scenekunst som redskab i queerfeministisk aktivisme**
- 139 Jørgen Michaelsen: **Hansen og Michaelsen drøfter Mikkel Bolts bog *En anden verden***
- 149 Cecilie Høgsbro Østergaard **Kontrol, suverænitæt og 'samtdskunst'**
- 161 Eskil Halberg: **Sikkerhedsdispositivet**
- 171 Mikkel Bolt: **Begyndelsen på en epoke**
- 197 **Om bidragyderne**

Bevidsthedsudvidelse og verdensomlægning

— Kunsten som revolutionens selvkritik

En indledning til 17/2-seminaret på

Billedkunstskolerne, København, 2012

Carsten Juhl

PRÆAMBEL — DENNE TEKSTS TRE GRUNDANTAGELSER

Grundantagelse 1: det antagonistiske

Det bliver filosofisk, sprogligt og politisk afgørende for denne bog at navigere uden om polerne venstre-højre. For en sådan differentiering giver ingen mening, når den anvendte teorifigur er antagonistisk og ikke polær, dvs. når de bevægelser, der undersøges, udelukker hinanden frem for at muliggøre hinanden. Et statskapitalistisk venstre, der satsede på samfundets reform i socialistisk retning, udgjorde en modpol til et markedskapitalistisk højre, der satsede på privatejendom og kernefamilie. De to modpoler frembragte atter et mellemrum, hvor højre og venstre kunne finde sammen og på forskellig vis samarbejde om oprettelsen af en velfærdsstat, der især krævede socialisering af arbejdskraften og inddragelsen af kvinderne i lønarbejdet. Det var profitabelt for indehaverne af produktionsmidler, og det forekom venstrefløjen, at lønarbejdets udvidelse til al menneskelig aktivitet var et *fremskridt*.

En antagonistisk modsætning er den, vi ser omkring barrikaden: Barrikaden udelukker det gradvise fremskridt mod et kompromis. Enten falder barrikaden eller den bliver holdt. Enten vinder kontrarevolutionen eller revolutionen gør det. Er der et mellemrum uden kamp, så er det et tidsrum før forsøget på storm: Kontrarevolutionen forbereder sig på at tilintetgøre barrikaden, mens revolutionen satser på at slå angriberne så eftertrykkeligt tilbage, at kontrarevolutionen varigt svækkes og flere barrikader kan rejses, indtil byen har fået afværget alle mulige angreb og kan forbinde sig med andre byer, hvor der måske har fundet den samme udvikling sted. Det var det, der skete mellem januar og juli 2011 i Ægypten, dvs. før hærens modangreb satte massivt ind, og som har været på vej i over et år i Syrien. Barrikaden er den vigtigste kamperfaring før den endelige sejr, fordi den kræver konstruktion, teknik, fællesskab og kendskab til

byen. De ægyptiske generaler ved det og frygter barrikaden mere end noget andet, militært og strategisk. Ægyptiske aktivister har således kunnet berette, at de soldater og officerer, der går over til revolutionen og som er så letsindige at vende hjem ved fyraften, systematisk forsvinder. Barrikaden skal helst isoleres så meget som muligt ud fra militærets (samt moskeens og kirkens) synspunkt. Enhver militær opgradering med våben og viden styrker barrikaden og dermed revolutionen. Walter Benjamin skrev: "I løbet af tre årtier lykkedes det dem [socialdemokraterne] praktisk taget at udslette et navn som Blanqui, der med sin skarpe klang rystede forrige århundrede."¹ – Auguste Blanqui, barrikadens filosof, er tilbage, indbefattet Blanquis (selv)kritiske analyse af de revolutionære erfaringer fra det 19. århundredes Frankrig. Så det er ikke et spørgsmål om at triumfere på forskud, hvilket også ville være absurd, når vi ser de vanskeligheder, de arabiske revolutionære må kæmpe med. Det er snarere et spørgsmål om at kunne formulere den revolutionære teori forfra samt indarbejde eller indfortolke de kamperfaringer og den filosofi, der er indlejret, men endnu ikke udfoldet teoretisk og analytisk i det revolutionære proletariats historie; eksempelvis Martin Heideggers.²

Grundantagelse 2: Den arabiske kvinde ved bedst

Inden for krigsteoriene er det et mundheld, at enhver krig bliver udkæmpet på baggrund af den forrige krigs erfaringer. Noget

- 1 Walter Benjamin, "Historiefilosofiske teser" ["Über den Begriff der Geschichte", 1940], oversat af Hans Jørgen Kløvedal, i: idem: *Kulturindustri. Udvalgte skrifter* (København: Rhodos, 1973), p. 188. Tese XII.
- 2 Der er en omfattende litteratur om Heideggers 'samfundskritik'. Her skal blot nævnes de to, jeg har haft glæde af: Hans Köchler: *Skepsis und Gesellschaftskritik im Denken Martin Heideggers* (Meisenheim/Glan: Anton Hain, 1978), som Peter Bornedal i sin tid henviste mig til, samt Reiner Schürmann: *Le principe d'anarchie - Heidegger et la question de l'agir* (Paris: Seuil, 1982), som forfatteren selv har været med til at oversætte til engelsk: *Heidegger on Being and Acting: From Principles to Anarchy* (Bloomington: Indiana Univ. Press, 1987). Meget af det, jeg har antydnet i denne tekst om traditionens kritiske potentiale og dermed spørgsmålet om oprindelsen samt ikke mindst de meget foreløbige overvejelser om det modsatte af en projektion, en neg-jection, i andendelens afsnit III, hvor Kant stilles over for Heidegger, skyldes en ubunden og 'applikerende' fortolkning af Schürmanns bog.

lignende er foregået inden for revolutionen: Bolsjevikkerne fejrede, at Oktoberrevolutionen havde holdt sig længere ved magten end Pariserkommunens 61 dage og satsede i forlængelse af Marx' analyse af Kommunen på byproletariatets lederskab og dermed på den partikultur, arbejderbevægelsen havde udviklet i de mellemværende 46 år. For 1968, 51 år efter Oktoberrevolutionen, blev konflikten og fejlene i den russiske revolution med rette knyttet til vanskelighederne ved at sammenkoble en lokalistisk bondebevægelse med et internationalistisk perspektiv gældende for alle undertrykte i verden; intet sted ses dette i øvrigt tydeligere end i Baku-kongressen for Østens folk, 1920. 1968 søgte da at råde bod på den mangelfulde internationalisme ved at sammenkoble de europæiske revolter med de asiatiske kommunisters statskapitalistiske løsninger i Kina og Vietnam, selvom såvel Mao Zedong som Ho Chi Minh til dels fortsatte et økonomisk program, der stammede fra de sovjetrussiske femårsplaners satsning på sværindustri og dermed også på en statskapitalistisk oprettelse af "socialisme i ét land". Som jeg senere vil angive i forbindelse med Alain Badiou's senmaoistiske reparationer, så var maoismen i eksempelvis Frankrig og Norge et symptom på hvor lidt revolutionstænkning, der kom ud af 1968. Følgelig fik det oprør, der var mest radikalt, de sorte amerikaneres oprør, ikke den plads i 68-bevægelsernes bevidsthed, som havde kunnet kritisere såvel tilbageblikket til den gamle russiske konflikt mellem partikommunisme og rådsbevægelse (jf. Kronstadtsøvjettens oprør i 1921) som den maoistiske ideologi om en statskapitalisme på basis af bondeøkonomi og dermed på basis af en intimidering af landsbyernes husholdninger. – Når alt kommer til alt var Jean Genet nok den forfatter, der klarest så *såvel* det biopolitiske opbrud i de amerikanske storbyer omkring de sortes oprør *som* den revolutionære potentialitet, der var knyttet til den palæstinensiske lejrtilværelse. Både de amerikanske sortes forstæder og palæstinenserlejerne omkring Israel varslede den urbanistiske situation for arten, den ekstreme udsathed, som en postagrar forarmet menneskemasse lever i. Det er den verdensnød, som Mike David i 2006 døbte *Planet of Slums*. Verdensnøden er det faktiske, det grundlæggende, den nødvendighed, hvori kunst, filosofi og videnskab i dag og længe endnu må tage sit udgangspunkt.

De amerikanske sortes oprør kom tidligt i 60'erne, og situationisterne var opmærksomme på dets potentiale før de øvrige revolutionære på baggrund af opstanden i Watts (11.08.1965). Og efter de hundrede byers *riots* foranlediget af mordet på Martin Luther King (april 68) tog det dengang nystartede bordiguistiske tidsskrift *Invariance* emnet op og diskuterede James Boggs' afgørende bøger.³ Men det var Genet, der holdt fast ved de udelukkede situation i USA (og Palæstina) og forsøgte at mobilisere Jacques Derrida og andre franske intellektuelle for at få dem til at protestere imod de vilkår, som de sorte indsatte – jf. *Soledad brothers* – var underkastet i de amerikanske fængsler. Men Genets var en enlig stemme. Først med massakrerne i Sabra og Chatila (16.-18. september 1982) og siden Spike Lees film (fra hip hop-filmen *She's Gotta Have It* i 1986 til *Malcolm X* i 1992) kunne de emner, der var blevet fortrængt under det vestlige “ungdomsoprør”, opnå en opmærksomhed, der fremmede en bevidsthed om mestiseringens hhv. dramatik og poetik.⁴ Men disse emner blev ikke aktivt inddraget i den diskussion om fællesskab, Nancy og Blanchot satte i gang 1983-1984 (se senere), og det var først med Giorgio Agambens *Homo Sacer*-forskning (1995), at udelukkelse og biopolitik blev bærende

3 James Boggs: *The American Revolution – Pages from a Negro worker's notebook* (New York and London: Monthly Review Press, 1963) og sammes *Racism and the Class Struggle – Further Pages from a Black Worker's Notebook* (New York and London: Monthly Review Press, 1970). Bordiguisternes franske fjortendagesavis *Le prolétaire*, der udkom i Marseille, bragte en vigtig artikel i nr. 114 (1.11.1971) om de sorte amerikaneres kamp og denne kamps betydning for proletariatet: “Le mouvement noir aux Etats-Unis – Les prisons, écoles de guerre du communisme” (Den sorte bevægelse i de Forenede Stater – Fængslerne, kommunismens krigsskoler). Bordiguisternes leder Bruno Maffi fik straks fjernet den skyldige redaktør, der havde tilladt artiklens publikation sammen med et par andre lige så vigtige i dette afgørende nummer af *Le prolétaire*, og sagen var medvirkende til splittelsen af Det internationale kommunistiske parti i december 1971. Amadeo Bordiga var død 23. juli 1970, men havde ikke været skrive- og kampdygtig siden 1967, hvorfor hele 68-problematikken måtte varetages af nogle folk i Milano og Firenze, der ikke blot ikke var de teoretiske udfordringer voksne, men også straks ved Amadeos første svækkelse i vinteren 1966-67 havde sørget for at udelukke de to franske tænkere – Jacques Camatte og Roger Dangeville – der ville have kunnet overtage partiets ikke ubetydelige presse på italiensk og fransk og gennemføre de nødvendige analyser af såvel det amerikanske spørgsmål som af de franske strejkebevægelser i maj-juni 68.

for at tænke det radikalt subjektive og dettes grundlag i det begreb om det nøgne eller 'blottede' liv, Walter Benjamin kort havde beskrevet allerede i 1920 i sit "Forsøg på en kritik af volden".⁵ Det er så blevet det begreb, Agamben bruger til at lirke Heideggers nødvendighed op. I stedet for at indtænke væren i en nødvendighed som en uprøvet modalitet for det nærværende, så indtænkes væren hos Heidegger i en modalitetsløs tilstand af indbyrdes afhængige "planer" (ville deleuzianerne kalde dem), der vedrører tilstanden som indstillethed (Ge-stell), dvs. det der lader sig afdække, det der er sket for menneskene (det dem tilskikkede) samt den fare, en oplirken af hele denne værensnød (vendighed) må kræve. Hvor Heideggers tilgang især er sproget, så er Agambens tilgang især spørgsmålet om livet (atter i forlængelse af Deleuze).

- 4 I Danmark udgav Erik Thygesen en fin "dokumentarisk rapport": *Den amerikanske befrielsesfront* (København: Rhodos, 1970) I-II. Den var opdelt efter grupper – studerende, kvinder, indianere – og bind I bragte en glimrende antologi af tekster fra De Sorte Pantere p. 179-282. Samme forlag udsendte også den danske oversættelse af Eldridge Cleavers *Soul on Ice* i flere udgaver. I 1971 udkom Michael Tejns oversættelse af George Jackson: *Soledad Brødrene* (København: Schønberg) med Genets indledning. – Jeg mener, det var i sommeren 1970, at Bobby Seale og en anden Panter-leder, hvis navn jeg ikke kan huske, gæstede Christiansborg inviteret af det nystartede VS. VS havde indbudt mange fra den alternative venstrefløj i Danmark til at stille spørgsmål. *Clarté* havde sendt mig, og jeg spurgte Bobby Seale om Panternes syn på proletariatets diktatur, som jeg dengang (som nu) opfattede som marxismens grundidé. Seale svarede høfligt, at han kendte tanken og mente den var vigtig nok. Underforstået drejede de sortes revolution sig om noget andet og meget mere nærværende: morgenmad til sorte børn, skoleforhold for sorte, sorte i de hvides fængsler etc. Først sent forstod jeg, i hvor høj grad nødvendighed og fare hænger sammen, jf. senere om Heidegger i denne tekst. Men dengang, da jeg aldrig havde været i USA og ved selvsyn konstateret, hvilken nødvendighed, der kunne herske i en diskriminationsstyret amerikansk forstad, hvor alle betjente var bevæbnede "white pigs", undrede De Sorte Panteres retorik mig meget. Siden hen, ikke mindst efter besøg på den besatte Vestbred og i det bosætterhærgede Østjerusalem, forekommer det indlysende, at udelukkelsens politik og det oprørende derved må frembringe den akutte forbindelse mellem nødvendighed og fare, Bobby Seale påpegede og som Heidegger har tænkt; en forbindelse som til enhver tid legitimerer verbal og fysisk modstand, våbendragningen inklusive.
- 5 Walter Benjamin: "Forsøg på en kritik af volden", oversat af Hans Chr. Fink, op. cit., pp. 37-38.

Det er især på dette felt, det udelukkede livs felt, at den arabiske opstand kan starte på en frisk. Og det er ikke længere muligt at fortrænge den biopolitiske del af konflikten; dertil er den arabiske kvinde for tilstedeværende i kampene og især i den måde, hvorpå revolutionen må tænkes under de aktuelle kampe, også når den har overvundet hæren og moskeen. Og det radikalt subjektive ved den arabiske kvindes situation er – synes jeg – tydeligere nu, end situationen var for de sorte amerikanere i 1968.⁶ For hun er proletarietets proletariat i bogstaveligste forstand, eftersom proletariatet er den klasse, der især får mange børn, *proles*. Hun skruer dermed op for forbindelsen mellem revolution og nødvendighed, eftersom hun samtidig er på barrikaden, i selve den politiske manifestation af det revolutionære brud. Og det er hende, det går hårdest ud over, i Cairo som i Homs. Den arabiske kvinde er proletarietets koncept og agensform, og hun har fået betroet sandheden om denne den måske sidste revolutionære mulighed i artens historie. Hun er subjekt og emne, ikke til at adskille fra livet og dets ophav. Hun er den levende nødvendighed.

Drabet på ufødte, spæde og små piger i Asien skal ses i dette perspektiv: *Die Zeits* New Delhi korrespondent, Georg Blumes, publicerede for nylig en fremragende oversigt over dette emne; af den fremgår det, at biopolitikken på dette felt lader sig forvalte lokalt og kommunalt: “General Electric og Siemens udviklede sidste år i Kina og Indien nye ultralydsapparater, som kun koster en brøkdel af prisen på de vestligt fremstillede apparater. De bliver solgt i tusindvis. De nye modeller kan bruges mobilt med solenergi, så selv den mest isolerede landsby kan være med.” Være med i kampen mod det kvantitativt-humane ved det kvindelige potentiale i Asien. Det anførte tal er 100 millioner piger, der på forskellig måde er blevet udryddet i Østasien. Aktivisten, nu pensioneret tidl. departementschef for sundhed i den indiske delstat Haryana, Deepak Dahiya, kalder det “folkemord på piger”.⁷

6 Måske fordi de sorte amerikaneres bevægelse – især De Sorte Pantere – alligevel måtte være splittet mellem spørgsmålet om en revolution, der kun kunne være mestizerende, og den daglige nødvendighed, der krævede bedre vilkår for den sorte befolkning i de amerikanske byer.

7 Georg Blumes: “De forsvundne piger”, oversat af Sara Høyrup, i: *Weekendavisen*, 13.04.2012.

Den kvantitative humanisme er en "kvindesag", og her har økonomi, økologi, religionshistorie, psykoanalyse, medicin, jura, filologi, biologi og filosofi mødt en forskningsopgave, der overskrider opdelingen mellem naturfag og humaniora og som vil holde al kritisk videnskab beskæftiget længe; men også de kunstneriske undersøgelser får meget at se til.⁸

Grundantagelse 3: det ekstrakategoriales betydning

Den tredje grundantagelse forudsætter nok, at læseren kender lidt til min føljeton om politisk kunstteori i *Hæfter for Gæstfrihed*, især afsnit 2 i nr. 6-7 fra 2006, der behandler Immanuel Kants *Kritik af dømmekraften*, hvis æstetiske del bringes der i dansk oversættelse. Samt ikke mindst indledningen til min oversættelse. Jeg benytter i den forbindelse studier af Lask, Marquard, Puder og Carchia.⁹ Teorien, som altså ikke er så uventet, eftersom den har optaget flere før undertegnede, er ikke desto mindre delikat at udfolde i en fart: Den indebærer, at undersøgelsen af grænserne mellem kategorierne leverer den kritiske energi til Kants transcendentale æstetik i den tredje Kritik. Analysen af det sublime muliggør f.eks. ikke blot en indsigt i de indbyrdes meget forskellige oplevelser af hhv. størrelse og kraft samt i måden, hvorpå

- 8 Og de kunstneriske undersøgelser er med fra begyndelsen i selve bevægelsen; jf. den af Aida Eltorie organiserede udstilling med katalog (på engelsk og italiensk): *The Changing Room – Arab Reflections on Praxis and Times* (Torino: Spazio Qubi, 22. september – 22. oktober 2011). Aida Eltorie præsenterede flere af disse kunstneriske undersøgelser på Billedkunstskolernes seminar om det arabiske forår, København, 7. oktober 2011. Den arabiske kvindes revolutionære primat er bl.a. blevet tydeligere, alt som de forskellige valgprocesser i Tunesien og Ægypten har skullet forholde sig til spørgsmålet om en egalitær valgbarhed, dvs. kombinere kvindens udseende med magtens åsyn. Jf. dagbladet *Le Mondes* temasider: *Femmes du printemps arabes* [Det arabiske forårs kvinder] i: *Le Monde* (Paris), 09.03.2012, pp. 17-20. Egentlig burde vi hver gang skrive den "arabisk-iranske" kvinde, thi den iranske kvinde var den biopolitiske avantgardes spydspids inden for Mellempøstens politiske historie. Det skyldes, at det postkoloniale fik en iransk begyndelse i 1953, og at den iranske kvinde derfor meget tidligt fornam forbindelsen mellem social revolution og "modernitet" som et antikolonialistisk og biopolitisk bevidsthedsanliggende. Jf. Shirin Neshats film *Women Without Men* (Coproduction Office, Sølvløve i Venezia, 2009).

disse oplevelser instrumentaliserer (Kant siger "bruger") sindets evner, men den får også tilspidset konflikten mellem den abstrakte synteses grænser (det matematiske) og en illusionslignende idé om sikkerhed (det dynamiske). Grænsekonflikten mellem abstraktion og illusion, som er styrende for modsætningen mellem koncept og rum, er også kendt fra den filosofisk søgende del af kunstavantgarderne, dvs. futurister, dadaister, suprematister, neoplasticister og surrealist. Og det kritiske anliggende, disse avantgardebevægelser er ude i, tydeliggør i sidste eller næstsidste instans en ontologisk vanskelighed: at skabe ophør i magten, og magten udelukker skabelse (jf. anden del). Den nævnte vanskelighed har frembragt flere nihilistiske hypoteser, der på forskellig måde forsøger at omgå vanskeligheden ved at ty til den inderlige forpligtigelse, dvs. til en etisk streng, hvad allerede Kant havde set i sin æstetik. Den inderlige forpligtigelse kan bestå i at skulle udtrykke det negative ved det ontiske 'alligevel', multidevierende, svagt-stærkt eller ubønhørligt muntert i en humanitetskritik som hos Nietzsche. Men den samme inderlige forpligtigelse kan også skrue op for det etiske som 'egentlig' human anstrengelse 'trods alt', hvorved den kommer til at bygge på en kritisk og protoabsurdistisk accept af det vilkårlige som hos Camus. Løsningen kommer med andre ord til at bestå i at kunne fremskrive forskellige udgaver af det autentiske, benytte forskellige autentificerende stilarter. Og disse stilarter lader sig nære lige så vel af en hån over for illusionen som af en følelse af nåde i illusionen. Det autentiske når derved "hinsides" løgn og sandhed, men må stoppe ved kunsten, i den kunstneriske frembringelse, der ikke har nogen heuristisk glæde af noget "alligevel" eller "trods alt". Denne metaetiske, men ikke nihilismebekræftende opfattelse af kunstens domæne som *refugium* udgør det bedste argument for kunstens autonomi, uanset om dets "selvsving" tager form af hjemsøgelse, som hos Baudelaire, eller af hemmelighed, som hos Duchamp: *plage og fortrolighed* under alle omstændigheder. Samtidig må det ikke glemmes, at det fatalistiske arguments "alligevel" eller "trods alt" er blevet nedlagt sammen med Auschwitz. Et "alligevel" eller et "trods alt" efter april 1945 vil altid skulle give en eller anden historiefilosofisk berettigelse til udryddelsens lejre og dermed godtgøre, at jøder og romaer ikke er døde "forgæves". Det sidste kan kun give nationalsocialismen en negativ historisk

“berettigelse”. Det er denne omvendning af det “listigt” hegelian-ske ved hjælp af Nietzsche, Agamben har analyseret og kritiseret i sin bog om Auschwitz (*Homo Sacer III*).¹⁰

Det etiske har imidlertid en egen mulig løsning i det eksemplariske, en selvbestaltet løsning ganske vist, men ikke desto mindre til efterfølgelse. Det er Kants forklaring og den måde, hvorpå han unddrager sig den nihilistiske fristelse og finder en regel. Eller rettere oprindelsen til følelsen af reglers mulighed. Eksemplets “autoritet”: I stedet for at få hjemmet besat af tvingende hjemsøgelse eller af søde hemmeligheder, dukker der en regelproblematik op fra kunstens domæne. Den indeholder en etisk ledetråd, men muliggør også en vurdering ved hjælp af følelser. Og heri består det performative i det ekstrakategorielle: Det vækker en fornemmelse af orientering, at regler kan opstå ved kunstnerisk praksis, uanset hvor afvigende værker en sådan praksis måtte frembringe. – Men også pengene fungerer ekstrakategorielt...

FØRSTE DEL — BEVIDSTHEDSUDVIDELSE

I,1 — Bogen som anledning

Initiativet til at afholde seminaret om kunst og kritik i revolutionen den 17. februar 2012 på Billedkunstskolerne blev taget for at afbalancere den temmelig vrangvillige kritik, som dagbladene

- 9 Her skal kun anføres nogle titler. Disse studier er imidlertid afgørende for at forstå, hvorfor to ekstrakategorielle størrelser som kunst og revolution ikke går op i nogen syntese (proletariat, diktatur, demokrati, samfund, kultur, socialisme) og heller ikke supplerer hinanden f.eks. i en opbyggelighed eller negativt som undergravning. Mere i anden del om revolutionens modale problemer. Hovedtitler for studiet af det ekstrakategorielle: Emil Lask: *Die Logik der Philosophie und die Kategorienlehre - Eine Studie über den Herrschaftsbereich der logischen Form* (1910), i: sammes *Sämtliche Werke* bind 2 (Jena: Dietrich Schleglmann Reprintverlag, 2003), pp. 1-246. Odo Marquard: “Kant und die Wende zur Ästhetik” (1960), i: *Zeitschrift für philosophische Forschung* Band XVI (Meisenheim/Glan: Verlag Anton Hain), pp. 231-243 og pp. 363-374. Martin Puder: *Kant - Stringens und Ausdruck* (Freiburg: Verlag Rombach, 1974). Gianni Carchia: *L'amore del pensiero* (Macerata: Quodlibet, 2000).
- 10 Giorgio Agamben: *Resterne fra Auschwitz. Arkivet og vidnet (Homo Sacer III)*, oversat af Carsten Juhl (København: Billedkunstskolernes forlag, 2012), pp. 97-98.

anmeldere gav Mikkel Bolts bog *En anden verden*. Anmeldelserne var vel "gode",¹¹ mere indskrivende i *Politiken* og mere afskri- vende i *Weekendavisen*, og på dagen, hvilket siger noget om, at pressen kan lugte revolutionslunten, men lader som om den ikke er antændt.¹² De formåede dog ikke at placere bogen i den globale og aktuelle krise, dvs. i problemfeltet omkring måden hvorpå en subjektivitet af undergravende karakter er ved at vise sig i Arabien og internationalt. Det er den placering af *En anden verdens* problematik, denne bog nu gerne skulle afstedkomme.

En anden verden har den hjælpsomme undertitel "Små kri- tiske epistler om de seneste årtiers antikapitalistiske satsninger i kunst og politik og forsøgene på at udradere dem" og ikke mindst et fotografi på omslagets forside, der viser bengalesiske proletarer i færd med at fjerne dele fra en udtjent og udrangeret damper, som næsten er trukket op på land. Det er m.a.o. de an- dre, der tager skraldet og skroget. En af samtidens skønlitterære hovedværker i Danmark havde ellers lige været en tur igennem emnet på så entydig en måde, som kun romanen, filmen, tea- tret og pamfletten formår.¹³ Men der skal en særlig vending og livssammentrækning til, før en bevidsthedsudvidelse kan ud- folde sig som den kombination af opvågning og afsked, Walter

- 11 Den 'dårlige' anmeldelse er især den, der er meget kortfattet (eller kommer meget sent). Jf. hvad den norske forfatter og retorikforsker Georg Johannesen skrev om dette i en "fagkritisk pamflet" betitlet *Om 'Norges litteraturhistorie'* (Oslo: Novus, 1975, 2. oplag) pp. 9-11. Tidligt og tydeligt: "Det ligg mykje ros i eit slakt over to dobbelkro- nikkar og tilsvarande mykje ris i venleg omtale over ei kvart spalte." – Dette gælder også hele sagen omkring Bishops og *October*-folkenes kritik af Bourriaud (se senere); men sidstnævnte kender tydeligvis ikke den norske retorikers tese om værdimål.
- 12 Heldigvis bortset fra anmeldelsen i racismens og krigsophvirvlernes hovedorgan *Jyllands-Posten*. Den var hverken indskrivende eller afskri- vende, men blot aggressiv. For de frådende og rabiater journalister på det blad er jo ikke ude på at undgå kampen og fremme kompromis- set. Tværtimod: De vil kontrarevolutionen, den hele, og det uforbe- holdent, og det sidste er glimrende. Men det er krævende at være en rigtig reaktionær tænkter; lige så vanskeligt som at være en rigtig revolutionær tænkter.
- 13 Kirsten Hammann: *En dråbe i havet* (København: Gyldendal, 2008), eksempelvis p. 177: "Afrikanerne burde komme trampende ind over de europæiske grænser og kræve del i den ufattelige rigdom, men de har ikke kræfterne", eller p. 241 og p. 271.

Benjamin behandler i sit *Passageværk*. Benjamin skriver om dette bl.a.: “Sagt på en anden måde er vort liv en muskel, der har kraft nok til at sammentrække [kontrahieren] hele den historiske tid.”¹⁴ Revolutionen er en sådan muskuløs kontraktion i det sociale stoflighed. Kunsten og sproget deltager derfor i sammentrækningen af livet og tiden. De er selve den form, sammentrækningen tager, og de er også og på samme tid vore redskaber til at aflæse intensiteten i sammentrækningsbevægelsen.

1,2 — Bogen som anledning, fortsat

En anden verden mødte ikke desto mindre interesse blandt mange læsere og fremstod som en vigtig partner til en anden kamptekst, der udkom samtidigt på dansk, men ikke fik pressens bevågenhed, Den usynlige komité's *Den kommende opstand*.¹⁵ Den danske oversættelse af komitéens franske bog blev præsenteret på et andet seminar, hvor den udgjorde en tekst blandt flere, nemlig forlaget After Hands *Verbale Pupiller 2011*, afholdt i Århus Kunstbygning og rum46, 2.-3. december 2011. *En anden verden* var blevet lanceret en god halv snes dage før som afslutning på Møllegade Boghandels *Deleuze-seminar* i København, 18.-19. november 2011.

Kombinationen af kunstbygning, miniforlag, boghandel og kunstskeoler som ramme om en gryende alternativ offentlighed er sigende for den tredeling, der har fundet sted mellem opinionerne i flere af de nordeuropæiske lande, som endnu ikke er direkte inddraget i verdenskrise og i den revolution, krisen er ved at afstedkomme. Fjernsynet kører en opinion, der er den magtfulde og som svarer til det nationaldemokratiske parlaments selvforståelse (etnokratiet). Det er her de forskellige

14 Walter Benjamin: *Das Passagen-Werk: Erster Band* (Frankfurt a/M: Suhrkamp, 1982), p. 600 [N 13a, 1]. Min oversættelse. Sætningen mangler i den danske udgave: *Passageværket: Bind 1* oversat af Henning Goldbæk (København: Politisk Revy, 2007), p. 588.

15 Med undtagelse af Truls Lies sammenlignende drøftelse: “Negasjonens kraft” i: *Le Monde diplomatique*, nr. 2, februar 2012, p. 32. Lie søger at formulere en position mellem Den usynlige komité's revolutionære Dada og Hannah Arendt, men det kan nok ikke lade sig gøre. Der er ikke noget fælles anliggende mellem opløsningen af institutionerne og institutionernes republik. Den usynlige komité står og vil stå i ledtog med nødvendigheden, mens Hannah Arendt satser på en frihed, ganske vist egalitært og dermed etisk forvaltet.

partikuratorer gør det ud for intellektuel ballast og søger at opretholde en forbindelse til den skrevne presse, aviserne. Sidstnævnte skal så forsøge at undgå en alt for uforblommet manipulation fra partikuratorenes *spin*, og en af de måder, de kan gøre det på, er ved at opretholde en anden forbindelse, sjældent en dialog, med det skrevne ord. Især med ordene inden for skreven prosa (romanen og essayet). Derimod forekommer poesien og filosofien vanskeligere at indarbejde i en sådan position som modersmålets modvægt til etnokratiets ensretning af sproget. Jeg vender tilbage til spørgsmålet om sprog og kritik i afsnit III, men det må blive i store træk, eftersom overgangen fra Christiansborg til “folkets prosa” er halsbrækkende pr. definition og kendetegnet ved flere alt for åbne porte, hvorigennem der ikke gives andet end adgang til at stille spørgsmålet om magt. Det foregår med andre ord ligesom i Kafkas novelle om manden fra landet tilsat den danske ideologi om “småt er godt”. Hver enkel af de venuesæle, åbne porte indtil magten fortjente en detaljeret analyse: Denne bog er så også en begyndelse på en sådan analyse. – Men først lidt om Mikkel Bolts *En anden verden*.

Der er givetvis noget “muskuløst” i bogens bramfrie og dog indædte satsning. Til trods for undertitlens holbergiserende anvendelse af ‘epistel’-betegnelsen, så befinder bogen sig nærmere Holbergs parallel-genre, “den moralske tanke”. Derved indskriver den sig i det ræsonnerende radikalmoralske opbrud, der stilistisk er i slægt med Stéphane Hessels Benjamin-aktualiserende og bevidst dissidente *Indignez vous!* og politisk med den mere aggressive udgave af *occupy*-bevægelsen (Oakland, Athen).¹⁶ Historisk og teoretisk er Mikkel Bolts positioner dog af en anden

16 Stéphane Hessel: *Indignez vous!* (Montpellier: Indigène éditions, 2010). En bog de spanske 15. maj-folk har taget navn efter. På de svenske tidsskrifter *Subaltern* og *Ord & Bilds* seminar i Malmö 21.-22. april 2012 mødtes repræsentanter fra bevægelserne i Cairo, Oakland og Madrid om lørdagen. Det var bemærkelsesværdigt, hvor langt madrilenerne var kommet i deres forsøg på at forholde sig fællesskabeligt og anti-spektakulært til netop sådanne sammenkomster som det, hvortil svenskerne havde indbudt. Tahrir var naturligvis især kampberedt, mens Oakland lydefrit indskrev sig i en filosofisk-politisk problematik, der gik tilbage til Rosa Luxemburg og til massestrejkedebatten 1910-1912, jf. Antonia Grunenbergs (red): *Die Massenstreikdebatte* (Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt, 1970).

støbning end de overgangsholdninger, der generelt gennemsyrrer den noget usikre form for solidaritet, hvormed europæiske og amerikanske byer har mødt den arabiske revolution. Bolt etablerer således i bogen forbindelser til den europæiske disidentmarxisme i kølvandet på Første og Anden Verdenskrig, en marxisme hvis gennemgående skikkelse var den napolitanske ingeniør og stifter af Italiens Kommunistiske Parti *PCd'I* (Livorno, januar 1921), Amadeo Bordiga (øvrige centrale disidentmarxister var Anton Pannekoek, Karl Korsch og Otto Rühle). Dernæst geninddrages ved forskellige lejligheder den situationistiske kritik, Mikkel Bolt helligede sin ph.d. afhandling, jf. bogen *Den sidste avantgarde*, der sigende nok udkom i 2004 og fik genetableret nogle sociopolitiske positioner og en revolutionær historie, som forekommer at være blevet mere uomgængelige i dag end de var omkring 1968.¹⁷ Det giver *En anden verden* et stort teoretisk og kritisk vingefang, hvor perspektiver, der i eminent grad ellers har tilhørt den ubønhørlige side inden for kapitalkritikken, kobles til de 'blødere' emner hidrørende fra den etablerede venstrefløj såsom kritikken af neoliberalismen.¹⁸ Derved søger bogen at overføre den kraft, der ligger i forgangne gruppers undergravning af såvel markedskapitalisme (i Vest) som statskapitalisme (i Øst) til det nuværende kapitalkritiske klima, der p.t. har problemer både med sine ideer, sine idealer og sine projekter. Heraf spørgsmålet om kontrarevolutionens modstandskraft, jf. underrubrikkens emneangivelse "forsøgene på at udradere" opbruddet i dag (se afsnit IV). Selv vil jeg mene, at Mikkel Bolts bog om "en anden verden" især vedrører tærskelbevidsthed, dvs. den form for engagement og refleksion, der opretholder forbindelsen tilbage til forrige revolutionsbølge og dens kontrarevolution, groft sagt årene 1917 til 1926, med henblik på noget absolut andet, nemlig at finde de emner, hvorfra den revolutionære tanke kan formuleres. Og disse emner vedrører kunstneriske undersøgelser, sprogets status, skriftens

17 Mikkel Bolt: *Den sidste avantgarde - Situationistisk Internationale hinsides kunst og politik* (København: Politisk revy, 2004).

18 Det skal dertil siges, at emnet blev afprøvet i to "noter" for længe siden: jf. Mikkel Bolt: *Plaidoyer for en (u)mulig avantgarde og en apatisk + ironisk modstand mod den globale finans/kapitalverden. To noter* (Aarhus Universitet: Arbejdsrapport fra Institut for Kunstshistorie, 2001).

rækkevidde, opstandens våbendragning samt ikke mindst opgøret med al den nationaldemokratiske træghed, der forhindrer enhver *kathekonisk* praksis i de områder, hvor der endnu ikke er nogen undergravende eller revolutionær bevægelse. Altså modstand mod modstanden, når der ikke er revolution i nærområdet.

Under seminarets planlægningsfase drøftede Mikkel og jeg en række muligheder for underopdeling af bogen, så den kunne om sættes til et seminar, der både dækkede bogen og de emner, der netop vedrører 'den anden verden'. Det blev til følgende opdeling i fem seminar'fag', som disse "akter" kun nogenlunde svarer til.

1. (pp. 9-22 i *En anden verden*) En oplægsholder, der siger noget generelt om bogens komposition med udgangspunkt i Indledningen. [Det blev denne indlednings forfatter, og nogle af de tanker, jeg da fremførte, finder læseren gengivet i slutningen af førstedelens afsnit II,2.]
2. (pp. 23-88) To oplægsholdere, der kender samtidsdiskussionen og dens oprindelse i venstrekommunismen, dvs. kan klare det lange enkeltafsnit, ca. 65 sider, som også muliggør at drage nogle historiske linier.
3. (pp. 89-162) To oplæg om terror og billedstyre. De to emner hænger oplagt sammen. Her ville en politisk aktivist og en mediekritiker udgøre den gode løsning.
4. (pp. 163-240) To oplæg om kunst, systemkritik og modstand.
5. (pp. 241-260) Et oplæg om kontrol og Deleuze."

Blot for at vise, hvor meget der kan skubbe sig i et arrangement under de to måneder, der går fra plan til realisation. Et i øvrigt meget kort tidsforløb.

II,1 — Situationen for kunsten, dXII mm.

Først nu forstår jeg til fulde, hvorfor documenta 12 (dXII) i 2007 virkede så skelsættende og "befriende" kontekstundergravende, at den kunne tillade sig alt, lige fra opgradering af secunda-kunst til godkendelsen af det sammenbrudte værk, *Template*, som Ai Weiwei tillod, hvad der ikke kunne andet end tilskrive naturens stormen en hovedrolle midt i al den afledte kunstkultur: sublimitet og kulturalitet, tilfældighed og

afledthed, kontekstfrigjorthed og kontekstafhængighed, autonomi og heteronomi. Positionerne var med andre ord *legio*, og der kunne i den grad begyndes forfra, dvs. et sted mellem Klees *Angelus Novus* og Amar Kanwars videoepiske arkæologi i voldtægternes historie på det indiske subkontinent. De implicerede filosofemer i Kassel, 2007, strakte sig således fra Benjamin til Foucault, fra teoæstetik til biopolitik.

Både dengang og retrospektivt er og var *dXII* for mig at se en meget frugtbar omlægning, selvom den endnu forekommer en kende uoverskuelig. Men radikalt omlæggende var den, og det i apatisk retning (se senere)! Det bliver herefter ikke muligt at genindføre kontekstkunstens samtalekøkken-æstetik à la “se dig selv spise”, hvis henholdsvis højpatetiske og lavpatetiske udgaver vi kender fra f.eks. Eliasson og Tiravanijas arbejde. Men meget andet ophører også dermed. Først og fremmest den fælles verden, hvor kunst og kultur kan samarbejde om at være i samme samfund som det, nationalstaterne styrer.

Ser vi tilbage på kunstudviklingen siden Murens fald, opdager vi en mærkelig bevægelse af opbrud fra samfundet og genetablering af sociale forbindelser, opbrud og genetableringer som har indbyrdes overgange somme tider med sammenflettede ‘uafgjorte’ forbindelser. Efter 80’ernes bevidsthedskrise fremkommer der altså et forsøg på kontekstuel reparation. Men først: Hvad bar den nævnte bevidsthedskrise?

80’erne var en meget ensidig og radikal satsning på kunst og filosofi som de felter, hvorfra enhver subversion og kritik måtte udgå i den vanskelige situation, der havde sit politisk-økonomiske centrum i det østlige Middelhavsområde: Den italienske 77-bevægelse forekom så dybdegående, at den “transformistiske” alpartistat, som kommunistpartiet, socialistpartiet og de kristelige-demokrater efterhånden havde udviklet siden Amintore Fanfanis “åbningen mod venstre” og dannelsen af centrumvenstres første kristelig-socialistisk regering (1963), ikke ville kunne holde til den. Den iranske revolution i 1979 forekom at måtte blive lige så skelsættende. Imens udviklede den libanesiske borgerkrig sig, og den kulminerede med den israelske invasion 1982-83, som fandt sted samtidig med, at krigen mellem Iran og Irak (sept. 1980-aug. 1988), igangsat

af sidstnævnte, udviklede sig til den mest blodige konflikt siden Anden Verdenskrig. Det sociale spørgsmål trådte i baggrunden, eftersom samtlige konflikter var båret af ideologiske eller af teologiske modsætninger. – Situationen medførte oprettelsen af “Centret for filosofisk forskning om politik”, der blev til i november 1980 på l’École Normale Supérieure de la rue d’Ulm under ledelse af Philippe Lacoue-Labarthe og Jean-Luc Nancy. Det havde en intens forelæsnings- og diskussionsvirksomhed i to år, og dets akter blev udgivet i to bøger, der er ‘seminale’ i flere henseender: *Rejouer le politique* og *Le retrait du politique*, der må oversættes med hhv. ‘Sætte det politiske i spil igen’ og ‘Det politiskes tilbagetrækning’.¹⁹ Læseren vil opdage, at bortset fra Claude Leforts indlæg, der undersøger begreber fra klassisk politisk filosofi à la Tocqueville, så er alle andre indlæg af filosofisk betydning på vej over i en drøftelse af relationen mellem normbrud og subjektivitet, dvs. bekræfter det ‘egentligt’ postmodernes komplekse emner (“små fortællinger”), der især problematiserede syntesemuligheden (klasse, samfund) ud af det politiskes felt med henblik på at lægge et begreb for det fællesskabelige til rette i stedet.²⁰ Det fremkom så i 1983 med Nancys vigtige artikel om det “ørkesløse fællesskab”, efterfulgt af Blanchots lille bog om det “uvedgængelige fællesskab” året efter – parallelt med Lyotards bog om det uartikulerbare og konfliktualiteten, *Le différend* (“Tvisten” eller ‘Striden’). Det postmoderne muliggjorde en genlancering af først Kant (allerede i 1979), siden Bataille (1983-1984) og til sidst Marx (1993). Alt var “atter allerede” i spil, men uden for de politiske traditioner, der var blevet identificeret med Stalin, Trotsky eller Mao i 1968. Og det var langt fra sikkert, at

19 Hvor åben situationen forekom at være for 32 år siden, før valget af Mitterrand til præsident, før Reagan-Thatcher alliancen og før sovjet-systemet gik over til glasnost og perestrojka, fremgår af et parallelt seminar “*Sapere e potere*” [Viden og magten] i Genova, november 1980. Her var der inviterede fra en meget bred europæisk vifte af tænkere, fra sociologerne Niklas Luhmann og Jean Baudrillard over marxologen Agnes Heller til filosofferne Rovatti, Perniola og nævnte Nancy m.fl. Jf. Pier Aldo Rovattis præsentationsartikel i dagbladet *La Repubblica*, 28. 11.1980, samt de to bind akter: Viana Conti (red.), *Sapere e potere I-II* (Milano: Multipla edizioni, 1984).

Kant, Bataille eller Marx ville være i stand til at inspirere formuleringen af et projekt, der havde med en magtproblematik at gøre. I første omgang blev disse teoretikers arbejde brugt til at etablere et andet grundlag for at tænke subjektivitet end den emancipatoriske grundantagelse, der havde styret anstrengelserne fra ca. 1967 til ca. 1977, dvs. fra situationisternes kritik af det spektakulære til byindianernes ("indiani metropolitani") 'punkede' og patafysiske krav om "dromedarisk magt" i den italienske 77-bevægelse. Det postmoderne var især en katharsisbevægelse, på mange måder forberedt af 1970'ernes forskning i semiotik (Greimas, Brandt), antropologi (Clastres, Jaulin), psykoanalyse (Lacan, Guattari), kapitallogik (Schanz, Bunzel) og epistemologi (Foucault, Deleuze). Disse forskningsområder havde opløst 68-politikken og forberedte de emner inden for økologi, feminisme, queer-bevægelse og postkoloniale studier, som snart skulle give det politiske en subjektivitet at håndtere, der ikke kunne indpasses i det nationale demokratis vælgerkorps uden at måtte kastreres. Men den alternative

- 20 Det er nok lidt af en tilsnigelse at mene, at 80'ernes Tocqueville-forskning var 'uegentligt' postmoderne. Selvom jeg personligt især var optaget af Alexis de Tocquevilles begrebsapparat og undersøgelsesmåde, og meget mindre af apparatets anvendelse til at gentænke demokratiet, som Claude Lefort og de af ham påvirkede Chantal Mouffe og Ernesto Laclau var det og for de sidstes vedkommende fortsat er det. Demokratiets problem er dets historie: Født med nationalstaterne i Europa og Nordamerika er alle dets begreber indlejret i konstitueringen af nationalstatslige institutioner. Demokratiet var etableringen af sådanne institutioner og er i overensstemmelse med sit begreb i republikken, hvor fordums tiders konge- og kirkemagt er ophævet eller underlagt de konstituerede institutioner ved kompromisser som i restteokratierne UK, Holland og de tre skandinaviske monarkier. Mere eller mindre underlagt alt efter fyrstehusets styrke og konstitutionsbevægelsens selvforståelse. Danmark havde givetvis den mest rodede konstitutionsproces 1848-1864, hvor det nationalliberale københavnerborgerskab tørrede sin angst for et radikalt bondedemokrati af på holstenerne. Og et radikalt bondedemokrati ville have været i overensstemmelse med Junigrundlovens bogstav og politiske potentiale. Jf. Hans Vammens skelsættende afhandling *Den tomme stat - Angst og ansvar i dansk politik 1848-1864* (København: Museum Tusulanum, 2011). At etnokratiets historikere må hade Vammens fortolkning ses af anmeldelsen i *Historisk Tidsskrift*, Bind 111, Hæfte 2, 2011, pp. 587-597.

subjektivitet havde en grundlæggende allieret i den kunst og filosofi, der blev tilvejebragt i de postmoderne 80'ere nogenlunde frem til den jugoslaviske borgerkrig. Og fra 1977 var det også det transitoriskes periode (fra Franco Berardis blad *A/traverso* til Achille Bonito Olivas transavantgarde). Og termene "igennem" og "trans" var en god måde at signalere på, at samtlige undersøgelser inden for land art, pop, minimal, fluxus og konceptkunst i slut-1970'erne og begyndelsen af 80'erne var på vej over i noget andet. Dette andet, som endnu befandt sig i en uafklaret identifikationsbevægelse hinsides ethvert statsborgerskab eller enhver indfødsret, medførte en helt ny form for alliance mellem potentielle mestizeringsmuligheder, den såkaldte multikultur,²¹ og kunstnerisk/filosofisk praksis. Dette skyldtes det simple forhold, at kun kunst og filosofi kan sætte alle deres kategorier på spil og alligevel opretholde en praksis, der 'bruger' – som Kant ville sige – kunsten og filosofien. De er nemlig ikke et formål i sig selv, sådan som teologien, medicinen, juraen og politologien er det. Sidstnævnte forsvarer og legitimerer begreberne om hhv. gud, sundhed, ret og stat. Kunsten forsvarer ikke begrebet om kreativitet og filosofien forsvarer ikke begrebet om sandhed. De var derfor de erkendelsesfelter, som de nye subjektiviteter kunne betræde. Mange af deres emner var udpræget eksperimenterende og derfor egnede til kunst og filosofi og især uegnede til at dialogere med autoriteter som gud, sundhed og ret.²²

Dette blev soleklart med Whitney Biennalen 1993, der var domineret af problemer af transseksuel (kønsblandende) og multikulturel (raceblandende) karakter. De opnåede endog

21 Den svenske term "mångkultur" er måske at foretrække på 'skandinavisk', eftersom den inddrager det mangfoldige i den umiddelbare forståelse frem for det multiplicerende. Og mangfoldighed kan forsvares epistemologisk, dvs. også *uden for* et kulturbegreb, mens "multikultur" straks kalder "kultur" ind som samlende betegnelse, hvad der bør undgås ud fra enhver betragtning. Jf. Benedetto Croces indkaldelse af kulturen for at reparere på det opløsende i det politiske. I mine yngre dage var jeg tilbøjelig til at anvende og understøtte den croceanske term "politisk kultur". Se min "Om de italienske tænkeres dybe visdom udi politiske og æstetiske spørgsmål..." i: Jørn Moestrup og Esther Nyholm (red.): *Italien og Danmark - 100 års inspiration* (København: Gads forlag, 1989), pp. 301-314.

enestående højder inden for performance, arkivering, bryllupsdada, mode, body art, tegning og muliggjorde en kort renæssance for “nye” emner som abjektalitet, no-skill, noma-ditet samt det, jeg kaldte kakoikoniciteter.²³ Et sted var der et afgørende pres fra opbruddet i de tidligere koloniale områder, og selv lokalt i København kunne man opleve postkoloniale og migrationsmæssige undersøgelser, eksempelvis Peter Holst Henckel og Søren Martinsens i Baghuset, der først senere nåede til Documenta-udstillingerne. Samt ikke mindst Pia Arkes store projekt om den dansk-grønlandske mestizerings veje.

II,2 — Situationen for kunsten og verden: kontekstkunstens korte historie

Efter det postmodernes renselsesperiode med dets etiske og æstetiske kombinationsforsøg, jf. *Den æstetiske fordring* fra 1994 og min paralleludgivelse af Lyotards *Om det sublime*, begyndte der at aftegne sig en anden dagsorden, der havde med udvidelighed og reorientering at gøre. I Whitney 1993 kunne man skimte de globalæstetiske emner af “antagonistisk karakter”, der mandede ud i billedkunstens gradvise skift fra

- 22 Indførelsen af den islamiske fundamentalisme som modstykke til demokratiet skal forstås på samme måde som indførelsen i 70'erne af terrorismen som modstykke til staten. I begge tilfælde drejede det sig om autoriteter, der faldt uden for de problemstillinger, hhv. 68-oprøret og det postmoderne opbrud rejste. De Røde Brigader og talebanerne kunne så samles efter *September Eleventh* i en gesamtmodstander, “terroren”, der hverken var geografisk identificerbar eller forsynet med anden politisk realitet end den, der hidrørte fra nogle saudiarabiske banker og nogle pakistanske sikkerhedstjenester. At det kun var en anledning til noget helt andet, nemlig at føre plyndringskrig i Irak, ses af det interessante faktum, at den angivelige leder af attentaterne på tårnene i 2001 i måske 10 år havde været nabo til officerer i en hær, der er købt og betalt af USA. Det var Osama bin Laden nok også, ligesom Saddam Hussein før ham.
- 23 Det kakoikoniske var blevet introduceret i de forelæsnings, som mandede ud i min *Globalæstetik - Verdensfølelsen og det kosmopolitiske perspektiv* (København: Billedkunstskolernes forlag, 2007), og blev brugt med megen fortolkningsfornemmelse af Mette Gamst: *Reality Fictions - narrativitet hos Sophie Calle, Johan Grimonprez og Jason Rhoades* (København: Det Kongelige Danske Kunstakademi, 1999). Det skete i forbindelse med Rhoades-analysen i Gamsts tekst.

formprægnans til radikal undersøgelse. 1993 udgjorde en forløberposition, 2007 en bekræftelse. Indimellem i 2004 havde vi kunnet læse Claire Bishops opgør med den reparatoriske kontekstualitet, men først sidstnævntes korte historie:

Mens de clintonianske illusioner var fremherskende, dvs. frem til 2001 og tårnene, forekom samtlige politiske bevægelser, ikke mindst de afrikanske og mellemøstlige, at være ude af stand eller for svage til at formulere et perspektiv, der ikke indebar integration i "Imperiet". Kontekstkunsten var helt og aldeles i overensstemmelse med denne svaghed, der af mange blev opfattet som en slags konsensus om demokrati og marked.

Kontekstkunstens korte historie er således næsten sammenfaldende med de clintonianske illusioner om etableringen af et mere homogeniserende og udvekslingspræget kulturapparat og magtsystem i verden. Den satte sig igennem efter nogle afgørende undersøgelser af kunstens potentialitet i forhold til *mutation* (mere end mestisering) – især den 45. Kunstbiennale i Venezia²⁴ og udstillingen *Post-Human* – samt som sagt ikke mindst i forhold til den *kakoikoniske* vulkan, Whitney Biennalen udgjorde i 1993. Jeg forsøgte at periodisere forholdet mellem kunstneriske opdagelser og politiske "kriser" i min *Globalæstetik*, især i "Tidsskema(et) til belysning af samtidighed i det 20. århundrede". Heri angives perioden efter *September Eleventh* som en overgang, hvor undtagelsestilstanden på mange måder fremprovokerede en hyperpolitisering, som overrumplede kontekstkunstens satsning på konnotation og udvekslingsundersøgelser.²⁵ Dens mere fromme *alter-ego*, den relationelle æstetik, kom til kort i den forbindelse. Undtagelsestilstanden var så exceptionelt anmassende og provokerende, at enhver henvendelse til offentligheden med henblik på "kommunikativ handlen" kun kunne fremstå som forsøg på at forsøde en ekstravagant magt. Magten havde alle nødløsninger og tillod sig samtlige overtrædelser, så den mest

24 På dansk foreligger hele Mario Perniolas bidrag til den venetianske biennale; jf. Mario Perniola: *Kunsten som neutral mutant* ("L'arte come mutante neutro", 1993), oversat af Carsten Juhl (København: Det Kongelige Danske Kunstakademi, 1996). pp. 3-4. Perniolas tekst havde været af afgørende betydning for Pia Arkes første skrift: *Etnoæstetik* (Århus: Ark, 1995).

konceptuelt-kontekstuelle kunsthandling kom i al sin fattige symbolik og korte performativitet til at bestå i at kaste rød maling på en statsmand. Det var en opgivende aktion, der til gengæld – og det var gevinsten – blev takseret til en kriminel handling af undtagelseslovgivningens dommere. Derved blev det atter tydeliggjort, at *September Eleventh* først og fremmest skulle sammenblande emnerne og helst få dem til at sygne hen: Magten havde fået udpint samtlige kulturelle projekter, og den benyttede angrebet på tårnene og Pentagon til at afklæde sig enhver rest af det “oplyste enevælde”, som ellers havde karakteriseret de nationale demokratier efter 1945. I Vesten naturligvis; afkolonialiseringens krige, som i dølgsmål var blevet ført siden 1945, havde hele tiden benyttet sig af de midler – tortur, bortførsler og fængsling uden rettergang – som efter *September Eleventh* blev legitime i den vestlige offentlighed. Selvom et par store republikker på det europæiske kontinent i begyndelsen var vrangvillige, men som af uvilje mod den angloamerikanske krigsophvirvlen ikke kunne finde på noget mere befordrende at gøre end at alliere sig med den konkurrerende ‘djævel’, Vladimir Putins ligeså aggressive regime. Fra asken til ilden eller snarere omvendt.

Kontekstkunstens korte historie kom til at gå fra 1994 til 2004. Peter Weibel havde i sit meget opsummerende forsøg på at skabe en samlende platform for kunsten baseret sig på bl.a. Lyotards Buren-analyse og på Joseph Kosuths *Investigations*, dvs. på performativ byæstetik og systemudsagn i det offentlige rum.

- 25 Personligt var jeg mest optaget af muligheden for at skærpe indskrivningen ved det site-specifikke; dvs. at få påpeget en “zone” for konnotation. Det konnotative som en form for problematisering mere end en analyse (det skulle blive en fremgangsmåde, der siden faldt, og det sammen med “den relationelle æstetik” og kontekstkunsten i det hele taget). Jf. mit bidrag “Stedet uden” til kataloget til den kontekstualistiske udstilling *Brændpunkt med afsæt i Sorø* (Sorø: Vestsjællands Kunstmuseum, 1998). Thyra Hilden, Tine Maria Koefoed, Inez Mortensen, Dror Nissenbaum og Stine Barr Prebensen stod for de kunstneriske undersøgelser i Sorø, især ved hjælp af fotografiet. Generelt slap værkerne langt bedre af sted med det kontekstuelle end teksterne; det skyldes givetvis, at gensidighed i aftryk og prægning kan undersøges som en kombination af praksis og koncept i det enkelte billede.

Og de var givetvis i al deres apatik og leksikalitet nogle af de mindst opbyggelige interventioner, som kunne foretages i det illusionsrum, der var opstået efter Murens fald. Men de lå meget langt fra Whitney 1993.

Det var Claire Bishops fortjeneste i 2004 at trække linierne tydeligt op mellem en relationel kunstnerisk praksis og en, hun døbte "antagonistisk", eksemplificeret ved Thomas Hirschhorns og især Santiago Sierras arbejde.²⁶ Det "antagonistiske" måtte da bestå i, at Hirschhorns og Sierras projekter hver på sin måde åbnede for andre organisationer af kunstnerisk arbejde end de udvekslingsbaserede, der i sidste instans skulle inddrage det vestlige kunstpublikum i oplevelsens opbygning. Hirschhorn etablerede – nok især med sit Bataille-monument (Documenta 2002) – en erkendelses- og oplysningsø midt i et indvandrerkvartier i byen Kassel. Ved hjælp af kartografisk, dokumentarisk og bibliografisk arkitektur fik Kassels byrum tilført en dimension, der hverken bekræftede eller afkræftede den dialektik mellem forstad og bagland, som karakteriserer samtidens vestlige by. Bataille-monumentet fik fortalt en omfattende historie om manglende sammenhæng, dvs. heterologiske forbindelser, der kun kunne opfordre det indvandrede proletariat til at genformulere sin situation uden for de tabuer, der omgiver indvandring, og især uden for enhver følelse af at skulle etablere en identitet, der havde med national integration at gøre. Over for Hirschhorns tydeliggørelse af det uvedgæelige ved metropole fællesskaber i Vesten fremstår Sierras arbejde som langt tættere på de antropologiske og økonomiske konflikter, verdenspolitikken hviler på: hud, hårfarve, lavindkomst, lønslaveri og sultegrænser som de skillelinier, der adskiller vestmennesket fra de udsattes kæmpe-masse af hominidisk kød og blod. Det er ældgamle skillelinier,

26 Termen "antagonistisk" var ganske vist overtaget fra Chantal Mouffe og Ernesto Laclau, men det var anvendelsen af ideen, der muliggjorde hendes differentiering mellem konfliktløs udveksling og subversiv ørkesløshed. Jf. Claire Bishop: "Antagonism and Relational Aesthetics", i: *October*, nr. 110, [efteråret] 2004, pp. 51-79. Bishops understregning i sin konklusion af vanskeligheden ved en overgang mellem "kunst og samfund" er aldeles i overensstemmelse med Nancys og Blanchots undersøgelser af fællesskabets konstitutionsmåde.

som den demografiske vækst og markedets nedbrydning af lokalsamfundenes husholdninger har gjort akutte, nærværende og uomgængelige. Efter denne undergravning af den residualauratiske socialitet i Vesten har kunsten måttet marginalisere sig af noget, der kunne kaldes filosofisk nødvendighed. Den kunstneriske undersøgelse har således over ganske få år mistet enhver "relation" til kultur. Forbindelsen er kappet til politikken og demokratiet, som vi hidtil har kendt dem. Ikke blot Habermas' kommunikatoriske handlen forsvinder nu, men også appellen til en fælles fantasi, uanset om den er afsporet og kulturaliseret som hos Žižek. Offentligheden splittes i bund og grund. Fællesskabet må genopbygges, som om der aldrig har været noget. Kun på den måde kan det kritiske potentiale opretholdes og udvikles inden for kunst. Og blot for en sikkerheds skyld, selvom det må forekomme indlysende: Heller ingen appel til opinionerne, til højre eller venstre, til tv eller aviser. Den kritiske potentialitet ligger i spillet mellem tradition og revolution. Traditionen og revolution som modstykker til troen på demokratiske beslutninger i nationen og økonomiske fremskridt på markedet. Som Benjamin forklarede i de citerede historiefilosofiske teser fra 1940, så er der ingen historisk fremskridt at ty til: det sted hvorfra emnerne og energien kommer, indgår ikke i nogen historisk proces sammen med de emner og de energier, der bruges til magt, penge og krig. Denne adskillelse udgør det heterologiske fællesskabs grundvilkår. Og det er ikke en utopisk satsning, der bygger på verdensfjerne projekter, det er en pragmatisk anvendelse af krisen og revolutionen. Opbruddet kan bruges; menneskene har en oprindelse, der har sat ting i gang, som nu er ved at gå i opløsning: pengene, priserne, staterne, nationerne. Det tilkommer kunsten at følge opløsningen til dørs, og det tilkommer filosofien at tænke hvilken subjektivitet, der kan omsætte de opløste elementer til fællesskaber hinsides enhver underdanighed.

De historiske kunstgenrer, maleriet, skulpturen og grafikken, må eksilere sig i revolutionen, de er egnede dertil, mens digitalitet, narrativitet og audiovision må eksilere sig i traditionen, eftersom de kan stille spørgsmålet om sprog og oprindelse ud fra kunsten. De første har skabt avantgarden og kan derfor opretholde bruddet som spænding. De andre kan modsat omorganisere verdensfølelsens komponenter gennem fotografi og film. Det

performative kommer til at bestå i eksileringsens *gestus*: at skrive sig ud af, skabe sig bort fra den diskurs, der virker i mediernes syn på talent, underholdning, skønhed/grimhed, mod, talesprog, intriger og løgn. Begge er filosofiske opgaver, der kræver viden, kunnen og bevægelighed.²⁷

Jeg tror det var det, Benjamin fornam, når han sad under den store kuppel i Bibliothèque Nationale i Paris og læste eller genlæste Baudelaire, Fourier og Blanqui. Her fandt han de kategorier uden for kategorierne teologi og politik, de ekstrakategoriale muligheder for æstetisk praksis og det potentiale i den moderne by, han identificerede med hhv. digtet, associationen og himmelstormen. Der var teologiens lille fæle dværg under bordet, og der var socialdemokratiets fremskridt: hvilket råderum imellem dem! I 1940 så fascismen ud til at blive den "norm", der erobrede det rum (jf. den historiefilosofiske tese VIII).²⁸ Også i dag optager krigsophvirvlere og racister megen plads; og til forskel fra situationen i 1940, så er det ikke bare i vesten, slaget skal slås, men i hele verden. For krisen er dybere og mere omfattende end den var i 1929, og revolutionen er nået længere end den var i 30'erne, da kun Spanien stod i flammer. Endelig er stalinisternes statskapitalisme ikke længere noget teoretisk og praktisk gyldigt alternativ til afskaffelsen af pengeøkonomien. Så der er kun to positioner tilbage af de tre, spanierne måtte vælge imellem, og det ville dengang sige: en kristen militarisme ledet af Francos fascister, en nationaldemokratisk og antirevolutionær republik i Madrid ledet af socialister og stalin-kommunister samt endelig det revolutionære alternativ, der bestod af POUM (Arbejderpartiet for Marxistisk Enhed), af de anarko-syndikalister, der ikke ønskede at samarbejde med Madrid, af trotskisterne samt af nogle regionale socialistiske strømninger. Det revolutionære alternativ

27 Allerede nu har vi gode eksempler på en sådan viden og kunnen. Jeg tænker på filmmageren og teoretikeren Harun Farocki og på skuespilleren og dramaturgen Juliano Mer-Khamis, *shaheed al-uriya*.

28 Jf. Alain Brossat og Maria Muhle: "Malaise in Thesis VIII", i: *Cardozo Law Review*, vol. 26, nr. 3, pp. 969-994., oversat fra fransk til engelsk af Karen Silberstein. Artiklen indeholder en meget omfattende fortolkning af en passage i tese VIII, der rejser spørgsmålet, om det normative i den pågældende tese er en socialdemokratisk tro på fremskridtet eller fascismen.

vil i dag være lige så splittet, såfremt det ellers når frem til overhovedet at påbegynde formuleringen af en fælles platform. Men diskussionen vil være anderledes, og jeg er overbevist om, at de økonomiske programpunkter vil forekomme mere indlysende i dag end de var i anden halvdel af 1930'erne. Og den æstetiske praksis, det fællesskabelige byrum og barrikadens primat vil alle kunne indgå i det teoretiske grundlag, som nu skal tænkes og forfægtes. Der er en fornemmelse for, hvad det forløsende består i, og en forståelse for, at enhver organisation må underlægges et sådant teoretisk grundlag. Aktualiteten af Benjamins arbejde består i følgende: Både metafysiske anfægtelser og materialistiske analyser er brugbare, dynamiske og aktive i denne revolution.

III — Situationen for sproget

“Nu er det på tide at afbryde den teoretiske terror. Det bliver en meget stor sag, som vi må beskæftige os med i lang tid. Begæret efter det sande, som nærer terrorisme hos alle, er indskrevet i vor brug af sproget, når den er mest ustyrlig. Og det i en sådan grad, at enhver diskurs på en naturlig måde forekommer at udfolde sit krav om at tale sandt ved hjælp af en uforbederlig vulgaritet. Nu er det så på tide at gøre noget ved denne vulgaritet og i den ideologiske eller filosofiske diskurs at indføre den samme forfinelse, den samme lethedskraft, som udfoldes i maleriets, musikkens og i den såkaldte eksperimentalfilms værker, samt indlysende nok også i videnskabernes værker.”

Sådan indledte Jean-François Lyotard sin tekst “Om teoretisk apati”.²⁹ En vigtig tekst, som jeg i 1980 oversatte til engelsk sammen med David Brown og Marisa Fiumanò. Den blev en lille milepæl i sprogbevidstheden for min generation ligesom Melvilles Bartleby-novelle må have været det for tidligere generationer.

Lyotard udviklede i denne tekst den særlige omvending af en sproglig fremlæggelse, som han havde forberedt i de første kapitler til sin driftsøkonomi (1974) og som han syntetiserede 18 år senere i det lille hovedværk *Gestes*, som Billedkunstskolernes forlag i København i øvrigt snart genudgiver.

29 Jean-François Lyotard: “De l’apathie théorique”, i: *Critique*, nr. 333 Paris: Minuit, februar 1975, pp. 254-265.

Jeg kom i tanke om dette arbejde for nylig, da jeg læste Rasmus Graffs artikel "At tage stilling".³⁰ Jeg forstod denne kritiske analyse af en anmeldelse som et forsvar for den reflekterede position i sproget i modsætning til den identifikatoriske læsning, hvor en jeg-anmelder bekender sig til sin oplevelse af et kunstværk, digt, novelle etc. og forsvarer denne oplevelses autenticitet, som var den en autoritet, fordi anmelderen kunne eller ville stå inde for den.

Der er megen 'authos' på færde i en sådan anmeldelse, der argumenterer ud fra selvets implikation i kunst/tekst-oplevelsen, og megen lidt positionering af sproget i forhold til den aflæsning, en æstetisk oplevelse muliggør. Det potentielle i teksten, tekstens anvendelighed som generator af forståelser (i flertal) tildækkes til fordel for en særlig intim intimidering af anmelderens læser: Du skal først nedlægge mig og min læseroplevelse, før du får adgang til en anden forståelse; – det er sandhedens terror, som Lyotard var ude efter. Og det er givetvis samtidig en fælde, som Graff så undlod at gå i. For fremgangsmåden for at omgå jeg-anmeldelser og deres parader af autenticitet – og jeg-anmeldelser er *legio* i mange skandinaviske aviser – kræver en særlig tøvende og dog målrettet strategi. Forbindelsen til den velmenende eller nysgerrige offentlighed må først kappes, dernæst må de sprogligt defensive anlæg – i Graffs tilfælde i en anti-kritisk tekst – udbygges. Netop ikke som mistæneliggørelser, men som tydelige – Graff skriver 'rene' – anordninger: De skabte betydninger og de i forvejen eksisterende, sociolektiske eller alment tilgængelige propositioner skal både kunne læses og følges i det interne, semantiske opgør, som må foregå i enhver tekst, der vil modstå og til sidst blotlægge den vulgaritet, der er knyttet til det, Lyotard kaldte sandhedsbegæret. Og sandhedsbegæret er sammenfaldende med autenticitetskravet i vort tilfælde, eftersom begæret efter sandhed er den eneste måde, hvorpå bekendelseslitteratens selvfølelse kan blive bekræftet som autenticitet og dermed som foreskrivende autoritet.³¹ Hvad der i øvrigt slet ikke udelukker, at der lyses om tilfredsstillelsen af et sådant begær.

Graff forklarer, at der i skrifthandlingen og måske også i læsehandlingen foregår noget, der har med 'forskydning' at gøre. Denne forskydning vedrører en ommøblering af handlingsmønstre: I stedet for i teksten at indbygge en suspensevirkning,

der er knyttet til personers bevægelser og relationer over tid og rum, så suspenderes, udsættes der noget andet. Givetvis lige så fiktionelt eller 'opfindsomt', men slet ikke fascinerende, rørende, forførende eller kælent. Dette andet, læseren udsættes for, og som suspenderer læserens mulighed for at syntetisere sin læseroplevelse umiddelbart og følsomt (sentimentalt), for i stedet at fortsætte sin læsehandling, er den sproglige konstruktions intrige. Den kan være mindst lige så 'overrumplende' som den 'handlingsmættede' roman eller som den sværmende, 'søde' *phantasy*-ting. I den litterære systemæstetik fra Raymond Queneaus versroman *Chêne et chien* (1937) over Georges Perecs underkendelse af 'e'et i *La disparition* (1969) og Oulipo-gruppens 'potentielle litteratur' (1973) og frem til Graffs egen udfoldelse af forstavelers styrende komposition af *ready made*-sætninger i *Folkets prosa* (2010) foregår der en bevægelse, der involverer subjektivitetens forhold til sprog helt ned i dette forholds vigtigste detaljer.³² Og var dette ikke tilfældet, fandtes dette forhold ikke, ville den intimiderende jeg-anmelder heller ikke have noget at gå efter hos læseren. Fordelen ved fjender findes nemlig: de går med pornografisk ildhu efter semantikens mest sårbare og synlige punkter. Det har anti-kritikeren imidlertid ingen grund til at være ømskindet over, nærmest tværtimod, som vi kunne læse i den omtalte tekst om "At tage stilling".

Modstykket til jeg-oplevelsens autoritet, autenticitet og dermed i grunden selv-begær, er medhørets udvidelighed, dets mulighed for at omfatte flere konstruktioner end de forhåndenværende og især for hele tiden at lade sætninger og dermed betydninger ekspandere i det felt, der udgøres af verdens sprog og litteratur. Nabosprogene til forfatterens modersmål kan

30 Rasmus Graff: "At tage stilling", i: *Vagant*, nr. 4, 2011, pp. 101-102.

31 Lars Bukdahl er nok den eneste litteraturkritiker i Danmark, der formår at benytte selvet som kilde, men udsætte det for så mange sammenlignende overvejelser, at autenticitet og litterær forskrift udelukkes af semantikken i det anvendte anmeldersprog.

32 Raymond Queneau: "Chêne et chien" [1937], i: idem: *Œuvres complètes* bd.1 (Paris: Gallimard/Bibl. de la Pléiade, 1989), Georges Perec: *La disparition* (Paris: Denoël, 1969), Rasmus Graff: *Folkets prosa* (Aarhus: After Hand, 2010). Oulipo, *la littérature potentielle* (Paris: Gallimard, 1973), indbefattet to manifeste af François Le Lionnais, pp. 19-27.

aktiveres til enhver tid, da de indgår i næroplevelsen af den 'medfødte' semantiske konstruktion: De associerer, genkalder og genplacere den daglige sprogbrug i sprogets bærende meningslag. Nabosprogene til dansk – norsk og svensk – udgør de nærmeste genveje til at afkapsle mediesprogenes flaskehalse og forvandle disse lukkede beholdere til systemer af forbundne kar. For at gennemsnøge meningsterrænet for tværgående passager, overgange og eventuelle broer må der frembringes opbrud i den i ethvert sprog liggende kulturforankring; og sprogforskydningen kan netop rette opmærksomheden mod meningskonstruktionens fundament, overlæggere, trapper og etageadskillelser, der således har en del med rumarkitektur at gøre. Det være sig modale eller ontologiske bygningsdele, dvs. vedrøre måden hvorpå eller tilstanden hvori. I parentes bemærket: Førnævnte bevægelse har naturligt nok intet med en stabilisering af kommunikation at gøre: Skematiseres forbindelserne mellem modalier og værenskategorier, så viser overgangene sig også her at være svært dramatiske: Det var indholdet i Per Aage Brandts anden disputats *La charpente modale du sens* – forsvaret maj 1987 og udgivet på fransk i 1992.³³

En af de fine analyser i Brandts fransksprogede afhandling vedrører i øvrigt måden, hvorpå en overbevisning fungerer i forhold til modstykket, skepsis eller mistro. Den er meget anvendelig til forståelsen af det protestantiske tankesæt og dets forskel til andre ideologiers tankesæt. Eftersom troen er en kombination af åbenbaringspåkaldelse og kommenteret tekst, dvs. sprog, så må kombinationen for at 'ramme' benytte 'semantisk vold', jf. katastrofeteorien, og åbne for den 'brønd' ned i den enkeltes inderlighed, hvor subjektet kan føle sig udfyldt uden at kunne skelne følelsen af en åbenbaring, dvs. det æstetiske moment, fra ordets referencesystem, hvilket tilsammen indebærer en "autentisk" eller autenticitetssimulerende realisering af førnævnte sandhedsbegær. Derved opløses sanseoplevelsens illusionskarakter i en sproglig gengivelse af abstrakte tegn, som atter kan simulere meningsintensitet: Den første del af bevægelsen er båret af noget billedligt, den anden af teksten. Så begge skal være holdbare,

33 Per Aage Brandt: *La charpente modale du sens* (Aarhus, Amsterdam & Philadelphia: Aarhus University Press og John Benjamins Publishing Company, 1992).

og det er en længere historie, som har at gøre med den gradvise ophævelse af den kristne urmenigheds imitationsaskese og en instrumentalisering af det paulinske *pistis*-begreb: De første kristne var således vendt mod det netop opståede messianske brud, dvs. var vendt bagud mod et forbillede, som endnu virkede ved sin aktualitet, dvs. at idé og idealitet var forbundet og dog i krise, en grundlæggelseskrise måske. For det er ikke illusionsrummet eller abstraktionen mellem idé og ideal, der er noget i vejen med; det er kun et spørgsmål om, hvordan de bruges: Ideer, idealer og projekter må naturligvis kvalificeres ud fra deres indhold og evt. deres konceptuelle inkarnationer;³⁴ det var dette spil samt uviljen mod inkarnationerne, der bar den gnostiske dissidens. Som Jacob Taubes har påvist, så går meget af denne dissidens igen, især inden for nihilismen. Men også inden for en del af Dada, eksempelvis Hugo Ball og Marcel Duchamp; og opgøret med inkarnationerne bærer som en teologisk understrøm den del af abstraktionen, der er rettet mod totalitet – eksempelvis Malevic og Mondrian – og som udgør modpolen til den spiritualistiske indlæggelse af kunstnerisk intentionalitet i værket i form af dikotomien krop/sjæl, der ophæves i gestus' fysik. Alle æstetiske teorier, der satser på det flydende, fra Deleuze og Guattaris begærsstrømme til Fluxus, har et mellemværende med en sådan spiritualisme, i mere eller mindre afledt form. Deleuze har det således gennem Bergson, og Beuys gennem Steiner. Modsætningen til den habermasianske satsning på kommunikativ handlen bliver her indlysende; i sit forsøg på at forsvare “den relationelle æstetik” fremmaner Nicolas Bourriaud i sit 2005-forord til *Postproduction* denne modsætning og lægger afstand til enhver Fluxus-analogi som en “prædetermineret”

34 F.eks.: Den marxistiske idé er proletariatets diktatur; det marxistiske ideal er den internationale revolution, og det marxistiske projekt er samfundet uden penge og uden stat. Eller den kristne variant: Her er ideen den skabende gud, idealet den frelsende menneskesøn, og projektet det paradisiske himmelrige. Inkarnationerne er så hhv. det kommunistiske parti og den lige så “vikarierende” kristne kirke. Under den tyske revolution var dissidenternes parole: “Die Revolution ist keine Parteisache”. Vendt både mod SPD og USPD og senere mod KPD. Alle vækkelsesbevægelser har mere eller mindre udtalt haft den parallelle parole: “Frelsen er ingen kirkesag”.

“læsning”.³⁵ Forordet er jo skrevet efter *October* nr. 110, der bl.a. indeholdt Claire Bishops citerede kritik. Og det kan sandelig mærkes; magtesløs indleder Bourriaud sit “Preface to the second edition” med at hævde, at forbindelsen mellem bøgerne *Relationel æstetik* og *Postproduktion* har været “en kilde til en vis misforståelse, om ikke til ond vilje, og det fra en kritikergenerations side, der ved, at den selv er ved at tage af i fart, og går imod mine teorier ved at recitere fra “The Perfect American Soft Marxist Handbook” og nogle stumper fra den greenbergske katekisme. Lad os ikke tale om det.” Hvad er da forbindelsen mellem de to bøger, selvom det ikke rigtigt er det spørgsmål, der blev stillet i det pågældende nr. af *October*, men lad os bare acceptere Bourriauds afledningsmanøvre så langt: “Det er uden nogen tvivl venskab, i den betydning Foucault havde i tankerne.”³⁶ Der ender så 2005-forordet, uden nogen henvisning til det angivelige tekststed hos Foucault. Til forsvar for Bourriaud kan man så sige, at *October*-folkene heller ikke er kommet længere efter deres 2004-nummer.³⁷ *Postproduktion* udkom første gang i 2001. Der er meget at tilføje om denne debat, og det meste vedrører de historiske konjunkturer, den udtrykker.³⁸ Dog må *Relationel æstetik* også læses bedre, og en kritik kan ikke nøjes med at tage i betragtning hvilke kunstnere, Bourriaud søger at legitimere. Det sidste store afsnit i *Relationel æstetik* vedrører således Félix Guattaris bøger: Det bærer titlen “Le paradigme esthétique” og søger at organisere begreberne “subjektivitet”, “individuation”, “singularitet”,

- 35 Når man betænker den lange og vigtige inddragelse af Félix Guattari i *Relationel æstetik* samt anvendelsen af termen “flux” i den forbindelse, så er en sådan analogi faktisk netop “forudbestemt”: jf. *Esthétique relationnelle* (Dijon: les presses du réel, 1998), pp. 90-109. Det er Steen Nepper Larsen, der overbevisende har indfortolket et alment (her Habermas-lignende) kommunikationsanliggende i *Relationel æstetik*. Jf. Steen Nepper Larsens anmeldelse “Nicolas Bourriaud: ‘Relationel æstetik’, Det Kongelige Danske Kunstakademi 2005”, i: *Filosofi*, nr. 1, 2006, pp. 73-75.
- 36 Nicolas Bourriaud: *Postproduction* (New York: Lukas & Sternberg, 2005), pp. 7-10.
- 37 Jf. bl.a. Hal Fosters meget forsigtige under-analyse af Thomas Hirschhorns kunstneriske anliggende i “Towards a Grammar of Emergency”, i: *New Left Review*, nr. 68, 2011, pp. 105-118, gentaget som forelæsning på den nordiske æstetikkonference i Kunstakademiets Festsal, København, 27. maj 2011.

“kollektivitet” og “socialitet” indbyrdes ud fra Guattaris selvstændige arbejde med et gespenst, der både omfatter clintonianske illusioner og Imperiet, “den integrerede verdenskapitalisme”.³⁹ Overgangene mellem disse størrelser er meget vanskelige og for nogles vedkommende umulige. Det flydende (den anvendte term er “flux”!) brydes af det splittede og fragmenterede, og det, det især går ud over iflg. Bourriaud, er ... “stilen”. Men alvorligt talt, så er det “kontemporære” et anliggende, der ikke bør overlades kuratorerne, i det mindste slet ikke alene. Den såkaldte samtidskunst er kun samtidig for kronologien, dvs. at der er blevet lavet noget andet for et par år siden, måske. Det ville være bedre, om kuratorerne satsede på det historiske, dvs. opsøgte forbilleder og eksempler i fortiden, billedarkæologisk, foucaultiansk, frem for at sammenføre kunstnere, hvis intentioner kun vil kunne forstås filosofisk om mange år.⁴⁰ Er der en rigtig fare i det kontekstuelle, så er det denne forbindelse mellem samtidsmuseet, ideologien om kontemporæritet og udviklingen af kuratorikken som den kompetence, der tilskærer netop relationerne. Ikke mellem tiden og kunsten i tiden, eftersom det kræver historiografisk distance, men mellem kunstnerne indbyrdes og deres publikum.

Billedkunsten og litteraturen udgør ikke alternativer til samtidsens kommunikationsideologier og deres sandhedsbegær. De

38 I Skandinavien var det Billedkunstskolernes afdeling for mur og rum, på Kunstakademiet, Charlottenborg, der udgav Bourriauds to bøger i dansk oversættelse: *Relationel æstetik* udkom i 2005 (se note 35) oversat af Morten Salling, der også oversatte Nicolas Bourriaud: *Postproduktion* (København: Det Kongelige Danske Kunstakademi, 2006), dog uden det nye forord fra 2005, der nok er udkommet i intervallet mellem færdig oversættelse og egentlig udsendelse.

39 C.M.I.: “Capitalisme mondial intégéré”, i: Bourriaud: *Relationel æstetik*, op.cit. fransk p. 98, dansk p. 105.

40 Jeg har selv forsøgt at opstille en model, der både kan anvendes på 60’ernes protopostmoderne kunstnere og på højmodernitetens. Jf. “Kombitekst om mangfoldighed og syntese i historie- og kunstteori-erne” i: Niels Lyngsø og Jesper Egholm (red.): *Mangfoldighed og syntese* (København: Det Kongelige Danske Kunstakademi, 1998), især pp. 149-171, hvor det teoretiske hovedbidrag endog bærer titlen “Bidrag til genoprettelsen af kontekstspørgsmålet inden for kunstteorien”. Kombiteksten var derfor drevet af en melankolsk accept af de ‘clintonianske illusioner’...

befinder sig givetvis i et forståelsesfelt, hvor undersøgelser kan forfines, som Lyotard skriver. Måske udgør de erkendelsens tilrettelæggelsesfelt, et sted mellem det potentielle endnu uforløste og det filosofisk-teologiskes forløsnings-satsninger. De er ikke alternativer til drift og tanke i sandhedstrangen, fordi de kan indeholde elementer af ideer, idealer og projekter. Indeholder de sådanne, bærer billedkunsten og litteraturen vidnesbyrd om deres fødsel, om det fællesskab de er rundet af. Et eksempel, der ofte er blevet anvendt, er Thomas Mann, som den italienske germanist Furio Jesi har brugt som en åndshistorisk kilde, ikke bare til tysk kultur, men også til forbindelsen mellem det tyske og tysk sprog. En lignende funktion indtager Elfriede Jelinek i dag; men hun tydeliggør sit ærinde så meget, hvad oprindelsesspørgsmålet angår, at det apatiske får et stilistisk mellemværende med en slags litterær nemesis. Men kilden til det østrigsk-apatiske er nok også blevet drukket op af Robert Musil og Ingeborg Bachmann: den kakanske historie kan ikke underspilles længere “ned” eller “ud” efter dem. Elfriede Jelinek måtte skrive efter Ulrich og Beatrix; og hun vidste, at det var sådan, det var.⁴¹ Germanistikken kan umuligt være den samme herefter, og det berører os alle i denne vor fælles “sprogklasse”.

Og derved er vi fremme ved to spørgsmål: Det ene vedrører volden, eftersom der bag al terror skjuler sig trusler om eller virkeliggørelse af vold, det andet vedrører sprogets rækkevidde og prægningskraft i forhold til billedkunstens.

Volden og sproget kan hænge ganske tæt sammen; ikke bare

41 Det kunne siges meget om det østrigske her, ikke mindst i forhold til det danske og til de ‘germanske randområder’ i det hele taget. Jeg skal i den forbindelse blot henvise til nogle kernebibliografiske tekster: Jan Bäcklund: “Forsök til diagnostik av österrisk konst”, in: *Hæfter for Gæstfrihed*, nr. 3-4-5, 2005, pp. 167-177. Ingeborg Bachmann: “Probleme Probleme”, i: idem: *Simultan - Erzählungen* (München: Piper, 1972); norsk overs. med efterord af Sverre Dahl: *Simultan* (Larvik: Bokvennen Forlag, 1998) og dansk overs. ved Karsten Sand Iversen (København: forlaget Vandkunsten, 2010). Pia Janke (red.): *Jelinek & Österreich - Die Nestbeschmutzerin* (Salzburg/Wien: Jung und Jung, 2002). Elfriede Jelinek: *L'entretien*, med Christine Lecerf (Paris: Seuil, 2007). Hamid Nouar og Jan Bäcklund: *Widerstand - Art and Politics from Austria* (Aarhus: artspace Rhizom, 2000).

i ordrer og trusler, men også i mundens fysik. Det er den samme mund, der taler og læser højt, som den, der spytter på angiveren (jf. ekskursen i afsnit IV) eller slikker såret med sin tunge.

IV — Situationen for kontrarevolutionen i Danmark

Mens vi på seminaret fredag den 17. februar 2012 diskuterede fortolkningen af forbindelsen mellem kunst og revolution i den nuværende situation, cirkulerede der en underskriftsindsamling på nettet med henblik på at få en 'dansk' folkeafstemning om 'finanspagten' i EU. Igangsat af Enhedslisten. Jeg fik først opfordringen lørdag den 18., og den var da heller ikke fremme under seminaret. For mig lyder opfordringen til en underskriftsindsamling næsten som et indirekte svar på Tania Ørums berettede konstatering, "vi sidder meget lunt heroppe og taler om Homs". Med andre ord: Er det ikke lovligt nemt heroppe i det fyrsteprotestantiske reservat at opfordre til revolution? Og var det 'for' nemt, dvs. gratis, så ville seminaret hin fredag have haft et alvorligt etisk problem. Men det viser sig da, at hvad vi fornam under planlægningsarbejdet, holdt stik: Den danske venstrefløj med allierede vil sætte hårdt ind mod det begyndende internationalistiske opbrud i Europa, der solidariserer sig med den arabiske revolution, og forsøge at fastholde nationaliseringen af den lokale, hvide arbejderklasse.

Det måtte jo komme: Forbindelsen til den tyske Novemberrevolution 1918 manglede at blive tydeliggjort; og en og anden kunne have glemt, at det var datidens reformsocialister i det tyske Socialdemokrati, der nedkæmpede revolutionen i Berlin i januar 1919.

Der er syv år til, at det er 100 år siden, men reformsocialismen har fortsat den samme hovedfunktion: at reformere kapitalkommandoen for at komme revolutionen i forkøbet. Uanset hvor megen dårlig økonomiforståelse, der dermed fremmes, og uanset om det indebærer en alliance med de reaktionære frikorps og generaler som i januar 1919 eller med Dansk Folkeparti som i februar-maj 2012.

Lørdag den 18. februar modtog jeg førnævnte opfordring til at skrive under på Enhedslistens krav om folkeafstemning med henblik på at forsvare den danske nationalstats finanspolitik

mod den bankbaserede forvaltning, som Grækenland, Italien og delvis Portugal er underlagt. I en hulter-til-bulter tekst forfattet af en "EU-ordfører" fra Enhedslisten blev finanspagten knyttet til kommende investeringer inden for den sociale sektor i Danmark: De ville angiveligt ikke være mulige, fordi pagten, der jo er bindende for alle parter, vil føre til "borgerlig nedskæringspolitik". Faktisk er Enhedslistens hovedallierede inden for Europapolitikken, Dansk Folkepartis Morten Messerschmidt, mere principiel i sin forståelse, når han i en lignende appel om folkeafstemning skriver: "en sådan stram finanspolitisk styring ønsker europæerne ikke. [...] Lad os tage en afstemning, inden I tiltræder europagten", i dagbladet *Politiken*, 20. februar 2012.

For det er en 'fælles' finanspolitik i Europa, det drejer sig om, og det med henblik på noget så centralistisk som en 'krisestyring' over flere år. At det så er umuligt, meget for sent osv., så længe et prisbaseret marked skal regulere pengebaseret produktion, er en helt anden sag, som ikke kan rummes inden for de to allieredes økonomiforståelse. Kravet om en fælles finanspolitik inden for EU blev forfægtet af Oskar Lafontaine, og dens manglende indførelse – bl.a. på grund af hård modstand fra Labourregeringen i London – var årsag til Lafontaines fratreden som finansminister i den "rød-grønne" koalitionsregering i marts 1999.⁴²

Der er et dobbeltprogram, som skjuler sig bag førnævnte nationalistiske initiativ:

1. at afspore enhver internationalistisk solidaritetsbevægelse: Havde Enhedslisten villet bekæmpe bankvæsenets løbende indtræden i en fælles europæisk styring, ville en opfordring til solidaritetsstrejker have været på sin plads. De græske generalstrejker har været *legio* de sidste mange, mange måneder. Men den danske offentlighed – senest under folketingsvalget i september – har kun været til selvretfærdig isolationisme, efter i næsten ti år at have støttet angrebsskri-gen i Irak. Den danske offentlighed er til antimuslimske krige udadtil og selvfjrende velfærdsapologi indadtil.

42 Jf. Gustav Bunzels artikler i *Hæfter for Gæstfrihed* nr. 1, 2000 og nr. 2, 2001.

2. at forhindre enhver forståelse af krisens muligheder: Den revolution, der er igangsat i en række arabiske lande og som har bredt sig til Spanien og USA med ekkoer i næsten alle Middelhavslandes storbyer, er ikke blot vendt mod de arabiske diktaturstater – de være sig vest- eller østvendte – mod Wall Street og verdensmarkedet; – revolutionen viser også, at en anden slags internationalisme er dukket op: barrikadernes internationalisme. Modstanderen er pengeøkonomien i sin helhed, og satsningen gælder opbygningen af en anden slags politisk subjektivitet end de nationale arbejderklasser, som Europas og Amerikas venstrefløj er rundet af. Det er de ydmygede og udelukkede subjektivitet i Mellemøsten, Afrika, Asien og Latinamerika, der udgør de 99%.

Politisk mængdelære følger nemlig ikke nationaldemokratiske principper, men fremhæver i stedet forbindelsen mellem kollektivt mod og subversiv kraft. Og 99% af den subversive kraft i dag befinder sig i førnævnte kontinenter, i Middelhavslandenes storbyer samt i dele af *Occupy Wall Street*-bevægelsen.

Der har hidtil været en masse *bad timing* revolterne og kriserne imellem. Opstandene i Afrika de sidste 10-15 år er forblevet isolerede, og manipulationerne efter *September Eleventh* er uden ende. Men nu kan alle se det, de arabiske storbyer har vist det: Barrikader kan holdes, flyttes og genopbygges i mange måneder. Og de ligner hinanden, når de er rejst: De er enestående konstruktioner; selvkommenterende, resistente, strategiske bybegivenheder og samlingspunkter.

Kamperfaringer er under udbredelse og kritisk granskning. Reformsocialisterne vil fjerne opmærksomhed og deltagelse fra dem ved at forsøge for en sidste gang at mane til national samling omkring den demokratiske stat. Og mod 'de andre'. Det er naturligvis særligt uklædeligt, når initiativet henvender sig til den racistiske befolkning i et racistisk 'tempereret' land som Danmark. Havde Enhedslisten så bare ment, at det var de angrebne irakere, der skulle stemme om kapitalens selvstændighed i angriberlandet Danmark, så havde underskriftsindsamlingen haft en selvirosk pointe, som alle revolutionære ville have kunnet støtte, også de lokale i København og omegn. – Men at bede danskerne stemme for den danske kapital selvstændighed, for ikke-indblanding

i danske pengesager, for forsvaret af det danske hyggevelfærd mod de udenlandske statsbanders og bankers indtog, er ikke blot kontrarevolutionært, hvad angår strategien og principperne for de rådende revolutionære forhold, men også en direkte politisk støtte til Bashar Houla al-Assads og Vladimir Houla Putins ideologi om den nationale suverænitetens ukrænkelighed.

Ekskurs

Angiveren har siden tidernes morgen været den mest foragtede skikkelse, og de regimer, der benytter sig af angiveri, har altid været infame, dvs. uden etisk indhold, egentlig “uden rygte”. Dansk Folkepartis hollandske allierede Geert Wilders har genindført stikkeriet i europæisk politik med parolen “angiv for bedre at udvise”. Hensigten er naturligvis at opfordre til endnu mere jagt på globaliseringens nomader, flygtninge og asylansøgere, illegale indvandrere, det “sorte” arbejdes beskæftigede. Ifølge *Le Mondes* hjemmeside 10. april 2012 har et andet nord-europæisk racistparti, Vlaams Belang, etableret en hjemmeside på nettet med henblik på at fremme stikkeri i Europa.

Retsstaterne, der havde fået accelereret deres forfald med oprettholdelsen af “indfødsretten” statsborgerlige privilegier efter Murens fald (prærogativer der ideologisk set var overflødige efter 1989), forvitrede efter *September Eleventh*, da undtagelseslovgivningen gik over Vesten med indførelsen af tortur, bortførelser og henrettelser uden dom i demokratiernes lovgivning. Med stikkeriets genetablering som kilde til bevisførelse er Vesten ikke blot langt fra det Imperium, vi troede kapitalismen var, da clintonianske illusioner kredsede omkring kunst og filosofi i 90’erne, men Vesten er blevet hjemstedet – sammen med Rusland, hvor der givetvis angives som førhen – for noget helt andet og måske nyt: Fascismen (Italien), nationalsocialismen (Tyskland) og socialismen-i-ét-land (Rusland) var alle stater, men kun tilnærmelsesvis sociale systemer. Dertil var de for fragmenterede med store modsætninger af klasse-mæssig karakter og med mange nødløsninger og skueprocesser samt med megen korrupsion. Med sammensmeltningen af den hvide arbejderklasse med det hvide borgerskab i Vesten, især Nordeuropa og Nordamerika, er der opstået en mulighed for etableringen af det ‘gesamt’kapitalistiske samfundssystem, de

totalitære statsledere drømte om: folkehjemmet eller den etniske velfærdsstat uden indenlandsk diktatur. Grunden til modstanden mod indvandring fra Latinamerika, Afrika og Asien ligger i dette: hellere genoprette halvkoloniale systemer end tillade en indvandring, der vil kunne give ny energi til de rester af proletariat, vi har i Sydeuropa og i de vestlige storbyers forstæder.

Det er her, *occupy*-bevægelserne har fat i noget vigtigt: Selvstændige territorier, der i praksis melder sig ud af nationerne, er afgørende i denne kamp, for menneskene kan ikke blande sig over have og oceaner. Så den internationalistiske satsning er fortsat den samme: indblanding i hinandens anliggender, sammenblanding kontinenterne imellem, folkeslagenes mestisering. Her er nationalstaten, etnokratiet, racerenheden og indfødsretten hovedmodstanderne. Og ethvert krav om demokratiske valg og folkeafstemninger, der appellerer til statsborgeren i mennesket, vil først og fremmest altid være en biopolitisk genindskrivning af den enkelte i nationens blod og jord.

Den der morer sig med at læse Enhedslistens "Principprogram"⁴³ vil se, at venstrefløjten har forstået det, men hellere

- 43 Enhedslistens defaitister skriver her: "Afvisning af kampen på nationalt plan til fordel for tågede ønsker om nye internationale aftaler, eller abstrakte visioner om en helt anden verdensorden, er derfor en nederlagsstrategi, som risikerer at give den nyliberalistiske globalisering større legitimitet og spillerum. Den nationale kamp er ofte det første skridt. Tages det ikke, kan alle progressive tiltag på internationalt plan blive bremset." Dette åbner ikke blot for alle kendte udgaver af opportuniste og reformisme, når først forbindelsen til internationalismen er brudt som absolut politisk primat, men også for enhver mangel på logik. De rigtigt "tågede" skriver nemlig: "Tages den nationale kamps første skridt ikke, så bremses de tiltag ofte på internationalt plan, som bygger på en nederlagsstrategi, fordi de risikerer at give nyliberalismen større legitimitet"! Disse sætninger er kun skrevet for at *intimidere* hin "listes" egen internationalister, og det er en klassisk stalinistisk fremgangsmåde. Enhver idiot ved, at det (ny) liberale marked udgør pengeøkonomiens grundlag; systemisk er den en sump i forhold til produktionens vulkan, men markedet kan ikke opnå større eller mindre "legitimitet" af at blive udsat for internationalistisk revolutionær modstand. Enten destrueres markedet som distributionsanordning, hvorved bytteværdien også afskaffes, fordi der ikke er nogen prisform til at realisere den, eller det overlever med samt prisform, merværdiproduktion, lønarbejde og kapital.

vil være en del af en national offentlighed end indgå i den internationale revolution. Heraf det til *lib-lab* samarbejdet aldeles parallelle *ra-soc* samarbejde mellem Dansk Folkeparti og Enhedslisten mod de overnationale instanser i EU. Med disse to blokke – *lib-lab* og *ra-soc* – er det udelukket, at der nogensinde vil kunne fremkomme en dissidentposition inden for Christiansborg-systemet. For mens ‘centrums’ *lib-lab* forvalter økonomien, forvalter ‘yderfløjenes’ *ra-soc* ideologien.⁴⁴

ANDEN DEL — VERDENSOMLÆGNING

I — Mellem to revolutioner. Eller efter en 84-årig pause...

Uanset om vi sætter afslutningen af den forrige revolutionsbølge til Kronstadtkommunens nederlag og nedkæmpelsen af Leunaværket, dvs. til foråret 1921, eller vi mere traditionelt historiografisk sætter det til 1926/1927, da Kommunistisk Internationale skrinlagde det internationalistiske perspektiv til fordel for “socialisme i ét land” og gik over til forsvaret af Sovjetunionen som hovedopgave i forbindelse med den engelske generalstrejke maj 1926 og siden med Shanghai-kommunen og den kinesiske revolutions nederlag 12. april 1927, så har vi at gøre med et meget stort mellemrum fra Kronstadt til Cairo: 90 år. Eller fra Shanghai til Cairo: 84 år. Og under alle omstændigheder så er det 84 år siden, der var et internationalistisk perspektiv på tale i en stor revolutionær bevægelse. Spørgsmålet er så, om den nuværende bevægelse i de arabiske lande, i Grækenland, Spanien, USA og Israel, og i sommeren 2011 i London og Birmingham, er en international bevægelse eller forbereder en sådan.

44 At de ideologiske points tæller, kunne høres under afslutningsdebatten i Folketinget i forbindelse med regeringens forslag til “skattereform” 30. 05.2012: Her påpegede Pia Kjærsgaard med stor tilfredshed, at statsministeren i sit indlæg havde brugt betegnelsen “danskerne” og ikke længere talte om “befolkningen, for det er jo danskerne, det drejer sig om”, og således ikke om de personer, der befolker Jylland, øerne og Bornholm. Hvorefter Kjærsgaard foreslog at skære ned på udgifter til flygtninge, arbejdsløse indvandrere og befolkningerne i u-landene, dvs. føre en *etnisk* finanspolitik. Den siddende *lib-lab* regerings ministre protesterede ikke og kunne heller ikke have gjort det ud fra deres “regeringsgrundlag”.

Vi kan givetvis foruddiskontere, at den arabiske revolutionsproces bliver langvarig. Vi er ikke i nærheden af så radikale og langvarige rystelser i Europa. Regeringerne i Frankrig og Italien er ganske vist meget svækkede af den arabiske revolution, eftersom disse to lande mere end andre i Europa har været afhængige af samarbejdet med Ben Ali, Mubarak og Gaddafi. For Frankrigs vedkommende er også samarbejdet med det marokkanske dynasti og med Bouteflika-regimet i Algeriet afgørende. Undsigelsen af disse to regimer, hvormed Frankrig er lige så forbundet om ikke mere, end det var med Destour-bureaukratiet og dets Ben Ali-doublet i Tunesien, har været fraværende fra den franske valgkamp om præsidentposten april-maj 2012.⁴⁵ For når det kommer til de etiske alen, så er der ikke forskel på højre og venstre i de nationale parlamenter. Derfor er de 'store koalitioner' da også effektive, jf. især Forbundsrepublikken; de får imidlertid ofte problemer med deres medieimage og kan ikke opretholde nogen form for spektakularitet. De store *lib-lab* koalitioner kommer således for tæt på at gøre magtens politiske side transparent. Derfor foretrækker de stabilt ustabile regimer i nationaldemokratier som det østrigske og det italienske da også en "transformistisk" magtdeling, hvor gårdsagens "opposition" viderefører den foregående regerings politik, mens begge parter giver det ud for at være et skift. Den italienske situation kan dog være kommet i skred i november 2011: Mario Monti-regeringen er på en måde alt for transformistisk. Resultatet er blevet en reaktion,

45 I sit "Brev fra Afrika" gør Jean-Philippe Rémy opmærksom på, at "Afrika er blevet eskamoteret fra præsidentkampagnen", og det til trods for, at Sarkozy på det sidste fik ført to interventionskrige på kontinentet, i Elfenbenskysten samt den fransklede flyintervention mod Muammar Gaddafis styre. Jf. "Lettre d'Afrique", i: *Le Monde*, Paris, dateret 18. 05. 2012, p. 29. I Danmark har krigene i Irak og Afghanistan været fraværende fra de sidste to folketingsvalg. Tilsammen bekræfter disse "eskamoteringer", at det internationale perspektiv, for slet ikke at tale om et kosmopolitisk perspektiv, ikke falder naturligt for en nationaldemokratisk valgkamp. Det er nok ikke blot et spørgsmål om behændighed, at der så at sige 'fiks fjernes' noget, der ellers ville være i alles sind. Det er snarere et bevis på, at det nationale demokrati er en uting ud fra en etisk argumenteret, kvantitativ humanistisk betragtning.

der har “populistiske” træk (“poujadistiske” på fransk og “qualunquistiske” på italiensk), dvs. kan holdes inden for demokratiets grænser; jeg tænker på Bevægelsen fem stjerner (Movimento cinque stelle), der ved kommunevalget 20. maj 2012 opnåede 60,2 % af de afgivne stemmer i Parma og vandt borgmesterposten.⁴⁶

Men de franske og italienske samfund kan ikke siges at være i opbrud, uanset valgene i maj 2012. Oktober 2010 i Frankrig så man ganske vist flere strejkebevægelser tage sig truende ud, men i sidste instans var det de ældre arbejderes rumlen mod pensionsnedskæringer, der kom til at overskygge de unges demonstrationer, mens venstrefløjen gav traditionelle reformistiske paroler fra sig. Sarkozys administration kom mere og mere til at ligne Paul Schlüters og Lykke Rasmussens; begges venstrefløjsoppositioner havde også noget eminent PS over sig. Og på regeringsniveau aftog det aggressivt ekstremt-terroristiske, der havde været over Walker Bushs og Fogh Rasmussens regeringer, den særlige Abu Ghraib-stemning af international undertrykkelse. Efter den imperiale og griske undtagelsestilstand kommer åbenbart en forvirret konformisme, der giver mere plads til den sociale racisme. Toryregeringen i London må kunne mærke denne vending fra undtagelsesårenes satsninger i 2002-2008 med racisme fra oven til middelklassens og hvide småkårsfolks racisme fra neden, ellers ville den nok ikke satse på et opgør med multikulturen og med Europa, på ekskluderende ungdomsudannelser samt nedskæringer af bistandsydelse i bydele, der har oplevet *riots* i august 2011, og det midt i en arabisk revolution. Toryregeringen må regne med det hvide flertals støtte, kommer det til mere uro i forstæderne til de britiske storbyer.

46 Bevægelsen blev grundlagt i 2009 af komikeren Beppe Grillo. Den er erklæret “antieuropæisk” og finder tilhængere blandt dem, som før støttede Berlusconi-tidens regeringspartier, der alle og ikke mindst Lega Nord er ramt af meget store korrupsionsskandaler, som i øvrigt har revet Bossi-familien med i faldet. Også mange unge lytter til de populistiske sirener. Jf. Tonia Mastrobuoni: “Euroscepticisme gagne des voix en Italie”, i: *Le Monde*, dateret 31. 05. 2012, p. X i tillægget. Oversat fra italiensk af Florence Boulin. Desværre har Grillo en tid også kunnet alliere sig med genuine miljøbevægelser som No Tav.

Generelt og dybest set er socialdemokratierne overflødige som partiledelse for en hvid arbejderbevægelse, når først velfærdsstaternes biopolitiske apparatur er nogenlunde etableret; intet sted sås dette tydeligere end i Italien, hvor der til sidst ikke var anden opposition end den, Silvio Berlusconi mødte fra de øvrige to dele af magtens treenighed, nemlig præsidentembedet og dommerstanden, samt lidt – meget lidt – fra Vatikanets femtekolonne, det ellers meget samarbejdsvillige hold omkring kardinal Angelo Bagnasco, der væltede Prodi-regeringen 24. januar 2008 for ham. Generelt og dybest set i relation til en historisk kapitalkonstruktiv opgave.⁴⁷ Sydpå står konkurrencen i dag mellem højre og venstre om hvilket parti, der bedst kan skjule kontra-revolutionær politik i Middelhavet og Mellemøsten bag sociale nedskæringer, og få det hele dækket af racisme, af terrorangst og af nationaldemokratisk konsensus.

II — Det umiddelbare projekt

Det nationaldemokratiske perspektiv er uden interesse for den arabiske revolution, også selvom den nok må igennem en fase med forsøgsvis illusioner om parlament og repræsentation. Og overgangsstyret efter Ben Ali myrdede da også fem opponerende demonstranter allerede den 26. februar 2011 (før der overhovedet var påbegyndt retssager mod Ben Alitidens bødler). Og det ægyptiske militær har ikke gjort andet siden sommeren 2011. Den libyske befrielsesfront, der holder Cyreneica, skal have genindført tortur et halvt år efter Gaddafis død (oktober 2011). Det er således ikke nødvendigt med diktatorer til nedskydning og mishandling af demonstranter. Det ved både italienerne og grækerne: Demokratiets politikorps har

47 Mens dette skrives, er to af Italiens hovedinstitutioner – fodbolden og den katolske kirke – havnet i deres hidtil alvorligste korruptionskriser. Inden for fodbold har det vist sig, at aftalt spil var blevet reglen, og Italiens præsident, Giorgio Napolitano, har foreslået, at landet holder en fodboldpause på tre år for at genfinde sportens uskyld. Om også den katolske kirkes bankspekulationer, pædofili og reintegration af det andet Vatikanerkoncils fundamentalistiske og antisemitiske modstandere kan kaldes "aftalt spil", må stå hen: Under alle omstændigheder vil en treårig messepause ikke være nok til, at pave Ratzinger kan opfinde en uskyld for denne kirke.

ikke holdt sig tilbage her, hverken i 2001 eller i 2008 (i modsætning til i maj-juni 68 i Frankrig). Men det er ikke derfor, at den arabiske revolution skal droppe det nationale demokrati; det er fordi denne styreform er det modsatte af den sociale revolution. Den sociale revolution føres for at løse sociale problemer: afskaffe fødevarerpriser, halvere arbejdstiden i Nildeltaets tekstilindustrier, etablere boliger for alle lavindkomstfamilier, offentlig sygesikring, gratis transport, uddannelse til alle, og gøre det straks; med andre ord forberede afviklingen af pengeøkonomien i området og skabe trivsel for befolkningen. – Det modsatte af de økonomier, Vestens *lib-lab*-regeringer har støttet i Tunesien, Libyen og Ægypten de sidste 30 år eller mere. Det er imidlertid et stort spørgsmål, om en social revolution i Ægypten og i andre arabiske lande kan lade sig gøre uden et generelt opgør med kapitalforholdet i Vesten. Og det selvom de arabiske lande tilsammen er selvforsynende med det meste (landbrug i Tunesien, fossile brændstoffer i Libyen, industri i Ægypten etc.). Der vil også være et sammenrend af godsejere, erhvervsledere, generaler og højere bureaukrater, som skal fratages magt selv blot ved en lokal revolution. Diktatorfamilierne og deres klienter er meget lidt, toppen af isbjerget, selvom deres berigelse træder tydeligst frem. Og vejen til at løse problemerne hurtigt er fortsat de dekretter, som Lenin foreslog den snart nederlagsramte og terrorhjemsogte bayerske rådsrepublik i 1919. Jeg citerer Vladimir Ilic' lykønskningstelegram i sin helhed, eftersom det indeholder klare anvisninger på den sociale revolutions minimumsprogram:

“Vi takker jer for jeres lykønskningstelegram og hilser for vor del helhjertet Bayerns Sovjetrepublik. Vi beder jer indtrængende om at give os hyppigere og klarere information om følgende: Hvilke skridt har I taget for at bekæmpe de borgerlige bøddler – Scheidemann og Co.; er der blevet dannet råd af arbejdere og tjenestefolk i de forskellige bydele; er arbejderne blevet bevæbnet; er borgerskabet blevet afvæbnet; er der blevet gjort brug af lagrene af tøj og andre artikler til øjeblikkelig og omfattende hjælp for arbejderne, og især for landarbejderne og småbønderne; er kapitalisternes fabrikker og ejendom i München, og de kapitalistiske godser i dens omegn blevet konfiskeret; er

småbøndernes betalinger af pantebreve og jordrente blevet stoppet; er lønarbejdernes og de ufaglærte arbejderes løn blevet fordoblet eller tredoblet; er alle papirlagre og alle trykkerier blevet konfiskeret for at lette trykningen af flyveblade og aviser til masserne; er sekstimersdagen – med to- eller tretimers instruktion i statsadministration – blevet indført; er borgerskabet i München blevet nødt til at opgive overskydende boliger, så arbejderne øjeblikkeligt kan flyttes til komfortable lejligheder; har I overtaget alle bankerne; har I taget gidsler fra borgerskabets ledende lag; har I indført højere fødevarerationer for arbejdere end for borgerskabet; er alle arbejdere blevet mobiliseret til forsvar og til ideologisk propaganda i nabolandsbyerne? Den mest presserende og mest omfattende gennemførelse af disse og lignende forholdsregler, der støtter sig på initiativet fra arbejderne, landarbejderne og – adskilt fra dem – småbøndernes råd, skulle styrke jeres position. En ekstraordinær skat må pålægges borgerskabet, og en virkelig forbedring af arbejderne, landarbejderne og småbøndernes forhold må straks effektueres for enhver pris.

Med oprigtige lykønskninger og ønsker om succes. Lenin.”⁴⁸

- 48 Skrevet den 27. april 1919. Bragt i tidsskriftet *Kommunismen* nr. 1, København og Aarhus, maj 1972, p. 75. I Karsten Hal Niensens oversættelse, om jeg husker ret. Her lidt revideret med udgangspunkt i den tyske udgave in: Tankred Dorst (red.): *Die Münchner Räterepublik – Zeugnisse und Kommentar* (Frankfurt a/M: Suhrkamp, 1966). Jeg vil ikke på forhånd udelukke, at Lenin har dikteret telegrammet på tysk. – Mellem den 30. april og den 2. maj 1919 fik Noskes korpsfolk og de allierede bayerske tropper, der bestod af frivillige fra det lokale borgerskab, nedkæmpet rådsrepublikken i München. Der fulgte en omfattende 'hvid terror'. Ifølge Sebastian Haffner mere omfattende end den havde været i Berlin i marts samme år: mere "sadisme" og "seksuelt farvede rædselsscener, hvis ofre mest var kvinder – 'spartakistkællinger'." Jf. Sebastian Haffner: *Revolutionen der blev forrådt [Die verratene Revolution – Deutschland 1918/19, 1969]*, oversat af Ebbe Falck (København: Schønberg, 1971), pp. 158-160. Haffner beretter ibid., at rådsfolkene fik taget en halv snes gidsler og da også nåede at få dem henrettet. Men det var ikke en socialt betinget gidseltagning, som Lenin foreslog; gidslerne var taget blandt konspiratorer mod rådsrepublikken, dvs. politiske modstandere, der snarere skulle have været rådsrepublikkens fanger, og slet ikke udgjorde trumfkort i en forhandling med Noske og hans generaler.

III — Revolutionens begyndelse efter nederlagene i nederlaget

III.0 “Nederlaget i nederlaget” er den betegnelse, Christian Riechers’ medarbejdere gav den 575 sider store samling af Riechers’ artikler, oversættelser og arbejds papirer, som de udgav posthumt i 2009, 16 år efter forfatterens tidlige død. Termen står for det dobbelte nederlag, der som en parallel til dobbeltrevolutionen hjemsøgte den kommunistiske bevægelse i en negativ spiral fra Kronstadt til Barcelona. Dobbelt Nederlaget er kort fortalt en kombination af socialstatslige løsninger, der mere eller mindre hurtigt samler sig omkring et nationaliseringsprogram med henblik på at tømme et lokalt proletariat for enhver internationalistisk drivkraft.⁴⁹ Det kan ske totalitært, sådan som det fandt sted i Italien, Rusland og Tyskland og fortsætter i dag i Iran og Kina, eller det kan ske demokratisk, sådan som det begyndte i Mellemløstidens skandinaviske lande, i USA, UK og Frankrig og efter krigen genstartede i det meste af Vesteuropa – bortset fra Spanien, Portugal og Grækenland. Ideologisk foregår det altid som en modstilling af en national og reformistisk løsning over for en “global”, ustyrlig og kynisk. Fædrelandet modstilles “markeds kræfter” og/eller terror, Danmark EU og/eller indvandring etc. Det lille er sødt, det store ondt. Resultatet er altid, at enhver analyse går fløjten og erstattes af halvreligiøse forestillinger om noget, den nationale offentlighed styres til at genkende som “sig selv”. Det nationale bliver det autentiske, det demokratiske måden hvorpå det autentiske ytrer sig.

Udgangspunktet for nederlaget i nederlaget er revolutionen, der bremses af kontrarevolutionen. Det dobbelte nederlag udgør selve omstillingsprocessen inden for økonomi og politik, hvorved opbruddet, glidningen mellem tilstand og “fare” (frit efter Heidegger) mister sin interne dynamik og bliver til en voldelig og/eller parlamentarisk “diskussion” af reform over for konform. Det er ikke en dialektik eller konflikt, men en intern stabilisering inden for pengeøkonomiens ét og det samme. Derved forsvinder

49 Christian Riechers: *Die Niederlage in der Niederlage – Texte zur Arbeiterbewegung, Klassenkampf, Faschismus* (Münster: Unrast Verlag, 2009).

muligheden af den revolutionære løsning, som ikke kan ofre flere generationer, men må satse på kapitalforholdets umiddelbare afskaffelse gennem pengenes afløsning ved hjælp af en anden distributionsanordning, der tilgodeser alles grundlæggende behov. Heri alene består revolutionens etiske forpligtigelse. Reformismen og konformismen må altid omskrive den etiske forpligtigelse til en national moralisme.

Der er således flere afgørende emner, som må diskuteres yderligere efter seminaret 17. februar 2012:

III.1 For det første virkeliggørelsesparadigmet, som jo altid træder i stedet for enhver 'ren' materialisme, såfremt det stoffige skal tages alvorligt og flyttes fra det dorsk-uvirksomme til det økologisk-virksomme. Dialektikken altså. – Jeg har forsøgt at beskæftige mig med det i efterordet til *Homo Sacer* (det første bind, der er under udgivelse på forlaget Klim). Lad os kalde det det lagdelt faktiske: Det forudsætter, at der ved en slags kondensering af det stoffigt potentielle i menneskenes daglige gøren opstår en udposning på livets overflade, der enten byder sig til som tydelighed i realiteten eller som vi føler – projektivt – som en tilstedeværelse af noget radikalt andet, dvs. føler et såkaldt BRUD i forhold til, hvad der var før det alment "nye". Projektivt, fordi det må fortolkes, uanset det indtryk af tydelighed, der måtte kunne bibringes af det materielle/stoffige som opbrud. Der er med andre ord noget entropi på færde i en sådan proces af brud og projektion.

Nuvel, at hævde at en sådan faktiskhed var latent til stede, men først manifesterer sig under givne omstændigheder, kan kun rejse et tillægsspørgsmål, nemlig et, der omfatter modaliteterne for brud: nødvendighed, frihed eller tilfældighed. Det er kombinationen af hvad der sker, og måden, hvorpå det sker, vi fortolker. Vanskeligt meget mere eller længere i tid end til den sidste krises udbrud, og sjældent materialistisk dybere end f.eks. profitratens gebrækkeligheder.

III.2 For det andet den tidsdimension, som er der "hele tiden" (sorry!), og derfor ikke fungerer paradigmatisk for vort ræsonnement her. Jo længere og 'trægere' tid, desto mere er tiden tilstand, dvs. betingelse af almen karakter; og vi ved fra Kant, at det alment betingende bestemmer det alment empiriske, dvs.

subjektivitet og objektivitet i forhold til tid, rum og kausalitet. Når vi undersøger det alment bestemmende ved tænkning (også af forestillinger i tid), så havner vi i det fænomenale, i repræsentationen af fænomenet og dermed i en bekræftelse på, at vi kan tænke det, den empiriske verden viser os. – På et bestemt niveau i denne reflektoriske anstrengelse kan vi måske også få frihedsfølelsen vakt, nemlig den, der er knyttet til det subjektives råderum og dettes modalt betingede grænser.

Heidegger har imidlertid nok ret i, at dette niveau må tænkes forfra og frit af sine virkninger eller effekter.⁵⁰ Det er ikke årsagssætningerne, der kan være omdrejningspunktet, en forståelse skal bevæge sig om, eftersom der ikke forekommer at være en logisk-matematisk og naturvidenskabelig kunnen, der kan bevirke ret meget af sig selv. Det er snarere tingenes indretning, deres *Ge-stell*, som må udfoldes teoretisk, så den nødvendighed, hvori der må interveneres, kan opnå en klarhed og dermed også klargøres teoretisk for indgreb.

Uanset om *Ge-stellet* er en situation med en indretning, næsten ligesom et system i systemteorien, eller en åben situation, hvorfra den menneskelige subjektivitet imidlertid er blevet *flyttet*, og hvortil det ikke kan finde tilbage “selv” med de hjælpemidler, det nu har, nemlig teknikken, så skruer det heideggerske ræsonnement så meget op for nødvendigheden, og tilsvarende ned for friheden og dens vilje, at det er situationen for sproget og den nødstedte virkelighed, som skal tænkes. Uden forklarende årsagssætninger, men med henblik på at afdække og genopdage forhold i sætningskonstruktionerne, der kan virke afklarende. En sådan afklaring kan lade sig gøre, fordi sandheden ifølge sit væsen nærmest har med ‘afdækning’ at gøre, ‘oplukning’ om man vil.

Årsagsforklaringen er derimod meget tydelig, næsten alt for tydelig, overfortolkende. Til det alt for tydelige vil jeg i dag henregne magten og pengene; det er derfor de er spektakulære. Og de 99% er derfor da også allerede for meget udenfor til at kunne

50 Martin Heidegger: “Die Frage nach der Technik” [1953], i: idem: *Vorträge und Aufsätze* (Pfullingen: Verlag Günther Neske, 1954), pp. 13-44. Norsk oversættelse ved Kjell Madsen in: *Oikos og techne* (Oslo: Aschehoug, 1996), pp. 65-94. Dansk overs.: *Spørgsmålet om teknikken og andre skrifter*, med indledning af Dan Zahavi (København: Gyldendal, 1999).

andet end sætte sig på en plads i Madrid eller Athen og vente på, at de *flyttes* også fysisk af politi eller gendarmeri. En slags konceptuel bekræftelse i den fysiske verden på en metafysisk flytning af arten. Fjernere fra sandheden altså: Inden for den revolutionære marxisme har vi en lang tradition for at tænke 'fremmedgørelse' i forbindelse med produktion: Arbejderen kan ikke gennemskue værditilførelsen i arbejdsprocessen på grund af lønformens fordrejning af merværdiproduktionens formlogik, hvor lang arbejdstid svarer til absolut merværdifrembringelse, mens relativ merværdifrembringelse svarer til intensiteten i arbejdsprocessen (jf. taylorismen). Nuvel, en sådan nødvendighed, der er indkapslet i industriel produktion, fordobles med Heideggers endnu hårdere nødvendighed, hvor teknikkens fremmedhed knyttes til de sproglige vilkår for ved tænkningens anstrengelser at afdække sandhed. Det er denne forbindelse mellem økonomi og tilværelse, mellem lønarbejde og afdækning, der må indlejres i en kritisk subjektivitet, som ved at udvide sin egen bevidsthed også skaber fremdrift i verdens omlægning. Men at afdække det, der er sket med nødvendighed, det der er tilskikket menneskene og som er blevet skruet langt ind i deres nødvendighed, er forbundet med "fare", ja er selve "faren" ifølge Heidegger.⁵¹ Det var den fornemmelse af forbindelsen mellem nødvendighed og farens væsen, som De Sorte Pantere fornam 14-15 år efter Martin Heideggers foredrag. Det er den samme forbindelse, der i dag driver værket i Homs, Cairo eller Gaza.

Hvad er da strukturen og hvor er skæringspunkterne i en sådan situation, i Ge-stellet? Bevægelsen i situationen kunne være neden under og ud, *sub/limis*, neden under grænsen, frem for henover. Altså ikke ophæve, men 'underhæve': barrikaden under barrikaden, kælderbarrikaden, barrikadens undergrund, dens gemme, tunnellen. Barrikaden må tænkes videre; den gemmer på en løsning, hvortil den er en begyndelse, den nødvendige begyndelse. Den er derfor ikke et tilholdssted for konspirerende rædselsprædikanter og -spredere, altså de fantomer som massemedierne og undtagelsestilstandens vogtere har hævdet at kunne udpege (jf. angrebet på Ungdomshuset i København, 2007). Den er snarere et sted hvor den snu, borgersimulerende

51 Heidegger op.cit. p. 34, norsk p. 85.

mellemand kan opholde sig med henblik på at udtænke og tilrettelægge sine interventioner. "Men interventionerne kan ikke meget her, lokalt i Nordeuropa", vil den retfærdige melankoliker svare; de kan dog måske hjælpe lidt, komme de fem kontinenter "indignerede" til hjælp ved at undergrave det aristokratiske ved demokratierne i Nord, altså netop "hjemme", her.⁵² Det er de hvides velfærdsreservater, som vil skulle levere de sidste modstandere af den revolution, der ellers udgør artens eneste udvej, "redningen". Så velfærdsreservaterne må åbnes, helst på vid gab. Det vil være den eneste vej for velfærdsreservaternes hvide til at komme i ledtog med redningen.

Siger vi nu derfor i overensstemmelse med apokalyptikken, at revolution er revelation, afsløring, med Heidegger *Entbergen*, da er den også fremstilling; i det mindste må sløringens fravær udbedres med noget, der sættes i stedet. Erstatningen af staten er vanskelig at tænke som projekt og har vist sig endnu vanskeligere at realisere; det var nok derfor Marx startede med at skrive *Kapitalen* og udsatte de planlagte bøger om staten. Det er som om det politiske indsætter en øvrighed, så snart en instans har opnået en overmagt. Det er det suverænes grundforhold, organisationsspørgsmålet hele tiden må bearbejde, når dette spørgsmål stilles. Øvrighed, hierarki er ingen løsning. Meget generelt formuleret: Organisationsspørgsmålet må afløse demokratispørgsmålet inden for tænkningen af den revolutionære omkalfatring; for mens demokratiet bygger på en værdi, den korrekte afhændelse af beføjelser, sand repræsentation ved hjælp af lokale befolkningsflertal, så er der kun en pragmatisk vurdering af ordens kategorier i organisationsspørgsmålet. Værdier kræver

52 De fem kontinenter uden for Norden må bestemmes geopolitisk.

De omfatter

1. Middelhavet med en nordgrænse, der går fra Pyrenæerne, Alperne og den kroatisk-bosniske grænse og mod syd til den 20. breddegrad, dvs. den der går nord for Timbuktu.
2. Mellemøsten med Tyrkiet, hele Kaukasus-området og Sortehavet, Iran, Pakistan og Afghanistan samt det klassiske Arabien i sin helhed.
3. Afrika fra den 20. breddegrad og ned inkl. Madagaskar.
4. Asien inklusive Sibirien, de tidligere Sovjetrepublikker nord for Iran/Afghanistan og samt Indonesien, hele Ny Guinea og samtlige Stillehavsøer minus New Zealand.
5. Latinamerika fra Oakland til Ildland(et)...

hele tiden forhandlinger om deres gyldighed og er derfor en evig kilde til ideologiske konstruktioner, mens ordens kategorier især kræver overblik og orientering, en fornemmelse for, hvad der er akut og bringer en orden i krise, og hvad en krise kræver for at blive løst. Det er kun gennem ordens kategorier, menneskene kan blive fortrolige med deres problemer. Fortrolighed med langvarige problemer er en plage, men pengenes økonomi er en plage uden fortrolighed, og den generelle ækvivalent, pengene skal legemliggøre, er kun en tilsyneladende ordens kategori. Pengene er ekstrakategoriale ligesom kunsten og revolutionen. Derfor drives de konceptuelt og praktisk mod kategorierne bytemiddel, kapital, rov, tyvekost, statsfinans, løn, opkrævet skat. Heidegger kan med rette ikke finde plads til pengene i sin teori om teknikkens spørgsmål, mens Benjamin lige støder på dem, når han skal undersøge bedrageri som kilde til vold.⁵³

Som læseren vil fornemme, så må proletariats teori tage mange positioner i betragtning, skal den tilbagelægge arbejderbevægelsens historisk betingede socialismeopfattelse og deltage som en afklarende faktor i den opkommende revolution:

III.2.a Der er et antropologisk grundforhold, der ikke kan privilegere den occidentale filosofi, som revolutionstænkningen i USA og Europa ellers er rundet af. Den orientalske opfattelse af individet er givetvis ikke entydig, men ikke desto mindre en forudsætning, når forbindelsen etableres mellem revolutionen i Mellemøsten og den gryende radikale systemkritik i f.eks. Kina og Indien, Korea og Japan. Denne forbindelse kan bidrage til at omlægge spørgsmålet om forløsning fra dominationsinstanser, så det ikke formuleres som et spørgsmål om subjektets emancipation. Emancipationstænkningen var knyttet til ideen om frihed som en værdi, mens de orientalske filosofier og religioner bidrager til en løbende omvurdering af alle værdier med henblik på (netop) at orientere sig i verden. Den løbende omvurdering eller værditømning er ikke projicerende, men det modsatte, hvad en sådan neg-jicering så end måtte kaldes, og den bygger på en sans for nødvendigheden og det faktiske eller gjorte, som har

53 Jf. "Forsøg på en kritik af volden", op.cit. p. 29.

meget med den fortætning af værenstænkningen at gøre, jeg har skitseret hos Heidegger. Faren består naturligvis i fristelsen til at overskride den "linie", der adskiller en intens forståelse af det determinerende fra nihilisme og fatalisme.

III.2.b Dertil kommer den kritiske dimension, som kræver rationalitet og videnskabelighed. Lad os kalde den politisk filosofi eller politisk teologi. Her har Agamben set rigtigt, når han inddrager Hannah Arendt og Michel Foucault som den selvkritiske proces, tænkningen må indlægge i en universaliserende analyse af det alment humane. Termen 'biopolitik' er dækkende her i begyndelsen af Homo Sacer-forskningen, men den indeholder farer for en reoccidentaliserende af de agensformer, revolutionen er ved at udvikle. En feministisk reoccidentaliserende af den arabiske kvinde forekommer således decideret at være for lidt. Forbindelsen til proletariats teori og til revolutionen som praksis overskrider spørgsmålet om kønnenes socialisering i det moderne samfund. Så den undertrykkelse, der p.t. foregår under den arabiske revolution, når kontrarevolutionen har overtaget på den ene eller anden måde, vedrører ikke blot en fastholdelse af kvinden i den muslimske familie (Kvinder-køkken-moske politikken), men også hele spørgsmålet om tilbagelæggelsen af enhver biopolitik, dvs. af ethvert herredømme over livet. Når alt kommer til alt, er det mestizeringen eller raceblandingen, starterne vil *til livs!* I Vesten som i Østen.

III.2.c Strategien må have med det transitoriske at gøre frem for med projektet. En tværgående, måske horisontal metafysik, der presser tilstanden i retning af eksistens og dermed i retning af en bekræftelse af tilværelsens subjektive muligheder. For Kant var frihedsfølelsen forbundet med vilkåret for viljeshandlingen; vi virkeliggør ikke frihed som en værdi, men handler i overensstemmelse med følelsen af den eller evt. krænker denne følelse. Og det er vi jo også nødsaget til, såfremt vi med Heidegger antager, at det frie er determineret af rummet. Her er antagonismen for lidt, dvs. kun en politisk forudsætning.

Det er derfor, at vi ud over at tænke og ville tænke også må bedømme, dvs. skærpe den subjektive dimension i forhold til oplevelsen af verden samt bringe kravet om det projicerende

til det yderste, der hvor det frie underlægges INTENSITETEN i oplevelsen af verden, fortætningen, det der synes at kunne skærpe nærheden og dermed *oplukke* muligheden for, at alle tre modaliteter kommer i spil (det var Lyotards satsning, og når det kommer til stykket, må det også være Agambens). Fortætningen er æstetisk, fordi sanserne deltager i såvel det projicerende som det neg-jicerende, og den er rationel, fordi intensiteten presser sig ind på kommunikationen og kræver den kolbøtte, hvorved en oplevelse bliver til videregivelse af det oplevede (det æstetiske fællesskab). Og kolbøtten manifesterer sig som *gestus* og sindsbevægelse, som noget akut i praksis; nuets autoritet og selvstændighed, øjeblikket. Termen 'øjeblikket' er i grunden at foretrække frem for 'begivenheden': Revolutionen bliver os ikke givet; den er tilvejebragt af de revolutionære, når de opererer uden politiske og kulturelle kategorier ved at afprøve de situationer, der fremkommer. Dette indebærer en omlæggelse af Ge-stellet og dermed også en afdækning/oplukning af det determinerende ved nødvendigheden.

III.3 Brud i det stoflige og intensitet i oplevelsen må vel svare til det, vi kalder opbrud, opstand; ikke så meget givet som noget, vi har begivet os ind i, men først og fremmest en opadskuende op-stand, en himmelstorm. Bevægelse i det faktiske *og* bevægelse i sindene, en intensiv stormen, der godt kan ligne en flugt fremad, men ikke er det. Opbruddet eller opstanden behøver ikke at være chokagtig eller en skandale (og slet ikke et kup naturligvis). I den forstand har Alain Badiou misforstået meget, når han identificerer revolutionen med en begejstring for begivenheden,⁵⁴ en slags kollektiv sygelig ivrighed, hvor lidenskaber udløses af noget, der bliver os givet. Senmaoisten Alain Badiou, der hverken vil inddrage kontrarevolutionens historie eller den reflekterende dømmekraft i sin metode (for dømmekraften kritiserer entusiasmen i sin analytik), er endt på herrens mark og håber blot, at rigtig mange stiller op samme sted som han selv

54 Jf. Alain Badiou: "L'affect révolutionnaire, c'est l'enthousiasme pour l'événement", i: *Libération*, 17. 03. 2012 ('Den revolutionære affekt er begejstringen for begivenheden'). Kant og Lyotard ligger og roterer om kap i deres grave.

og påkalder sig ... kommunismen. Man kunne tale om en maotistisk bevægelse fra kastethed til henkastethed. Et mesterværk i henkastetheder er således Badiou's bidrag til antologien *L'idée du communisme*.⁵⁵ Lyt blot: "Jeg kalder 'Stat' eller 'situationens tilstand', det system af tvungetheder, som netop begrænser muligheden af muligheder." Forfatteren benytter sig af en ordleg mellem *État*, stat, og 'état de la situation', situationens tilstand, i en tekst, der hele tiden er ude på at omgå opgaven med at tænke staten i forhold til den nødvendighed, der gøres oprør imod. Den sidste fremgangsmåde udgør en reformistisk klassiker: Ved at adskille staten fra nødvendigheden, kan reformisten acceptere revolutionen uden at behøve at udvide opgøret til et opgør med den stat, der sikrer produktionsbetingelserne, dvs. reformisternes socialstat, velfærdsstat etc.⁵⁶

Et opbrud er f.eks. processen fra 1905 over 1914-1916 – krig og første strejker – februar 1917 frem til oktober 1917 samt fortsættelsen frem til marts 1921 og Kronstadt. Det opbrud havde så med revolutionen og dens efterfølgende nederlag at gøre. Et andet mere kompliceret opbrud, nemlig i imperialismens og kontrarevolutionens orden, kunne være januar 1933 over krigen og Auschwitz frem til Israels oprettelse og 1967-våbentilstandslinjerne. Et opbrud, der har blokeret for en politisk-økonomisk afkolonialisering af den mellemøstlige verden; hovedsymptomet er her palæstinenserne potentielt permanente opstand og israelernes permanente

- 55 Det drejer sig om akterne fra en konference afholdt i London, 2009. Jf. Alexander Carneras dobbeltreportage "En kommunisme for det 21. århundrede?", i: *Le Monde diplomatique*, april og maj 2009, hhv. p. 19 og p. 18. For hele historien om glidningen fra *new left* à la Perry Anderson til den gamle senstalinisme à la Badiou og den mindre gamle postditto à la Žižek, se også Mikkel Bolt: "Gensyn med Perry Andersons 'Vestlig marxisme'", i: *Arbejderhistorie*, nr.1, april 2012, pp. 84-96.
- 56 Alain Badiou: "L'idée du communisme", i: Alain Badiou og Slavoj Žižek (red.): *L'idée du communisme* (Paris: Lignes, 2010), p. 15. Men Badiou har, om end noget ufortjent, fortjent et opgør af mere destruerende karakter, ikke mindst på grund af hans anvendelse af analogier, der gerne indlægges som potentialitetsanalysens 'als ob', *comme si*, men aldrig i forhold til de faktisk mulige historiske analogier. F.eks. mellem Maos og Titos regimer, hvilket ville være oplagt ud fra Badiou's alliancer. I stedet får vi Historien med stort 'h', Ideen med stort 'i' etc. Og det hele tiden med henblik på at undgå eksemplerne fra revolutionens og kontrarevolutionens historie.

undertrykkelse. Her er jeg derfor så historisk-materialistisk, at jeg mener, at denne OPDELING af Mellemøsten er på programmet på en så stædig måde, fordi de vestlige metropoler siden Baku-kongressen 1920 har 'vidst' på den måde, banker, parlamenter og stater foruddiskonterer ting og sager, at den næste revolution måtte bygge på de arabisk-iranske masser.⁵⁷ Og det er den revolution, der nu vokser i forbindelse med en krise, som givetvis kan motiveres en smule med en henvisning til kolonihistoriens lange, tyrkiske, engelske, franske og amerikanske linier; det er ikke desto mindre noget tredje, der får den permanente kombination undertrykkelse/opstand eller opstand/undertrykkelse til at overgå til revolution. Dette tredje er forløsningsens mulighed, den akutte fornemmelse af, at 'tiden er inde', inde i alt det grundlæggende for artens trivsel. Det er et bevidsthedsmæssigt og materielt skift i måden, hvorpå menneskene er til. En anspændelse i arten, en overbevisning om, at nu gælder det. En værensførtætning.

III.4 Det kollektivt performative: At mange mennesker gør det samme og kalder det, de gør sammen, for det samme, mens de gør det. Og helst også en tid efter. Det kollektivt performative udgør den fælles mobiliserings filosofiske og kunstneriske hovedproblem. Og problemet kan kun løses ved, at der frembringes en forbindelse mellem det performative og dets organisation. At undersøge, tænke og fremme revolutionens ORGANON udgør de dissidentes opgave.

III.5 I stedet for en konklusion

Vladimir Ilic Ulianov Lenin blev ramt af et slagtilfælde den 9. marts 1923. Herefter var Ilic ikke i stand til at udtale mere end få stavelser og kæmpede med forskellige grader af lammelse, næsten hel lammelse i højre side og partiel i venstre side. Han kunne ikke deltage i politisk arbejde frem til sin død den 21. januar 1924.⁵⁸ En god måneds tid efter, den 24. februar 1924, holdt Amadeo Bordiga en stor mindetale i Folkets Hus i Rom. I den

57 Jf. kapitel 19 "Det nære forskningsprogram" (2004) i min *Globalæstetik - Verdensfølelsen og det kosmopolitiske perspektiv*, op.cit. pp. 323-334.

58 E.H. Carr: *The Interregnum 1923-1924* [1954] (London: Pelican Books, 1969) pp. 349-350.

trykte udgave fylder den 25 tætte sider, og de forsamlede romerske tilhørere har siddet og lyttet i mindst tre timer. Den er meget velstruktureret, veksler mellem polemiske udfald mod kommunisternes fjender, kritiske overvejelser omkring den fulgte internationale taktik og fyldige analyser af Sovjetunionens historie efter Oktoberrevolutionen og af Lenins teoretiske skrifter.⁵⁹ Det sidste afsnit bærer titlen “Vort perspektiv for fremtiden” og indeholder følgende passus:

“Såfremt vi betragter et marxistisk partis aktivitet ud fra dets rent teoretiske aspekt som studie af situationen og af dennes udvikling, så må vi da nok vedgå, at var en sådan udarbejdelse nået frem til et maksimum af præcision, så måtte det være muligt, i det mindste i meget generelle træk, at sige, om man var mere eller mindre tæt på den definitive revolutionære krise. Først og fremmest befinder konklusionerne af den marxistiske kritik sig imidlertid under fortsat udarbejdelse i det forløb, hvor proletariatet danner sig som en alt mere bevidst klasse, og en sådan grad af fuldkommenhed [i udarbejdelsen] kan kun være en grænse, som man anstrenger sig for at nå til. Dernæst: Frem for at foregive at udsige en regelret profeti, så anvender vor metode på fornuftig vis determinismen med henblik på at få nogle udsagn på plads, hvorved en given tese er betinget af bestemte forudsætninger. Frem for at ville vide, hvad der finder sted, så er vi interesserede i at nå til at kunne sige, *hvordan* en bestemt proces finder sted, *når* bestemte betingelser indtræffer, og hvad der vil falde anderledes ud, såfremt betingelserne bliver anderledes.”⁶⁰

59 “Lenin nel cammino della rivoluzione” (‘Lenin under revolutionens gang’), in: *La sinistra comunista in Italia sulla linea marxista di Lenin* (‘Det kommunistiske venstre i Italien på Lenins marxistiske linie’) (Milano: Edizioni Programma Comunista, 1964) pp. 5-34. Publiceret anonymt som alle tekster fra det forlag.

60 *Ibid.*, p. 31. Min overs. – Det er Bordiga, der understreger.

Politikkens genkomst

En replik til *En anden verden*

Gert Sørensen

Når det gælder politiske udtryksformer, har Italien ned igennem det 20. århundrede vist stor opfindsomhed. Allerede i begyndelsen af 1920'erne udstak fascismen med sine tæskehold en hidtil uset brutal vej til magten. I 1970'erne var det eurokommunismen, det nye venstre og terrorismefænomener som *Le Brigade Rosse*, selv om også den yderste højrefløj kunne fremvise sine former for terrorisme fra Piazza Fontana i Milano i december 1969 og frem til bombesprængningen af Bologna banegård i 1980. Senest har berlusconismen sat fokus på forholdet mellem politik og medier. Ser vi på dette lange turbulente forløb, fremstår der en historie, der i et dramatisk omfang har udstillet det skrøbelige bånd mellem de sociale grupper, det civile samfund, statens institutioner og den kapitalistiske produktionsmåde. I denne henseende udgør Italien en slags laboratorium, hvori de grundlæggende spørgsmål om styreform og social retfærdighed aldrig er faldet på plads i en eller anden form for normalitet.

Det er måske derfor heller ikke så tilfældigt, at Mikkel Bolt i bogen *En anden verden*¹ trækker på det italienske stof i henseende både til empirien (G8-mødet i Genova med drabet på Carlo Giuliani i juli 2001 og de såkaldte *Tute Bianche*) og til nyere italiensk tænkning med navne som Mario Tronti, eksponent for den italienske arbejderisme², Antonio Negris teorier om verdenskapitalismen (*the empire*) og om mængden (*the multitude*), der i et post-marxistisk perspektiv har afløst den genuine arbejderklasse som historiens nye resistente subjekt³, Paolo Virno og hans

1 Bogens titel og tema er i øvrigt inspireret af Ignácio Ramonet: "Un autre monde est possible", i: *Le Monde diplomatique*, maj 1998.

2 Mario Tronti: *Operai e capitale* (Torino: Einaudi, 1966).

3 Michael Hardt og Antonio Negri: *Imperiet [Empire, 2000]*, oversat af Karsten Wind Meyhoff (København: Informations Forlag, 2003).

overvejelser om revolution og modrevolution⁴, samt Giorgio Agamben om undtagelsestilstanden og menneskets udsathed som *homo sacer*⁵. De italienske erfaringer står derfor centralt i forhold til det mål, som Mikkel Bolt sætter op, nemlig at analysere de forskellige aspekter af alterglobaliseringsbevægelsen, af “den antikapitalistiske modstand”, altså “de små brud, der hele tiden finder sted” over for hvad der også anskues som en “overmagt”.⁶

Den videre kritiske diskussion af nogle af synspunkterne i bogen *En anden verden* har disse punkter: 1. de bredere koordinater i den fremherskende neoliberalistiske globaliseringsproces og i modstanden mod denne; 2. de emblematiske begivenheder i Bologna, marts 1977; 3. erfaringerne fra Bologna som en mulig matrix for de aporier, den senere ‘alterglobaliseringsbevægelse’ møder.

Globaliseringen og det radikale demokrati

Med Mark Wenman kan vi indledningsvis udpege fire træk ved globaliseringen: for det første den voksende økonomiske og politisk-socialt forbundethed mellem verdens lande som en følge af de teknologiske landvindinger inden for transport og kommunikation; for det andet nyhedsagendaens homogenisering, når dramatiske begivenheder som 9/11 og store naturkatastrofer dukker op samtidig på alle tv-kanaler; for det tredje den øgede magt til de transnationale koncerner og finansinstitutioner som IMF og Verdensbanken; og endelig for det fjerde opkomsten af nye transnationale aktører som Greenpeace, Amnesty og andre mere militante grupper med tilknytning til den “alternative globalisering”.⁷

Man kan i forlængelse heraf hævde, at den egentlige neoliberalistiske vending i den globale økonomi for alvor satte ind i 1980’erne med Reagan og Thatcher, der blev fulgt af en begyndende svækkelse af de socialdemokratiske strategier i Vesteuropa og den endelige deroute for den sovjetiske model i Østeuropa. Dermed indledte de politiske og økonomiske eliter i Vesten en epoke, der ved en udskillelse af det økonomiske rationale brød med det relativt succesrige miks af privatkapitalisme, velfærdsstat og demokratisk rettighedskultur, der havde karakteriseret den lange efterkrigstid ikke mindst i Vesteuropa. I stedet blev man vidne til opkomsten af umage alliancer mellem ‘borgerlige’ partier og de politisk mest indadskuende og populistiske grupperinger i befolkningerne. Beslutningerne og

den dertilhørende suverænitit flyttede væk fra nationalstaterne og deres politiske partier og faglige organisationer. Resultatet af denne *outsourcing* blev en svækkelse af det civile samfunds mange politiske og kulturelle fællesskaber. Den voksende gælds-krise, der for længst havde forladt den keynesianske model for et kontrolleret budgetunderskud, rykkede magtbalancen over til de internationale finansmarkeders ratingbureauer (Standard and Poor's og Moody's), selv i forhold til EU.

I grove træk kan vi her følge en teoretisk linje eller en påfaldende samtidighed, der udgår fra Friedrich Hayeks *The Road to Serfdom* (1944) og frem til Francis Fukuyamas ofte citerede tese om historiens afslutning og det liberale demokratis og markedsøkonomiens definitive sejr. Og dog. De her udpegede teoretiske strategier har dog langt fra indfriet forventningerne. Tværtimod har de haft en række uforudsete konsekvenser. Frem for at styrke den økonomiske vækst og demokratiet i Vestens egne kernelande eller i de lande, som Afghanistan og Irak, hvori disse vestlige 'værdier' skulle implementeres med mere håndfaste midler, har man kunnet spore en klar svækkelse. I denne henseende kan vi i forlængelse af Hardt og Negri hævde, at der er dannet et overgribende *Empire*, en global decentral og deterritorialiseret struktur af sociale og diskursive transaktioner og af altid skiftende hierarkier, identiteter og kommandoveje,⁸ der ikke bare har tømt nationalstaterne for centralitet, men også flyttet de økonomiske tyngdepunkter fra Vest mod Øst. Dermed er nationalstaterne gjort så meget mere sårbare, i det omfang de har stadig større vanskeligheder ved at indfri deres primære

- 4 Paolo Virno: "Do you remember counterrevolution" [1994], i: Nanni Balestrini og Primo Moroni (red.): *L'orda d'oro 1968-1977. La grande ondata rivoluzionaria e creativa, politica ed esistenziale* (Milano: Feltrinelli 2005; første udg. 1988), pp. 639-57.
- 5 Giorgio Agamben: *Undtagelsestilstand. Homo sacer II.1 [Stato di eccezione. Homo sacer II.1, 2003]*, oversat af Ole Jorn (Århus: Philosophia, 2009).
- 6 Mikkel Bolt: *En anden verden. Små kritiske epistler om de seneste årtiers antikapitalistiske satsninger i kunst og politik og forsøgene på at udradere dem* (København: Nebula, 2011), p. 12.
- 7 Mark Wenman: "Hegemony and Globalist Strategy", i: Adrian Little og Moya Lloyd (red.): *The Politics of Radical Democracy* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009), pp. 115-16.
- 8 Michael Hardt og Toni Negri: *Imperiet*, p. 19.

opgave: at skabe vækst, sikkerhed og social retfærdighed for befolkningerne. Det har givet en så meget bedre grobund for “befrielseskræfter”, hvis mål, ifølge Hardt og Negri, er at “omorganisere” disse globale processer og rette dem mod nye mål.⁹

Hvad det gælder om for disse befrielseskræfter er at arbejde “inden for Imperiet og imod Imperiet”: “Nye kampberedte aktører og nye subjektiviteter bliver til i den konjunktur, som begivenhederne skaber, i den altfavnende omflakken, i den almindelige sammenblanding og sammenføring af individer og befolkninger, og i den teknologiske forvandling af den imperiale biopolitiske maskine.”¹⁰ Disse brudflader i den neoliberalistiske globaliseringsproces finder man imidlertid allerede tematiseret hos Negt og Kluge, der tilbage i 1980’erne slog ned på den legitime ret til lydighedsnægtelse. Begrundelsen var den, at det menneskelige subjekt grundlæggende er selvrådigt, principielt ukontrollerbart, uforudsigeligt og altså forvalter et subversivt potentiale, der ikke kan slettes eller absorberes af, hvad Marx kaldte den reelle subsumption med henvisning til den kapitalistiske produktionsmådes biopolitiske kolonisering af jeget.¹¹ Zygmunt Bauman har rammende diagnosticeret det koloniserede Jeg og dets indre ubehag: “Det individuelle behov for personlig autonomi, selvdefinition, autentisk liv eller personlig perfektion overføres til et behov for at besidde og forbruge varer, der tilbydes på markedet. [...] Som sådan er [denne overføring] grundlæggende utilstrækkelig og i sidste ende selvmodsigende, da den fører til midlertidig imødekommelse af ønsker, men også til vedvarende behovsfrustration.”¹²

Alterglobaliseringsbevægelsen rummer her et politisk-strategisk perspektiv, der med fordel kan relateres til debatten hos Lloyd og Little om ‘det radikale demokrati’, for så vidt 1. demokrati opfattes som “en åben proces”, der til stadighed er indstillet “på opbrud og fornyelse”; 2. “det politiske forstås som ontologisk set konfliktfyldt og stridbart”; 3. “det civile samfund snarere end staten gøres til den afgørende, hvis ikke ligefrem det eneste sted for den demokratiske kamp”; 4. demokratiet er ikke “en styreform eller et sæt af institutioner men snarere et moment, der markerer politikens praksis i sig selv”; og 5. radikal demokratisk politik er “rettet mod afvisningen af de fremherskende modeller for kulturel indsigt”.¹³

Begrebet 'radikal demokrati' er udviklet på baggrund af de seneste årtiers afvisning af den neoliberalistiske og postkeynesianske vending. Men bagom denne specifikke periodisering støder man dog snart på en vis kontinuitet i forhold til venstrekommunistiske og neomarxistiske strømninger, der går længere tilbage i det 20. århundreders arbejderkultur. Når det så alligevel er relevant at tale om et epokeskifte ved overgangen fra 1970'erne til 1980'erne, har det mere præcist at gøre med, at de vestlige samfund siden da har været på vej væk fra industrisamfundet og den socialdemografiske sammensætning af befolkningerne, som var karakteristisk for dette. Arbejderen har mistet sin hidtidige ideologiske og strategiske betydning i forandringsprocesserne. Nye subjekter som de unge og kvinderne skilte sig ud ved ikke længere at være alene sociologisk definerede, hvilket udfordrede det historiske venstres gamle socialistiske og kommunistiske partier.

Det er derfor ikke overraskende, at Laclau og Mouffes *Hegemony and Socialist Strategy* fra midten af 1980'erne er blevet et centralt referenceværk i den standende diskussion om det radikale demokrati. I forlængelse af Antonio Gramscis *Fængselsoptegnelser* fra første halvdel af 1930'erne ommøblerede de to forfattere Marx' berømte basis-overbygning topografi fra de teser for en historisk materialisme, vi kender fra *Forord til Kritikken af den politiske økonomi* (1859). Man forkastede ideen om, at arbejderklassens forankring i den økonomiske basis i sig selv og som en dialektisk nødvendighed ville fremtvinge en overvindelse af den kapitalistiske produktionsmådes indbyggede modsætninger. Gramsci, der nok var inspireret af den russiske revolutions i 1917, stod imidlertid snart over for den italienske arbejderklassens nederlag til fascismen i årene 1922-26.

9 Ibid., p. 22.

10 Ibid., p. 77.

11 Oscar Negt og Alexander Kluge: *Geschichte und Eigensinn* (Frankfurt: Zweitausendeins, 1981). Se også Bolt: *En anden verden*, p. 12.

12 Zygmunt Bauman: *Legislators and Interpreters* (Cambridge: Polity Press, 1989), p. 189.

13 Moya Lloyd og Adrian Little: "Introduction", i: idem: *The Politics of Radical Democracy*, pp. 3-4. Se også Miguel Abensour: *Democracy against the State [La Démocratie contre l'État, 2004]*, overs. Max Blechman og Martin Breaugh (Cambridge: Polity Press, 2011), der opererer med begrebet 'the insurgent democracy'.

Det betød i Laclau og Mouffes optik, at Gramsci måtte flytte de teoretiske og strategiske overvejelser væk fra den gamle og nu udtjente topografiske model og over til det politiske niveau, hvor indsigten i de altid ændrede styrkeforhold og hegemonikampe mellem de sociale grupper og deres diskursive og sociale praksisser nu blev udslagsgivende for den videre artikulation eller disartikulation af samfundsformationen.¹⁴ Med et erfaringsrum, der gik tilbage til slutningen af 60'erne, forbandt bogen to epoker ved meget præcist at opfange epokeskiftets konsekvenser for teoriudviklingen. Dermed er der også skabt en god begrundelse for at vende tilbage til begivenhederne i Bologna i marts 1977, da vi her ser opkomsten af en ny type alternative bevægelser og en tilspidset konfrontation med statsmagten, der i dette tilfælde repræsenteredes af en kommunistisk ledet kommune.

Bologna 1977

Begivenhederne dette år i mønsterbyen Bologna midt i 'det røde bælte' i Mellemitalien markerede et af de intense momenter i Italiens nyere historie. Således gennemspillede der her i slutningen af 1970'erne et tilbagevendende mønster af rebellion, repression, nederlag og magtretablering, som det kan være værd at dvæle lidt ved.

1977-bevægelsen anskuedes allerede dengang i forlængelse af 1968.¹⁵ Det kan forklares ved, at mens opbruddet i slutningen af 1960'erne andre steder, f.eks. i Frankrig, relativt hurtigt blev lukket, var det ikke tilfældet i Italien. Her fulgte et helt årti med oliekrise, konflikter på arbejdsmarkedet og en terrorisme på begge fløje, der destabiliserede de officielle institutioner og pressede især de store industrivirksomheder i de norditalienske byer som Torino og Milano. Man kan med rette tale om en egentlig hegemonikrise i efterkrigstidens industrielle og politiske modeller. Det økonomiske initiativ flyttede over til de mindre virksomheder i Mellemitalien og i den nordøstlige del af landet, hvor fagforeningernes indflydelse var svag, mens de

14 Ernesto Laclau og Chantal Mouffe: *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics* (London: Verso, 1985).

15 Collettivo redazionale 'la nostra assemblea': *Le radici di una rivolta. Il movimento studentesco a Roma: interpretazioni, fatti e documenti. Febbraio-aprile 1977* (Milano: Feltrinelli, 1977).

kristelige demokrater i DC, der hidtil havde siddet på regeringsmagten, nu var mere lydøre over for den kommunistiske leder Enrico Berlinguer og PCI's udspil til et 'historisk kompromis' mellem de to partier. Men der var også forskelle mellem 1968 og 1977, i det omfang den sociale rekruttering flyttede fra en forholdsvis privilegeret del af ungdomsgenerationen over til mere marginaliserede grupper. Den kommunistiske intellektuelle Alberto Asor Rosa lancerede sin teori om et samfund, nu delt i to mellem de der var sikret med arbejde og anden beskyttelse, og de der stod uden garantier.¹⁶

De ekstraparlamentariske grupper, der opstod i kølvandet på 1968 og det 'varme efterår' på arbejdsmarkedet i 1969, overtog hurtigt en marxistisk-leninistisk organisationsmodel. Andre grupper som eksempelvis Lotta Continua og Potere Operaio, hvori Antonio Negri tidligt markerede sin teoretiske radikalisme, blev opløst. Mange blev herefter hjemløse og fandt over i den væbnede kamp eller i den egentlige *autonomia operaia*-bevægelse, der på et delvist nyt værdigrundlag vendte sig frontalt mod det historiske venstre og dets organisationer: PCI og fagforeningerne, som man mente havde kompromitteret sig ved at samarbejde med DC, der efter kommunisternes succesvalg i 1976 førte til dannelsen af en kristelig demokratisk ledet national solidaritetsregering med parlamentarisk støtte fra PCI. Symbolsk for denne konfrontation var det, da det kommunistisk dominerede fagforbund CGIL's leder Luciano Lama faktisk blev jaget bort af studenterne fra et møde, som forbundet selv havde organiseret på Roms universitet.

Bevægelsen vendte sig imod det traditionelle familie- og uddannelsessystem og gjorde op med princippet om uddelegering, karakteristisk for det repræsentative partidemokrati, der var indskrevet i forfatningen fra 1948. Mens den tidligere arbejderisme, der blev tematiseret allerede i begyndelse af 1960'erne i tidsskrifterne *Quaderni Rossi* og *Classe Operaia*, eksponerede arbejderproducentens politiske centralitet, så lagde den nye bevægelse op til en egentlig afvisning af arbejdet som primært værende udtryk for overgreb og udbytning. *Autonomia* betyder her først og

16 Alberto Asor Rosa: *Le due società. Ipotesi sulla crisi italiana* (Torino: Einaudi, 1977).

fremmest fravær af de institutionelle bånd, som man mente greb blokerende ind i subjektets transformative potentiale. Denne nyorientering kom tydeligt til udtryk i Bologna i 1977. Radio Alice og Franco Berardis tidsskrift *A/traverso* blev en slags epicenter, når det handlede om “at sprænge Betydningens diktatur, at indføre deleriet i den kommunikative orden, at få ord på det inderste behov, raseriet, galskaben, utålmodigheden og afvisningen”.¹⁷ Den teoretiske inspiration fandt man bl.a. i Deleuze og Guattaris *L'Anti-Edipo* om det ikke-konforme subjekt og frisættelsen af begærets ‘radikale behov’: “Begæret er undertrykt simpelthen fordi alle begær og ønsker, uanset hvor uanseelige de måtte være, er bestemte til at udfordre den én gang etablerede sociale orden [...]. I sin essens er begæret revolutionært [...]. Dette betyder imidlertid ikke, at begæret er noget helt forskelligt fra seksualitet, men at seksualitet og kærlighed ikke bor i Ødipus’ seng, men snarere genererer drømme om det store åbne hav, [...] som ikke kan rummes i den allerede etablerede sociale orden”¹⁸.

Radio Alice begyndte at sende i januar 1976 i kølvandet på en liberalisering af medieområdet, der tillod private aktører at sende om end i første omgang kun på det lokale plan. Stationen blev opkaldt efter Lewis Carrolls *Alice's Adventures in Wonderland* via Jefferson Airplanes *White Rabbitt* med en Grace Slick, der synger: “Go to Alice, I think she will know...”. Da det i marts 1977 kom til en voldsom konfrontation, der blev forstærket af, at politiet havde dræbt studenteraktivisten Francesco Lo Russo, ringede aktivisterne ind med deres øjebliksberetninger om, hvad der skete i byens gader. Det var et eksempel på, hvad man allerede dengang kaldte modinformation¹⁹. Hele kampen om repræsentation og information og altså hvilken fortælling, der skulle fortælles, tog en yderligere vending, da førende franske intellektuelle som Sartre, Foucault, Barthes, Sollers, Deleuze og Guattari m.fl. hen på sommeren udsendte deres stærke appel mod det regime, man mente havde udviklet sig i

17 Colletivo A/traverso: *Alice è il diavolo. Sulla strada di Majakovskij: testi per una pratica di comunicazione sovversiva* (Milano: L'erba voglio, 1977), p. 109.

18 Gilles Deleuze og Felix Guattari: *L'anti-Edipo. Capitalismo e schizofrenia [L'anti-Edipe]*, 1972], overs. Alessandro Fontana (Torino: Einaudi, 1975), p. 129.

19 Aldo Bonomi: “La controinformazione”, i: Nanni Balestrini og Primo Moroni (red.): *L'orda d'oro 1968-1977*, pp. 591-95.

Italien i 'det historiske kompromis' regi, og som havde slået til i netop det kommunistisk styrede Bologna: "På den ene side har vi et repressivt kontrolsystem, rettet mod en arbejderklasse og et proletariat af unge, som nægter at betale krisens pris, og på den anden side har vi så et projekt, der handler om at fordele statens ressourcer, således at bankerne og hæren går til De kristelige Demokrater, mens politiet og den sociale og territoriale kontrol går til Det kommunistiske Parti, via det, der reelt er et enhedsparti. Det er netop mod disse forhold, at unge proletarer og dissidente intellektuelle har gjort oprør i disse måneder."²⁰

Radio Alice blev lukket af myndighederne. Der indledtes herefter en periode, hvori andre og hegemonisk mere bæredygtige kræfter satte ind. FIATs historie er her emblematiske. Efter en periode under pres i 1970'erne indledtes 1980'erne med afskedigelser og en teknologisk opgradering af arbejdsprocessen i en post-fordistisk retning. Fagbevægelsen blokerede virksomheden, indtil 40.000 mellemlidende og forretningsdrivende i hjembyen Torino iværksatte en moddemonstration og tvang foreningerne til at trække sig. Senere i årtiet blev dyrtidsordningerne droppet via et regeringsindgreb. Flere af de intellektuelle hovedaktører var selv inde på årsagerne til tilbageslaget. Toni Negri pegede på "den manglende evne til at fremlægge en ny samfundsmodel med afsæt i en afvisning af arbejdet, og til at knytte vor praksis til et program. Vi er blevet slået af mangel på intellektuel ekstremisme. Derimod har vor modstander været koherent i sin ekstremisme, når vor modstander har udnyttet de nye, produktive muligheder for at isolere, marginalisere og ødelægge os."²¹ Og videre slog Negri ned på et tema, som blev helt centralt for den reorganisering af magten, der satte ind med 1980'erne og lagde præmisserne for den næste bølge af sociale revolter: "Kampen mod udbytningen er i dag en kamp mod eksproprieringen af kommunikationen og mod den kapitalistiske organisering af informationsstrømmen."²² Negri går så vidt som til at hævde, at 1977-bevægelsen banede vejen for Berlusconi.²³

20 Ibid., p. 613 (opr. trykt i *Lotta Continua*, 5.7.1977).

21 Antonio Negri: "La sconfitta del '77", i: *L'orda d'oro 1968-1977*, p. 635

22 Ibid., p. 636.

23 Se også Mario Perniola, der er inde på det samme: *Berlusconi o il '68 realizzato* (Milano: Mimesis, 2011).

Liberalisme og republikanisme

Bologna 1977 udstillede således nogle af de teoretiske og strategiske udfordringer, som de senere alterglobaliseringsbevægelser kastedes ud i. Næsten som et ekko hedder det hos Mikkel Bolt: "Sammenbruddet af de reformistiske dele af alterglobaliseringsbevægelsen banede desværre ikke vejen for de reelt antikapitalistiske grupperinger som Black Block, der har haft nok at gøre med bare at håndtere de nye sikkerhedstiltag og den øgede repression. Alterglobaliseringsbevægelsens radikale dele er desværre på flugt og kæmper for deres blotte overlevelse."²⁴ Det konstateres her nøgternt, at hvad der måtte have været af programmer for en 'ny samfundsmodel', som også Negri savnede i sin tid, midlertidigt er blevet suspenderet. Konfrontationen med overmagten har låst sig fast i udsigtsløse gadekampe med politiet. Modstanden, det rene brud eller "splittelsesånden", som Gramsci i forlængelse af Georges Sorel pegede på,²⁵ har her tydeligvis svært ved at løfte sig til en kamp for et nyt hegemoni og forbliver dermed subaltern og et let bytte ikke bare for repressive indgreb men også for de dominerende mediers skræmmekampagner.

Et fænomen som Black Block beskrives her ikke så meget som en avantgarde i en antikapitalistisk kamp men snarere som et kondensat af en magtesløs vrede, der er blevet tilbage, efter at den kapitalistiske produktionsmåde har udtømt subjektet for det bredere politiske udsyn. En mulig måde at retablere dette på og dermed forvinde den blotte ulydighed og forløse dens indbyggede historiske legitimitet kunne være at vende tilbage til skellet mellem adjektiverne liberal og liberalistisk. Dette skel er imidlertid fraværende i Mikkel Bolts bog, hvilket – forekommer det – blokerer lidt for en grundlæggende diskussion om demokratiets fremtid. Liberalistisk, nu med tilføjelsen neoliberalistisk, anvendes netop om en globaliseringsproces, der ved at deregulere markederne overlader den folkelige suverænitæt til de internationale finansmarkeder. Neoliberalismen er altså kendetegnet ved at underminere den demokratiske og republikanske orden.²⁶

24 Mikkel Bolt: *En anden verden*, p. 85.

25 Antonio Gramsci: *Fængselsoptegnelser [Quaderni del carcere, 1948]* udv., overs. og komm. Gert Sørensen (København: Museum Tusulanum, 1991), p. 440.

Man kan hævde, at med den neoliberalistiske vending giver den kapitalistiske produktionsmåde afkald på den hegemonisering, som kompromiset med velfærdsstat og demokrati hidtil har givet. Adjektivet liberal er således ikke ganske identisk med den økonomiske liberalisme, men går mere på idealerne om civile og politiske rettigheder, der havde deres udspring i den historiske kamp mod absolutismen. Ved at opgive disse komponenter i liberalismen bliver det så meget lettere for den globaliserede økonomi at investere i ikke-demokratiske lande som Kina. Når skellet mellem liberal og liberalistisk overses, forskertses dermed også muligheden for at identificere en dyb brudflade i Imperiets strukturer, der på den ene side åbner nogle tydelige postdemokratiske træk, men som også indeholder et potentiale for, at 'den direkte aktion' får et egentligt hegemoniperspektiv.

Dette skel har i øvrigt været ganske stærkt i den italienske politiske kultur fra Benedetto Croce, Piero Gobetti og frem til Norberto Bobbio. Dermed får det etisk-politiske sprog et kategorialt rationale til at skelne mellem kortsigtet 'rav i gaden' og et mere langsigtet politisk projekt. Little og Lloyd hævder, at "[d]emocracy is not primarily a system of government (parliamentary or presidential) or a means of legitimising the state. It is a moment of disruption and a practice of political contestation".²⁷ Det er rigtigt, at demokrati er mere end et parlamentarisk og/eller et præsidentielt styre. Den liberale Croce skrev allerede i 1908, at det etisk-politiske projekt ikke altid konkretiserede sig i en regering, et statsoverhoved eller i et parlament: "[D]et kan lige så godt legemliggøre i dem, der ikke deltager direkte i regeringen, eller i en særlig stats modstandere og fjender eller i de revolutionære."²⁸ Men det er også mere end det rene brud. Et demokrati er eksempelvis også karakteriseret ved evnen til moralsk, lovgivningsmæssigt og institutionelt at fastholde de landvindinger, der er gjort, dvs. de udvidelser af rettigheds- og

26 Eric Hobsbawm: "The Prospects of Democracy", i: idem: *Globalisation, Democracy and Terrorism* (London: Little, Brown, 2007), p. 104: "The ideal of market sovereignty is not a complement to liberal democracy, but an alternative to it."

27 Moya Lloyd og Adrian Little: *The Politics of Radical Democracy*, p. 7.

28 Benedetto Croce: "Il risveglio filosofico e la cultura italiana" [1908], i: idem: *Cultura e vita morale* (Bari: Laterza, 1955), pp. 24-25.

anerkendelseskulturen, der har fundet sted ved at udbygge en oprindelig liberalismes principper om civile og politiske rettigheder med de demokratiske og socialistiske principper om sociale rettigheder til arbejde, forsorg, uddannelse og sundhed, der i dag også omfatter rettigheder til et bæredygtigt miljø.

Nyliberalismens historiske sirkler

Remi Nilsen

I Norge har det pågått en lang lavintens debatt om nyliberalisme i året som gikk. Tenketanken Res Publica (tilknyttet fagbevegelsen) ga ut boka *Troen på markedet* der redaktør Håvard Friis Nilsen gjennomgår nyliberalismens historie og bruken av termen.¹ Senere kom også tidsskriftet *Agora* med et fyldig nummer om nyliberalisme. I kjølvannet av utgivelsene har den norske høyresiden kategorisk benektet at nyliberalisme er noe de forholder seg til, og hevder at selve begrepet er et tankespinn venstresiden har kokt opp, “en fiktiv størrelse”, slik høyresidens husfilosof Lars Fr. Svendsen formulerer det.² Svendsen har selvfølgelig rett, men ikke slik han skulle ønske det. Det kan vanskelig benektes at det de siste tjue årene har vært en tendens hos venstresiden verden over til å bruke ‘nyliberalisme’ i hytt og pine, uten noen klar definisjon, uten en konkret analyse, som gjør begrepet operativt. Og det finnes en grunn til denne begreplige slappheten.

I databasen Retriever, som har arkivene til de største norske avisene, viser et søk på ‘nyliberalisme’ at termen på begynnelsen av 1950-tallet ble lansert som betegnelse for ønsket om en ny liberalisme etter planøkonomiens påståtte nederlag. Så går det over tretti år uten et eneste treff. Først i 1985 dukker ordet opp igjen, men da i form av “velgernes måte å protestere på tendensen til nyliberalisme i norsk politikk” (nærmere bestemt i en kommentar til Høyres nederlag i stortingsvalget det året).³ I disse tretti ‘tause’ årene har det skjedd noe bemerkelsesverdigg, nyliberalismen har gått fra teori til praksis. Eksemplifisert

- 1 Håvard Friis Nilsen og Christian Anton Smedshaug (red.): *Troen på markedet. De nyliberale strateger* (Oslo: Res Publica, 2011).
- 2 Lars Fr. Svendsen: “Mill, Hayek og nyliberalismen”, i: *Klassekampen*, 2. april 2011.
- 3 Alf Seeland, “‘Sentrum’ må liberaliseres”, i: *Aftenposten Aften*, 26. september 1985, hentet fra www.retriever-info.com.

nettopp ved at det plutselig 'protesteres'. Eller slik Peter Nielsen beskriver Danmarks "overgang fra velfærdsstat til velstandsstat": "Nyliberalismen er i vestlige lande en subtil utvikling, der innebærer en høy grad af kontinuitet i forhold til velfærdsstaten, men samtidig vender tingene aldeles på hovedet. Kontinuiteten er direkte observerbar, mens den radikale diskontinuitet først træder frem som resultat af en kritisk analyse i et historisk lys. Kontinuiteten er kvantitativ og overfladisk, mens inversionen er kvalitativ og dyb."⁴

En viktig grunn til at nyliberalismen ofte ikke klart defineres eller spesifiseres, er at den nettopp er orientert mot praksis. Derfor vil jeg påstå at den enkleste og mest presis beskrivelsen av nyliberalismen, er en nærmest metafysisk eksaltering av konkurranse som totalt prinsipp. 'Markedet' blir ofte framhevet som kjennetegnende for nyliberalismen, men, med eller uten adjektivet 'fritt', er det svært misvisende fordi markeder ikke nødvendigvis er konkurransebaserte. Historisk sett – slik antropologen David Graeber viser i *Debt – the first 5000 years* – er markeder bare unntaksvis konkurransebaserte. Pengebasert markeder ble først etablert av ulike imperier – Hellas, Kina, India – som en måte å tvinge innbyggerne i erobrede områder til å selge mat og andre varer til soldatene: I stedet for destruktiv plyndring eller krevende forsyningslinjer, krevde man enkelt og greit at undersåttene skulle betale skatt i rikets mynter og lønnet soldatene i mynter. Historiens første frimarkedsdoktrine, utarbeidet av perserne Abu al-Ghazali (1058–1111) og Nasir al-Din al-Tusi (1201–1274) i kjølvannet av Islams ekspansjon og åpning av nye handelsruter, framhevet samarbeid snarere enn konkurranse, slik Graeber utdyper: "The spread of Islam allowed the market to become a global phenomenon, operating largely independent of government, according to its own internal laws. But the very fact that this was, in a certain way, a genuine free market, not one created by the government and backed by its police and prisons – a world of handshake deals and paper promises backed only by the integrity of the signer – meant that it could never really become the world imagined by those who later adopted many of the same ideas and arguments: one of purely self-interested individuals vying for material advantage by any means at hand. [...] You can't have

cutthroat competition where there is no one stopping people from literally cutting one another's throats.”⁵

Et virkelig fritt marked, uten statlig inngrep, forutsetter samarbeid, tillit og strenge moralske koder, noe som er det motsatte av ideen om fri konkurranse som står i kjernen av nyliberalismen. Når Michel Foucault som en av de første begynner på 1970-tallet å analysere kritisk nyliberalismens samfunnsendrende prosjekt, er det nettopp som en refleksjon over liberalismen som en praksis – “aktiviteten som består i å styre menneskenes atferd innenfor stat og dens instrumenter” – med mål om å styre uten å styre. Nyliberalismen forsøker, ifølge Foucault, “utvide markedets rasjonalitet [...] til felt som ikke utelukkende eller ikke hovedsakelig er økonomiske”.⁶ Markedets rasjonalitet er her prissettingen, basert på ideen om konkurranse. Altså en innføring av konkurranse som styrende prinsipp på alle samfunnsområder: Den subtile samfunnsutviklingen som nå omgir oss daglig, som vi alle gjenkjenner.

På den ene side som ideologi: konkurranse bringer fram det beste, mest innovative, skjerper oss, osv. På den andre side som praksis: Å innføre konkurranse i flest mulige deler av samfunnet, uavhengig om det dreier seg om privat eller offentlig sektor (f. eks. nasjonale prøver i den offentlige skolen, konkurranse om studenter på universitetene som finansieringsprinsipp, konkurranse om pasienter på sykehusene, osv.). Nyliberalismen er en ideologi, teori og praksis som vil utrydde alle andre sosiale prinsipper (f. eks. solidaritet, samarbeid, osv.) til fordel for konkurranse. I denne forstand kan man kalle nyliberalismen totalitær, med sin konkurranse som *one size fits all*.

Her befinner problemet seg for selve bruken av termen ‘nyliberalisme’: Det nyliberale grunnprinsippet, altså konkurransen, er blitt så internalisert, et så gjennomtrengende aksiom, at man ikke klarer å se det som nyliberalismens kjerne. La oss ta det mest talende eksempelet: I en besynderlig historisk vending har

4 Peter Nielsen: *Velstandssamfundet* (København: Frydenlund, 2011), p. 135.

5 David Graeber: *Debt: The First 5,000 Years* (New York: Melville House, 2011), p. 282.

6 Michel Foucault: “Naissance de la biopolitique”, i: idem: *Dits et écrits* (Paris: Seuil, 2001), p. 819.

de europeiske sosialdemokratiske partiene selv vært sentrale i innføringen av den nyliberalismen de til stadighet kritiserer.

“To tiår med nyliberal *laissez faire* er over”, skrev Tony Blair og Gerhard Schröder i sitt manifest for The Third Way/Die Neue Mitte i 1999, et selverklært forsvar for sosialdemokratiet som vanskelig kan beskrives som noe annet enn et nyliberalt program (konkurransen og markedsprinsipper i offentlig sektor, omfattende privatisering, avregulering osv.).⁷ De to statslederne fulgte opp: I Tyskland gjennomførte Schröder blant annet Hartz-reformene og *Agenda 2010*, som svekket stillingsvernet og arbeidsledighetstrygden, presset ned lønningene og senket pensjonene. Blair og Schröders program har blitt grundig kritisert siden, blant annet i Jon Cruddas (Labour) og Andrea Nahles' (SPD) ‘motmanifest’ ti år senere. Det forunderlige her er at Cruddas/Nahles skriver om nødvendigheten av “å skape en ny type økonomi”, men beholder markedsløkkiken i sine konkrete forslag – privatisering av atmosfæren i form av at kvotemarkedet skal forhindre klimaendring, mens kommersialisering av kunnskap er løsningen for økonomisk vekst.⁸ Slik viderefører de den tredje veiens liksom-dialektikk: Den andre veien nevnes aldri (negasjonen er fraværende), dermed stadfestes det at det kun finnes én vei, der den ‘tredje’ bare blir et retorisk ornament for en nyliberalisme med et menneskelig ansikt.

Mikkel Bolt utlegger i *En anden verden* hvordan alterglobaliseringsbevegelsen, protestbevegelsen mot nyliberalismen, ble knust etter i kjølvannet av 11. september 2001 og presset ut på sidelinjen av den radikale islamismens inntog. 2011 framstår nå som året der historien innhenter seg selv etter en ti år lang parentes. Tre hendelser er her avgjørende:

- 1) Den arabiske våren kansellerer islamismen som trussel på verdensscenen og muliggjør videreføring av den kapitalismekritikk og antikapitalistiske praksis alterglobaliseringsbevegelsen åpnet for før den islamismen ødela.

7 Tony Blair & Gerhard Schröder: *Europe: The Third Way/Die Neue Mitte* (London: Labour/SPD, 2009).

8 Jon Cruddas & Andrea Nahles: *Building the Good Society: The Project of the Democratic Left* (London: Compass, 2009).

- 2) Bin Ladens død lukker 'krigen mot terror', krigene i Afghanistan, Irak, Pakistan osv. framstår nå i et helt annet utildekket lys. (Anders Behring Breivik bør også trekkes inn her, som eksempel på monsteret den rasistiske 'krigen mot terror' har skapt, og som slutt punkt for/avkledning av terrorismeretorikken).
- 3) Keynesiansmens død i den europeiske gjeldskrisen legger nakent for dagen hvilke interesser, klasser, som privilegeres.

Verden er på ny åpnet for en nødvendig radikal bevegelse, men som Bolt skriver: "En anden verden er mulig, spørsmålet er blot, om den vil blive mere *mad* end *max*."⁹

9 Mikkelt Bolt: *En anden verden. Små kritiske epistler om de seneste årtiers antikapitalistiske satsninger i kunst og politik og forsøgene på at udradere dem* (København: Nebula, 2011), p. 88.

Håb om en anden verden?

Jeppe Wedel-Brandt

Inden jeg går i gang, vil jeg tillade mig en personlig anekdote. Første gang jeg mødte Mikkel Bolt, var i 2005 i forbindelse med et kursus han havde på Moderne Kultur, der hed "Globalisering, kunst og repræsentation". Jeg havde holdt pause fra mine studier i halvandet år, dels fordi jeg havde lyst til at fokusere mere på mit studiejob som pædagogmedhjælper i en vuggestue og lære af det, dels fordi jeg ikke helt vidste hvad, det egentlig var ved mit fag, jeg virkelig havde lyst til at beskæftige mig med. Da jeg vendte tilbage til studiet, var Mikkel i mellemtiden blevet ansat på instituttet, og da kurset var slut, skulle jeg til eksamen – i noget lignende Hardt & Negris *Empire* krydset med teorier om biopolitik – og jeg havde en kort vejledningssamtale med Mikkel. I løbet af denne samtale husker jeg at have sagt sætningen: "Det er egentlig heller ikke så vigtigt for mig, hvilken karakter jeg får, for jeg ved, at det er det her, jeg har lyst til at beskæftige mig mere med." Senere blev Mikkel min specialevejleder, kollega i redaktionen af tidskriftet *Øjeblikket* og ven. Derfor er det også lidt specielt for mig at stå til dette seminar og give min kritik af hans nye bog.

Så lad os starte med at se på, hvad er det for tematikker i Mikkels bog, jeg har fået tildelt et ansvar for at forholde mig til. I de to kapitler "Terrorismens og antiterrorismens abjekte fællesskaber" og "At styre med billeder", forholder Mikkel sig til de to, som jeg læser det, dominerende styremekanismer, han mener, vi i dag kan se forsøge på at kontrollere den krise, kapitalismen aktuelt gennemlever, og som bogen prøver at give en diagnose af – nemlig den antiterroristiske vold og den måde, hvorpå et nyt regime af billedproduktion dræner vores liv for modstand og lyst.

Kapitalismen er i krise. Ikke at forstå sådan, at der er nogen grundlæggende trussel mod den udefra – tværtimod, kapitalismen har gennemført sin ekspansionsproces i en sådan grad, at

der i dag ikke længere findes et 'udenfor', i hvert fald i Michael Hardt & Antonio Negris kanoniske analyse, som Mikkel ligger sig i forlængelse af.¹ Kapitalismen har historisk haft brug for et udenfor – hverken arbejderklassen eller den besiddende klasse har i sig selv kunnet realisere merværdien, det er ren pengelogik. Produktionsomkostningerne må være mindre end salgsprisen, hvis der skal være et overskud – hvilket vil sige, at arbejderne ikke kan stå for hele forbruget. Men heller ikke den besiddende klasse kan stå for hele forbruget, hvis de gjorde dette (selv sammen med arbejderklassens begrænsede forbrug), ville der ikke komme ny værdi ind i systemet, og merværdien ville ikke blive realiseret – og der ville dermed ikke være midler til ekspansion og akkumulation. Derfor har kapitalismen historisk i sin vækstfokusering haft et behov for en yderside, der kunne levere værdi, der ikke allerede var i dens kredsløb, for at opretholde sig selv som kapitalisme. Kapitalismen må altså konstant kolonisere geografiske og menneskelige ressourcer, der før ikke var underlagt pengerektionens nivellerende bytteværdi. Analysen siger herefter, at da denne proces er komplet gennemført i dag, findes der ikke længere et udenfor. Og derfor er kapitalismen i krise. Og i en krise, der går dybere end diverse konjunktursvingninger – en krise, der er fundamental, da selve kapitalismens grundprincip, realiseringen af merværdi, er i krise.

Den samtidige kapitalisme – og her skal det siges til Mikkels ros, at han er mere nuanceret end Hardt & Negri – forsøger sig med forskellige midlertidige løsninger. En katastrofekaritalistisk logik, der gennem krig og katastrofe skaber en *tabula rasa*-situation i f.eks. Irak, hvorefter en banal primitiv realisering kan finde sted i overtagelsen af magten over udvindelsen af naturressourcer; og en fikcionalisering af merværdiens realisering i et aktie- og værdimarked, hvor profit har tabt enhver relation til virkelig værdi – ikke kun til brugsværdi, men også til bytteværdi. I denne fiktion udviskes behovet for arbejderklassens forbrug i nogen grad, da det solgte produkt ikke længere kun er fysisk, men i stadig stigende grad fiktionelt. Som den britiske komiker og historiker David Mitchell sagde i et af hans karakteristiske

1 Michael Hardt og Antonio Negri: *Imperiet [Empire, 2000]*, oversat af Karsten Wind Meyhoff (København: Informations Forlag, 2003).

rants om den nuværende finanskriser: "It's no actual stuff, nothing's caught fire, or exploded or sunk or anything. It's just a load of wanker bankers having made stupid bets with each other when they were drunk. No bad thing has happened, it's not like all the pigs in South America suddenly died of blight. It is just, people were juggling with numbers that didn't exist, and it got out of hand - because they are arseholes."² Naturligvis er det lidt mere kompliceret, end Mitchell giver udtryk for her, for der er sket en katastrofe, men denne katastrofe er ikke udtryk for, at der pludselig er mindre at deles om, den er udtryk for, at kapitalismen i dens neoliberale form i stadig højere grad er fokuseret på omfordeling fra fattig til rig. For den fiktionelle merværdi, der skabes på finansmarkederne, realiseres ikke i øget produktion og følgende vækst i arbejdspladser. Den realiseres i en fiktion, hvis løgn rammer arbejderklassen som personlig konkurs, tab af hus og hjem - og, som f.eks. den franske sociolog Loïc Wacquant har påpeget, som prekarisering og deproletarisering.³

Dette sker i et accelererende tempo, da den samtidige teknologiske udvikling, som Mikkell påpeger, har reduceret behovet for arbejdskraft i den allerede eksisterende kapitalistiske produktion. Dette medfører en voksende gruppe mennesker, der finder sig selv underlagt kapitalismens afledte herskertechnologier, men irrelevante for dens produktion, i denne verdens ghettoer, favelaer, banlieues og slum. Irrelevante for kapitalismens produktion og for dens forbrug, men stadig eksisterende i dens verdensorden. I dagens globale kapitalistiske urbanisering destrueres i stigende grad eksistensen af et bagland - såvel fysisk, forstået som muligheden for selvopretholdelse uden for kapitalismen, som socialt.

Kapitalismens krise er således ikke baseret på et alternativ placeret uden for dens egen dominans, men på dens interne krise.

Det er i lyset af denne krise, vi må beskue antiterrorismen og styringen gennem billedproduktion som elementer i et regime, for hvilket med Mikkels ord "[d]et vigtige ikke længere [er] at

2 David Mitchell: "Mock the Week: Series 6, Episode 6", BBC Two, vist: 14. august 2008.

3 Loïc Wacquant: *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*, (Cambridge: Polity Press, 2008).

skabe orden, men at styre uorden.”⁴ Historisk har antiterrorisme været knyttet til skabelsen og opretholdelsen af en suverænitet, der har invokeret orden – en suverænitet, der med Carl Schmitts ord har fungeret gennem at bestemme undtagelsestilstanden; hvilket vil sige at bestemme hvornår der er orden og lov, og hvornår denne suspenderes, men hvor suspensionen af orden og lov kun gennemføres med henblik på dennes beskyttelse og genindføring, når ordnens voldsmonopol er truet. I skabelsen af den moderne nationalstat indgik en udråbning af tidligere accepterede voldsudøvere som terrorister – i et vist omfang har antiterrorismen historisk selv skabt sit objekt i koncentrationen af et suverænt voldsmonopol. Udpegningen af terroristen har således historisk handlet om at frakende en voldsudøvelse politisk agens ved at frakende den dens legitimitet. Men til antiterrorismens projekt har altså også hørt, at den var en del af skabelsen af ny suverænitet og dermed en ny orden.

Det er, som Mikkelt viser, ikke tilfældet i dag – eller det er i hvert fald svært at se, at det skulle være det. I ‘krigen mod terrorisme’ ser vi hverken en lyst til at gå på kompromis og institutionalisere fjendens vold, som i tæmningen af fagforeningerne og deres strejkeret inden for institutionaliserede parametre, eller en udpeget fjende, der realistisk kan tvinges til overgivelse, som feudalismens småfyrste eller fejdende storbonde i overgangen til en centraliseret og bureaukritisk nationalstat. I stedet er fjenden total – det eneste acceptable *outcome* er fjendens død i droneangreb eller tidsubestemt fangetagning – ingen dialog er mulig. Og samtidig er fjenden usynlig og allestedsnærværende – ingen er sikre, ligemeget hvor mange *gated communities* eller *Green Zones* vi bygger.

Vi har alle set Obamas uendeligt lange sejrsgang ned gennem magtens korridorer for at erklære: “We got him!” Men selv om bin Laden er død, er krigen stadig i gang. Vi befinder os i en global undtagelsestilstand, der ikke har nogen udsigt til at ophøre. Om status er Fred eller Krig er i dag uvæsentligt, de to begreber er ophørt med at eksistere.⁵ Jeg ved helt ærligt ikke længere,

4 Mikkelt Bolt: *En anden verden. Små kritiske epistler om de seneste årtiers antikapitalistiske satsninger i kunst og politik og forsøgene på at udradere dem* (København: Nebula, 2011), p. 94.

hvad status er: Er de danske soldater i Afghanistan i krig eller er de på en fredsbevarende mission? Opbyggelse og destruktion af den enkelte afghaners livsmuligheder virker til at være vilkårlige effekter af fredens undtagelsestilstand.

Denne antiterrorismens fungeren uden egentlig orden som mål i en permanent undtagelsestilstand, og de af denne afledte undtagelseslovgivninger på mere lokaliserede planer, er det ene af de to nye værktøjer hos den kriseramte integrerede verdenskapitalisme, som Mikkel analyserer i de to kapitler, jeg har fået som tema at tale om. Det andet er den eskalerede produktion af billeder og deres rolle som værktøj for social kontrol. Som Mikkel viser, har billeder altid spillet en rolle i manifesteringen af magt, men deres mere specifikke måde at fungere på og særligt den eskalerede hastighed og omfanget hvormed de produceres, er ændret. På sin vis er den forudgående analyse af årsagen til billedregimets eskalering, som Mikkel viser, en klassisk marxistisk analyse af modernismen og særligt kapitalismens destruktion af fastlåste sociale strukturer og identitetsforståelser. "Alt fast og solidt fordufter", som Marx & Engels skriver i *Det kommunistiske partis manifest*.⁶ Om denne proces skriver Mikkel: "Idet individet rives løs fra tidligere fællesskaber, tømmes det for indhold og må derfor konstant fyldes med billeder, reklamer, jingles og slogans, der alle legitimerer de kapitalistiske produktionsforhold og det kapitalistisk definerede arbejde."⁷

I frygten for enten totalt sammenbrud eller opbyggelsen af nye og alternative fællesskaber, masseproduceres billeder, der skal give en kort erstatning for levet erfaring, lindre smerte og *dope* fremmedfølelse og melankoli. Men billedet, som produktet, er aldrig *det* – det er ikke *the real thing*, og derfor må det konstant erstattes af et nyt. Da vi hverken er del af et fastlåst fællesskab

5 Jf. Eric Alliez og Antonio Negri: "Fred og krig" ["Paix et guerre", 2003], oversat af Jesper Lohmann, i: Mikkel Bolt og Karin Hindsbo (red.): *City Rumble - Kunst, intervention og kritisk offentlighed*, (København: Overgaden. Institut for Samtidskunst & Forlaget politisk revy, 2005), pp. 322-332

6 Karl Marx og Friedrich Engels: *Det kommunistiske partis manifest* [*Manifest der Kommunistischen Partie*, 1848], oversat af Sven Brüel (København: Rhodos, 1970), p. 18.

7 Mikkel Bolt: *En anden verden*, p. 159.

eller ejer af de produkter, vi selv producerer, står vi nøgne strip-
pet for ejerskab over eller tilhører til noget. I forlængelse af Guy
Debord beskriver Mikkel dette som en "kolonisering af hver-
dagslivet, hvor statens borgere forvandles til passive og afhængi-
ge subjekter, der ser på de objekter, de selv producerer, men har
mistet magten over."⁸ Billedproduktionen bliver således til 'det
sociale kit', der holder sammen på et samfund i opløsning.

I takt med kapitalismens krise bliver nationalstatens rolle i
denne billedproduktion større og større – og billedproduktionen
fokuseres ikke længere i samme grad på overflod og lyst, men
stadig mere på billeder, der skaber angst og usikkerhed for
derigennem med en perverteret logik at få os til at søge orden
og autoritet. Ved at pege på og skabe billeder af 'den fremmede',
'terroristen', 'bander' og folk i ghettoer, der med vores tidligere
statsministers ord "ikke er en del af Danmark", skabes en no-
stalgi efter tabte tider, der aldrig har eksisteret, og der skabes
et behov for autoritet. Ved at placere den lille procentdel af
den faktiske migration, der ankommer til Danmark i den mest
prekære situation, som asylansøgere eller illegaliserede migran-
ter, i lejre langt fra alt andet i samfundet; ved at fastholde dem
i en evig venten, i en situation, der fremtvinger både fysiske
og psykiske dårligheder; ved at vise 'den fremmede' og sin
ekstreme magt over denne, skaber nationalstaten et billede af
social kontrol og magt, som den i realiteten ikke længere har.
Den neoliberale drejning af globaliseringen og kapitalismens
krise har medført, at nationalstatens muligheder for f.eks. key-
nesiansk regulering af økonomien ikke længere er til stede – når
politikkerne taler om at skabe arbejdspladser, må vi le! Aldrig før
har så mange mennesker måttet finde sig permanent deproleta-
riserede og irrelevante for produktionen. Kun ved at performe
et skuespil, hvor de svageste fremvises som fremmede og som
en trussel, kan nationalstaten fastholde sin autoritet som identi-
tetsskabende institution i dag.

Og her skal mit første kritikpunkt, som måske nærmere er
en tilføjelse end en egentlig kritik, af Mikkels bog komme ind. I
optegnelsen af elementerne i den nye styreform for kapitalis-
mens krise, mener jeg, der mangler et væsentligt element, som
fortjener at blive fremhævet for sig selv og føjes til antiterroris-
men og billedproduktionen, nemlig deportationen.

Som eksempelvis Nicholas De Genova & Nathalie Peutz har påpeget, oplever vi opbygningen af et globalt deportationsregime.⁹ Nationalstaterne er på ingen måde i stand til at stoppe de migrationsbevægelser, vi ser i den globaliserede verden, hvis de nogensinde overhovedet har været det. Ikke alene fordi krige, katastrofer og fattigdom tvinger folk fra det sted, de befinder sig. Ikke alene fordi de nationale økonomier er blevet porøse og afhængige af arbejdsmigration og illegaliseredes billige arbejdskraft. Men også fordi migration er et udtryk for folks ønske om et bedre liv og en bedre verden. Hvis vi skulle pege på kun én faktor, der transformerede USA i det tyvende århundrede og gennemtvang Jim Crow-lovenes afskaffelse, så er det ikke Borgerrettighedsbevægelsen, og heller ikke de forskellige grupperinger i Black Power bevægelsen, men den bevægelse som seks millioner afroamerikanere mellem 1918 og 1970 foretog på egen hånd fra syd til nord i håb om et bedre liv.¹⁰ I lyset af migrationsbevægelserne og nationalstaternes umulighed af at kontrollere dem, må vi se nærmere på den grundighed, hvormed staterne ikke kun placerer folk i lejre, men også de ekstreme ressourcer, der sættes af til deportationer. Det er tydeligt, at disse ressourcer ikke stemmer overens med deres resultat, hvis vi ser deportationen i et isoleret perspektiv. Men hvis vi ser på deportationens funktion som billede, giver det mere mening. Deportationen fungerer som social regulering, der deler folket op i deporterbare subjekter og ikke-deporterbare subjekter. Den adskiller og definerer, men mere end det, så fortæller den, at staten kan stå som beskytter af den nationale borger og den nationale arbejder, som derfor må vise den loyalitet og fortæller den ikke-nationale, at denne potentielt kan deporteres og derfor må vise underdanighed.

Men lad os vende tilbage til billedproduktionen og et lidt mere grundlæggende problem, jeg har med Mikkels bog. For jeg er helt enig med Mikkel, når han i forlængelse af Fredric Jameson siger, at billedproduktionen i dag gør det “næsten

8 Ibid., p. 158.

9 Nicholas De Genova & Nathalie Mae Peutz (red.): *The Deportation Regime: Sovereignty, Space, and the Freedom of Movement* (Durham: Duke University Press, 2010).

10 Jf. eksempelvis Isabel Wilkerson: *The Warmth of Other Suns – The Epic Story of America’s Great Migration*, (New York: Vintage Books, 2010).

umuligt at komme på afstand af tingene og forholde sig kritisk til dem, det autonome subjekt bombarderes med brands, slogans, logoer, forbrugsappeller og invitationer-til-at-føle-sig-lykkelig".¹¹ Men jeg er straks mere mistænkelig ved talen om, at "individet tømmes".¹² Denne skepsis betyder, at jeg bliver nødt til at spørge ind til, hvordan Mikkel egentlig forstår subjektivitet?

Jeg indikerede tidligere, at jeg ikke helt er med på tesen om, at der ikke er noget udenfor – uden for kapitalismen eller Empire, eller billedregimet, eller hvad vi nu skal kalde det – og det håber jeg at kunne gøre mere klart nu.

Jeg vil hævde, at individet aldrig kan tømmes, og jeg vil bruge eksistensen af kærlighed som bevis for dette. Akademisk vil jeg dække mig ind ved at referere til den amerikanske litterat Eric Santner og hans analyse i *On the Psychotheology of Everyday Life*, men jeg har lidt lyst til i dag ikke at gøre det her argument så akademisk endda.¹³ Jeg vil spørge: Hvad er det, vi elsker i den anden?

Det er ikke billedet af den anden. Vi elsker ikke den anden, fordi han er en mand, eller fordi han har en smuk krop, eller fordi han er marokkaner, eller fordi han har tusind andre mænd, der har lyst til ham. Det kan være årsager til, at vi har lyst til ham. Det er billeder, og det er forbrug. Men vi elsker ham på grund af den måde, han forholder sig til at være en smuk marrokansk mand, og den måde hvorpå han forholder sig til, at tusinde andre mænd har lyst til ham. Vi elsker ikke billedet af ham – lige så lidt som vi elsker hans essens, for en sådan har vi mennesker ikke. Vi elsker ham, fordi han kæmper med, at folk ser billedet af ham som en smuk marrokansk mand og så det, at han ikke har en essens. Vi elsker ham, fordi vi er kommet om bag billedet – ikke til en sandhed, men til den måde hvorpå han forholder sig til det underlige i at skulle forholde sig til billedet af at være en smuk marrokansk mand, som tusind andre mænd har lyst til.

Vi bliver konstant påtvunget interpellationer, der giver os et prædikat og en rolle, og vi bliver konstant bombarderet af billeder, der giver os et lystobjekt og en instruktion i at indløse

11 Mikkel Bolt: *En anden verden*, p. 157.

12 Ibid., p. 159.

13 Eric L. Santner: *On the Psychotheology of Everyday Life – Reflections on Freud and Rosenzweig* (Chicago: University of Chicago Press, 2001).

denne lyst: Vær en rigtig dansker på den danske måde! Køb vores produkt og få en sikkerhed for at være en af de rigtige! I kontrolsamfundets billedregime er normalisering ikke uniformering efter en enkelt institutionsmodel, men lukningen af hullet mellem prædikatet og følelsen af at være underlig. Vi forbruger produkter, vi knepper billedet af den anden og forhøjer på den måde vores egen markedsværdi, som Michel Houellebecq beskriver det – du bliver, hvad du spiser, og du er, hvem du knepper.

Men vi mærker stadig tomheden. Lysttilfredsstillelse er ikke nok for os. Når vi render rundt i byen for at score og går hjem og har sex med en eller anden, fordi hun lever op til billedregimets lystobjekt, så har vi stadig den tomhedsfølelse i os, der er bevis for, at der er mere i verden end at spille med i et lystspil defineret efter tildelte pladser og roller.

Vi har en ibidinal-libidinal lyst, der får os til at følge den sikre vej til identitet, ved at citere den rette måde at leve op til vores tildelte prædikater. Ved at være mandlig, venstreradikal akademiker på den måde, det forventes af mig, sikrer jeg mig min nydelse ved at være dette.

Og så møder vi den her kvinde, der kommer til at lade os få et kort blik bag billedet af hende. Der er noget, der krakelerer. Vi kommer til at snakke, og vi oplever det her fantastiske øjeblik, hvor vi mærker, hvordan hun synes, det er underligt at skulle leve op til billedet af at være en rigtig murersvend, og hvordan det er underligt at skulle leve op til forventningerne om, hvordan man skal være som datter af rumænske flygtninge. Og så opdager vi alle de små ticks og tricks, hun benytter til at manifestere sin underlighed. Og så føler vi kærligheden, og den bliver hængende i vores venskab. Og den kærlighed er en åbenbaring, der mere end noget andet viser os tomheden i billedregimet, viser os hvordan det er muligt at se andre mennesker som mere end deres socialt tildelte rolle. På den måde bliver kærlighed et vidnesbyrd om, at subjektet aldrig kan tømmes.

Og det er her den intensiverede billedproduktion spiller ind. Hvor det i mere fastlåste samfundssystemer i højere grad var den specifikke traditionelle måde at skulle leve op til det tildelte prædikat – performancen af den rette billedanalyse – bliver det i dag i stadig højere grad den konstant nye produktion af billeder, der tætnet hullet mellem sig, prædikaternes specificering til den

enkeltes livsforhold, der arbejder mod muligheden for kærlighed og sikrer, at det individuelle underlige ikke kommer til syne. Og her er jeg enig med Mikkel – det er en destruktion af den menneskelige individualitet. Men for mig er det en vigtig forskel, at jeg ikke mener, at individet derved bliver tømt. Det havde aldrig noget, der kunne tømmes! Og derfor er det der også stadig potentielt.

Og reelt.

Min pointe er, at jeg har en betænkelighed ved Mikkels argumentation omkring, at individet er tømt og det deraf følgende argument i forlængelse af Den usynlige komité og *Tiqqun*-gruppen, om at “[k]un ved at tømme hovedet for billeder af, hvordan et bedre liv kan se ud, kan fremtiden blive mulig. Hvis der er håb i dette scenarium, er det således en form for et tomt nihilistisk håb uden noget bestemt indhold.”¹⁴

Det ser sort ud. Det er givet. Der er ingen grund til optimisme. Der er ingen grund til at hoppe på den galej, som det meste af den danske venstrefløj virker til at været hoppet på, hvor vi skal diskutere, om vi har grund til optimisme ved den nye regering. Selvfølgelig har vi ikke det. Og jeg er også enig i analysen af, at vi står i en situation, hvor kapitalismen er i krise og søges holdt sammen af antiterrorisme, deportationer og et billedregime, der besværliggør vores adgang til det enkeltstående og individuelle (og dermed til kærlighed). Der er intet i dag, der giver grund til optimisme. Men jeg er absolut uenig i, at dette bør give anledning til, at vi må se det eneste håb i en tom nihilisme eller en guddommelig vold, der kan føre os gennem undtagelsestilstanden til den virkelige undtagelsestilstand.

Ja, det er svært at se, hvordan vi skal kunne føre politik i en undtagelsestilstand. Men Walter Benjamin lærer os i de historie-filosofiske teser, at de undertryktes historie viser os, at den undtagelsestilstand, vi lever under, er normen.¹⁵ Og det har ikke udelukket, at politik har været muligt. Måske vi kunne lære noget andet og mere fra en specifik undertrykt gruppes historie. Der er en afroamerikansk tradition for at skelne mellem håb og optimisme – for slaven var det dumt at have optimisme, men

14 Mikkel Bolt: *En anden verden*, p. 214.

vigtigt at have håb; under Jim Crow-lovene var det dumt at have optimisme, men vigtigt at have håb; i 1980'erne og 1990'ernes hyperghetto var det dumt at have optimisme, men vigtigt at have håb, i dag hvor sorte rammes hårdere end andre grupper af krisen, og hvor fængselssystemet er blevet en ny måde at adskille sorte og hvide, er det dumt at have optimisme, men det er vigtigt at have håb. Det er vigtigt at have håb, både fordi vi er fortabt uden, men også fordi det er i håbet, vi finder mening i at kæmpe imod, lige meget hvad det er, vi står over for. Vi har stadig en adgang til elementer af de dele af vores liv, der ikke gives plads til i kapitalismens strukturering af vores hverdagsliv, og dem er der ingen grund til at give slip på i vores ønske om en bedre verden. Lad os tale om hvad der giver os håb i dag!

En praksis der på sin vis udfordrer den etablerede strukturering af vores liv gennem at skabe et rum for udfordring af denne, og som giver afløb for de lyster og drømme, der ikke bliver givet plads i billedregimets passivering af disse, det er gadefesten. Denne fremstiller sig på en og samme tid som offensiv nægtelse af samfundets krav til den rette adfærd på den rette plads, og som defensiv skabelse af et konkret rum, der i en kort tid kan skabe andre interpellationer og måder at være sammen på end de dominerende. Men alligevel kan jeg ikke helt finde håbet i denne protestform som udfordring af billedregimet. Gadefesten er ikke nok i sig selv. I sin analyse af bl.a. de tidlige 1980'eres gadefestkultur i London viser Paul Gilroy, hvordan potentialet i disse fester samt periodens forskellige optøjer var at finde i koblingen mellem disse og en bredere community-organisering.¹⁶ Når gadefesten var et element i en bredere bevægelse, skete der noget. Paradokset mellem den hedonistiske udfordring og den bredere organisering er glimrende illustreret i et periodens store undergroundshit, Brother D and Collective Efforts "How We Gonna Make the Black Nation Rise?", der placerer en stærkt kritisk tekst hen over et klassisk party-hiphop beat. Sangens

15 Walter Benjamin: "Historiefilosofiske teser" ["Über den Begriff der Geschichte", 1940], oversat af Peter Madsen, i: idem: *Kulturkritiske essays* (København: Gyldendal, 1998), p. 163.

16 Paul Gilroy: *'There Ain't no Black in the Union Jack': The Cultural Politics of Race and Nation* [1987] (Chicago: University of Chicago Press, 1991).

første linjer sætter tonen: “You dippy-dippy-dive and so-socialize / but how you gonna make the black nation rise?” og der følges op med linjer som: “While you movin’ to the beat to the early light / the country movin’ too – movin’ to the right / so prepare now or get high and wait / ‘cause it ain’t no party in a police state.” Den centrale opfordring kommer i omkvædet: “How we gonna make the black nation rise / agitate, educate, organize.” En opfordring der peger på, at udfordring ikke kan stå alene, men bør følges op af mobilisering. Og hvis vi kigger på optøjerne i de franske forstæder i 2005, må vi også se det vigtigste resultat i den mængde af nye organisationer, der opstod i forlængelse af optøjerne, og generelt i revitaliseringen af eksisterende organisationer. Mange af disse blev organiseret i paraplyformen Forum Social des Quartiers Populaires.

Mit sidste ord for i dag skal gå til et projekt her i København, der er i sin startfase nu, og som har potentiale i sig til at give mig håb. Det fællesskab der gennem længere tid er opbygget i Trampolinhuset, et fællesskab af folk, der lever i og uden for asyල්jere i Danmark, er nu så stærkt, at det lancerer en politisk kampagne, “Out of the Camps!”, for at kræve retten til at leve og arbejde uden for lejrene for alle. Sidste fredag var jeg til et andet seminar, et seminar hvor det ikke var mig, der talte, men hvor talerne var folk, der lever i lejre i Danmark. Blandt disse talere var Zach Khadudu, og hans ord den dag er den stærkeste politiske erklæring, jeg længe har hørt i Danmark: “People can only take our rights if we allow them. If we sit down and allow governments to do whatever, governments can do anything. If we stand up, speak with our voices, with our actions, peacefully we can change something. This is a start. I challenge us. This is our year. If it doesn’t happen for us, if it doesn’t happen for you and me, if we are deported or something, we will have done something, right?”

Vi kan ikke lave politik med billeder alene – men det betyder ikke, at vi må opgive vores personlige integritet eller ønsket om at lave politik og bekæmpe uretfærdighed. Deri er risikoen for stor.

Politik som et afsporet damptog eller kunst som et håbets princip?

Til diskussionen af Mikkel Bolts *En anden verden*

Tania Ørum

Jeg vil, i bedste avantgardestil, starte med en programmerklæring eller et manifest:

Jeg synes, der er skrigende behov for 'en anden verden' – på alle områder og niveauer: lige fra kønspolitikken til hverdags- og arbejdslivet, universitets- og uddannelsesområdet (hvor alle studenteroprørets demokratiske landvindinger nu er rullet tilbage), til medieområdet, adgangen til demokratisk deltagelse i samfundet, økonomisk, økologisk, socialt, politisk, nationalt og internationalt.

Jeg er imidlertid skeptisk over for forestillingen om en revolution – forstået som én stor omvæltning, der med et slag forvandler samfundet til det bedre. Jeg tror ikke på, samfundsændringer finder sted på den måde. Mange af de historiske begivenheder, vi kalder revolutioner, var reelt kup udført af mindre grupper, som bagefter udartede til tyranni (f.eks. den franske og den russiske revolution). Og som vi kan se af nutidige 'revolutioner' som den ægyptiske opstand, afløses de aktionerende gruppers eufori snart af et morads af efterfølgende magtkampe og sociale vanskeligheder, som det vil kræve lang tids mangesidig indsats at komme vellykket igennem.

Som gammel ungdomsoprører og rødstrømpe – såkaldt 68'er – tror jeg mere på aktivisme på alle niveauer: på at man går i gang, hvor man end befinder sig, og forsøger at lave om på det, man er utilfreds med, og som man kan komme til.

Og jeg finder det direkte anstødeligt at agitere for den slags impotent aktivisme, der griber til terroristiske afmagtsaktioner som at afspore tog, sådan som det sker i Mikkel Bolts omtale af Comité invisible illustreret af et fotografi af det afsporede tog – tilsyneladende noget så nostalgisk som et damptog.¹

1 Mikkel Bolt: *En anden verden. Små kritiske epistler om de seneste årtiers antikapitalistiske satsninger i kunst og politik og forsøgene på at udradere dem* (København: Nebula, 2011), p. 215.

Kunst, systemkritik og modstand

Dernæst til de kapitler, jeg har fået til opgave at diskutere under titlen “Kunst, systemkritik og modstand”:

Mikkel Bolt påkalder sig med Benjamin i baglommen en “potent nostalgi”, men så vidt jeg kan se, er der ikke noget potent ved den form for nostalgi, der dyrkes i bogen.² Det er blot almindelig sentimentalitet. For så vidt som der ikke er nogen kræfter i syne i nutidens samfund, der ses at bære en revolutionær bevægelse, er det hvad vi i 60’erne kaldte “benløs teori”: en teoretisk position, der stabler tidligere og nyere marxistisk teori op uden at have nogen adækvat analyse af, hvorledes denne teori kan forbindes med forhold i nutiden, der kan bringe den ønskede revolution i stand.

At tilskrive kunsten en rolle som den kritiske agent, der kan drive en revolution, eller i det mindste en revolutionær bevidsthed frem, er i mine øjne lige så hulkende sentimentalt som det er fejlanalyseret. En overvurdering af kunsten, som jeg ikke finder noget fornuftigt grundlag for. Hvem ved deres fulde fem ville lade sig overbevise af et kunstværk om, at samfundet bør revolutioneres? Det skal der ikke æstetiske, men politiske argumenter til.

Der er heller ingen grund, ud over de sentimentale eller mytologiske, til at tiltro kunstnere særlig indsigt i politiske forhold.

Jeg kan godt forstå, at Mikkel Bolt taler om den “romantiske avantgardetradition” i mit læsepensum til i dag, for opfattelsen af, at avantgardekunsten har en “umiddelbart politisk dimension” og en særlig “relation til revolutionen”, tilhører uden tvivl denne romantiske tradition.³

Flere af de tidlige avantgardebevægelser havde forestillinger om at være med til at skabe en anden verden og et nyt menneske. Den slags forestillinger var vidt udbredte før Anden Verdenskrig – i øvrigt ikke blot blandt avantgardekunstnere. Som den islandske avantgardeforsker Benedikt Hjartarson har vist, handlede disse forestillinger imidlertid langt fra udelukkende om politiske omvæltninger, men i mindst lige så høj grad om esoteriske strømninger og spirituelle forventninger.⁴ Hjartarson peger bl.a. på, at Peter Bürgers beskrivelse af den historiske avantgardes

2 Ibid., p. 184.

3 Ibid., p. 185.

projekt som udtryk for en hensigt om at genforene kunst og liv og ophæve kunsten til "livspraksis"⁵ er problematisk, eftersom det "liv", den historiske avantgarde taler om, "primært er en metafysisk, ikke en social kategori".⁶ Hjartarson gennemgår eksempler fra bl.a. Marinettis futuristiske manifeste og Bretons første surrealistiske manifest, fra kunstnere som Kruchenykh, Van Doesburg m.fl. og konkluderer sammenfattende, at: "[d]en historiske avantgardes diskurs indoptager forestillingen om 'en højere' fjerde dimension og radikaliserer den ud fra et æstetisk perspektiv.⁷ Ideen om den fjerde dimension tjener til at fiksere avantgardens projekt som den mystiske skabelse af en sfære hinsides hverdagens grænser. Den historiske avantgarde repræsenterer i mindre grad et programmatisk forsøg på at eliminere kunstens autonomi end spatialiseringen af ideen om den æstetiske autonomi og dens omdefinering til et utopisk rum, der åbnes af avantgardens egen transgressive virksomhed."⁸ En forbløffende stor andel af de tidlige avantgardekunstnere havde kontakt med esoteriske strømninger som teosofi (Helena P. Blavatsky, Annie Besant, Charles W. Leadbeater) og Rudolf Steiners antroposofi.

De russiske cubo-futurister f.eks. (Malevich, Kruchenykh, Matiushin, Filonov og andre) opfattede cubo-futurismen som

- 4 I Benedikt Hjartarson: "At historisere den historiske avantgarde" i: Tania Ørum, Marianne Ping Huang og Charlotte Engberg (red.): *En tradition af opbrud* (København: Forlaget Spring, 2005), pp. 44-60. For en grundigere udfoldning se Benedikt Hjartarsons disputats: *Das frühe avantgardistische Manifest. Eine diskursanalytische Analyse* (Reykjavik: Háskólaprent, 2012).
- 5 Hjartarson: "At historisere den historiske avantgarde", p. 45. I stedet for Bürger kan man her indsætte Mikkel Bolt, der taler om, hvordan surrealisterne og de sovjetrussiske produktionskunstnere stræbte efter at "virkeliggøre [kunstens] potentiale i en forvandlet hverdag." Bolt: *En anden verden*, p. 220.
- 6 Hjartarson: "At historisere den historiske avantgarde", p. 46.
- 7 Hjartarson forklarer, at den "fjerde dimension" oprindeligt er en betegnelse, der stammer fra geometrien, men i slutningen af det 19. og begyndelsen af det 20. årh. fik den stor udbredelse i den intellektuelle diskurs i Europa. I sin populære anvendelse blev betegnelsen ofte forbundet dels med utopiske og revolutionære mål og dels med radikale mystiske og okkulte forestillinger, og som sådan fik den en afgørende rolle i de historiske avantgardebevægelser. p. 49.
- 8 Ibid., pp. 49-50.

“the art of the transcendent, expressing the highly developed consciousness of a future species of humanity that would possess radically new organs of sight as well as a new and universal language”. Deres billeder og skrifter postulerer “a revolution in human consciousness”, men det er en revolution, der har mere at gøre med yoga, teosofi, herunder den russiske teosof P. D. Ouspensky, og andre former for vitalisme end med politisk og social revolution.⁹

De radikale tyske ekspressionister omkring gruppen der Blaue Reiter sympatiserede med novemberrevolutionen og udråbelsen af Weimarrepublikken. De så ekspressionismen som en forening af mystik, socialisme og abstraktion (med henvisning til bl.a. Kandinskys teorier om det åndelige i kunsten¹⁰) og mente ligesom kredsen omkring tidsskriftet *Der Sturm*, Weimarrepublikken skulle befri samfundet fra materialisme, kapitalisme og nationalisme i samme ånd som den ekspressionistiske kunst.¹¹

Tilsvarende utopiske, for ikke at sige messianske tanker lå bag grundlæggelsen af Bauhaus i april 1919. Bauhaus var et prominent eksempel på den ekspressionistiske messianske utopisme i starten af Weimarrepublikken: Skolens leder Walter Gropius og mange af dens lærerkræfter (f.eks. Johannes Itten) var fælles om at forbinde kunstneriske, transcendentale og samfundsendrende ideer, f.eks. så Gropius den tværæstetiske blanding af kunstarterne som et middel til at transformere samfundet. Målet var en skole, hvor kunstnere sammen kunne bygge “fremtidens katedral”, hvis “spirituelle og religiøse ideer” ville kaste lys over selv de mindste ting i hverdagslivet. I en tale i juli 1919 mindede Gropius de studerende om, at de var medlemmer af en “hemmelig loge”, der skulle udkaste en ny verdensorden.¹² Efter den

9 Citaterne er fra Charlotte Douglas: “Beyond Reason: Malevich, Matiushin, and Their Circle” i: Maurice Tuchman (red.): *The Spiritual in Art: Abstract Painting 1890-1985* (New York, London & Paris: Los Angeles Country Museum of Art, Abbeville Press Publishers 1986), p. 186.

10 Wassily Kandinsky: *Om det åndelige i kunsten* [Über das Geistige in der Kunst, 1911], oversat af Niels Prahll (Odense: Jupiter, 1988).

11 Se bl.a. Rose-Carol Washton Long: “Expressionism, Abstraction, and the Search for Utopia in Germany”, i: Maurice Tuchman (red.): *The Spiritual in Art: Abstract Painting 1890-1985*, pp. 201-217.

12 *Ibid.*, pp. 208-209.

russiske revolution dannede Gropius sammen med Bruno Taut¹³ et kunstnerforbund baseret på den sovjetiske model. Dette "Arbeitsrat für Kunst" skulle forene kunsten og folket ved at ændre kunstuddannelsen, organisere mere tilgængelige udstillinger og samle alle kunstarter om at bygge fremtidens katedral. Selv om Bauhaus i senere faser bevægede sig fra håndværk hen imod teknologi og industri, og Kandinsky erstattede Johannes Itten som lærer, mistede skolen ikke troen på farven og linjens evne til at fremme transcendentale tilstande. Gropius var en pragmatisk leder, men fastholdt også den grundlæggende utopiske tro på kunstens evne til at transformere menneskeheden – ikke blot i form af samfundsændringer, men i form af spirituelle indsigter.¹⁴

Den franske digter og kunstkritiker Guillaume Apollinaires okkulte interesser er velkendte. Han delte dem med bl.a. teateravantgardisten Alfred Jarry, og de flyder videre til kubisterne (især Puteaux-kredsen), som ofte taler om det uendelige univers og den fjerde dimension i forlængelse af bl.a. Ouspensky og andre okkulte og mystiske strømninger fra Swedenborg og kabbalaen til Madame Blavatsky.¹⁵ Denne mystiske interesse forstærkes hos surrealisterne, specielt hos André Breton. Surrealisterne trækker på arven fra romantikken, men også i høj grad på Ouspenskys værk *Tertium Organum*, hvorfra de henter begreberne om uendelighed og højere bevidsthedsniveauer. Det er således påvist, at Bretons *Andet Surrealistiske Manifest* (1930) på flere punkter svarer til Ouspenskys skrifter om, hvordan modsætninger opløses i den fjerde dimension. Breton og Ouspensky var ligeledes fælles om henvisningen til Frederic W.H. Myers' skrifter om udviklingen af en kosmisk bevidsthed og hans studier af automatskrift og sensorisk automatik.¹⁶ Romantikkens forestilling om kunstneren som visionær "seer", der også deles af Ouspensky, overtages af surrealisterne. Men jeg havde ærlig

13 Tauts arkitektur- og byplanstegninger foregriber i øvrigt Constants (jf. Long: "Expressionism, Abstraction, and the Search for Utopia in Germany", p. 208).

14 Ibid., p. 209.

15 Se Linda Dalrymple Henderson: "Mysticism, Romanticism, and the Fourth Dimension" i: Maurice Tuchman (red.): *The Spiritual in Art*, pp. 219-237. Om Apollinaire og kubisterne især pp. 227-228.

16 Ibid., p. 229.

talt troet, at den slags mytologiseringer af kunstnerrollen var et overstået kapitel i dag.

Man kan finde en lignende blanding af det politiske og det esoteriske i den danske tresseravantgarde og ungdomsoprøret i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne, f.eks. i tidsskriftet *MAK* (1-6 1969) hvor manifestet for "social kunst" blander sig med politiske opråb, astrologiske syretrip og hallucinatorisk eksperimentalkunst for at afsluttes i et nummer redigeret af en gruppe fra den nystartede Rødstrømpebevægelse.

Den russiske revolution som eksempel

Susan Buck-Morss argumenterer i bogen *Dreamworld and Catastrophe* for, at disse esoteriske forestillinger ikke var en "fejl" ved f.eks. de russiske futuristers¹⁷ revolutionære sindelag, men derimod en del af potentialet ved deres kunst.¹⁸ Lenin og avantgardekunstnerne var enige om den elitære opfattelse, at en minoritet var "forud for" resten af befolkningen og derfor måtte lede folket. Forskellen på Lenins og avantgardekunstnernes "dreamworld" var, at mens avantgardens værker åbnede for alternative visioner af historiens udvikling, kunne Lenin og bolsjevikpartiet knæsatte én herskende linje, der fastlagde den historiske sandhed og udvikling, som alle områder i samfundet skulle følge.¹⁹

De russiske avantgardekunstnere, som støttede og søgte at fremme Oktoberrevolutionen i Rusland fra 1917 og fremover, omdefinerede revolutionen til at være et udslag af deres egen indsats: Vladimir Tatlin hævdede f.eks., at "begivenhederne på det sociale område allerede var foregået i vores kunst i 1914", i og med at "materiale, volumen og konstruktion" var blevet kunstens grundlag, mens El Lissitzky erklærede, at kommunismen, der har "sat menneskets arbejde på tronen", vil blive overhalet af dem, der marcherer under suprematismens "kvadratiske kreativitets-vimpel". Kunstnerne revolutionære entusiasme anfægtede således den politiske avantgarde på

17 Det var Lenin, der sammenfattende kaldte de eksperimenterende grupper i den russiske avantgarde for de russiske futurister.

18 Susan Buck-Morss: *Dreamworld and Catastrophe. The Passing of Mass Utopia in East and West* (Cambridge, MA & London: MIT Press, 2000), p. 58.

19 *Ibid.*, p. 63.

dens eget diskursive felt.²⁰ De udnævnte så at sige sig selv til avantgardens avantgarde.²¹

Med revolutionen ville Lenin forcere en modernisering af det, han selv anså for et af de økonomisk mest tilbagestående lande – og derfor ud fra marxistisk teori egentlig et land, som slet ikke var modent til revolutionen, idet revolutionen tværtimod var det mest moderne/avantgardistiske skridt i historien. Lenins forcerede modernisering lukkede ned for alle andre parametre end den industrielle modernisering – hvad enten det drejede sig om demokratisk kontrol (som foreslået af Arbejderoppositionen), folkelig deltagelse (som foreslået af Kronstadtoprørerne), kulturel kreativitet (som foreslået af Bogdanov som leder af Proletkult), eller menneskelig udfoldelse (som foreslået af Lunacharsky som kommissær for oplysning).²² Alle disse forslag til udformning af et nyt samfund blev af Lenin afvist som sekundære, kontrarevolutionære eller henhørende under socialismens børnesygdomme.

I og med at kunstnerne bliver underlagt Partiets historiske linje, bliver kunsten reduceret til kulturel legitimation af Bolshevikregimet.²³ Dermed blokeres kunstværkets (og de øvrige former for praktisk “produktionskunst”)s evne til at bryde det historiske udviklingsperspektiv og åbne tiden for alternative visioner.

Susan Buck-Morss argumenterer for, at der kan være tale om mange forskellige kunstneriske strategier – fra kritisk negativitet til utopisk repræsentation – men at kunstgenstandenes centrale betydning ligger i, at de lærer os noget nyt om verden, ryster os ud af vores moralske slaphed og politiske resignation og anfægter den overvældende mangel på social fantasi, som karakteriserer så meget af den kulturelle produktion i alle dens former.²⁴

20 Ibid., p. 55.

21 Det kan sammenlignes med den berømte anekdote om, hvordan Gertrude Stein og Picasso ser en camouflagemålet vogn i Paris og spontant ser kubismen som en foregribelse af både camouflagemaalinger og Første Verdenskrigs polycentriske krigsførelse. Se f.eks. Gertrude Stein: *Picasso* [1938] (New York: Dover Publications, 1984), p. 11.

22 Susan Buck-Morss: *Dreamworld and Catastrophe*, p. 58.

23 Ibid., pp. 59–60.

24 Ibid., p. 63.

Den russiske avantgardes esoteriske og fantastiske forestillinger gav deres værker og produkter “en anden logik end maskinens effektivitet og den industrielle produktion. De var drømmebilleder, der udtrykte ønsket om et andet forhold mellem mennesker og deres omgivelser.”²⁵ Og selv den “produktionskunst” – i form af design af plakater, stoffer, møbler, rum og husgeråd, arkitekttegninger mv. – som den russiske avantgarde kastede sig over i forsøget på at fremme revolutionen, havde derfor, hævder Buck-Mors, “et utopisk overskud”. Dette overskud bestod i, at kunsten ikke “tabte det af syne, hvorfor mennesker producerede maskiner i et socialistisk samfund [...]. Dette mål forblev mærkbart i den revolutionære avantgardes værker netop på det tidspunkt, hvor den politiske avantgarde var i færd med at glemme det. Imaginationen i disse produkter afbrød den eksisterende tid og det eksisterende rum som et ikke-funktionelt, utopisk nærvær i nutiden. Ved ikke at lukke mellemrummet mellem drøm og virkelighed lod avantgardens kunstværker både drøm og virkelighed være fri til at kritisere hinanden.” Den politiske avantgardes drømmebilleder derimod undervang alle områder af samfundslivet under sin udviklingslogik.²⁶

Avantgardens fantastiske konstruktioner, dens drømmebilleder, kunne ligeså lidt fungere som blueprint for en socialistisk tilværelse som Partiets Femårsplan. “Begge del er utopiske repræsentationer, hvis tvangsopfyldelse kan have meget dystopiske virkninger.”²⁷

Buck-Morss mener således, at “kunstens evne til at forandre livet er indirekte”: Ved at give utopiske forestillinger sensibel/sanselig form i deres “rekonstruktion af dagliglivet”²⁸ foregreb

25 Ibid., p. 64.

26 Ibid., pp. 64-65.

27 Ibid., p. 65.

28 Jf. også Jacques Rancières begreb om “le partage du sensible” og kunstens evne til at pege på, at livet kunne være helt anderledes. Rancière taler f.eks. om, hvordan Flauberts *Madame Bovary* er demokratisk litteratur, fordi den ødelægger alle hierarkier i repræsentationen ved at behandle alle forhold og emner på lige fod. Han understreger ligesom Buck-Morss, at denne form for “politik” følger sin egen logik og ikke et politisk program. Se f.eks. Rancière: *The Politics of Aesthetics [Le partage du sensible. Esthétique et politique, 2000]*, oversat af Gabriel Rockhill (London: Continuum, 2007), p. 14-15.

den russiske avantgarde den socialistiske fremtid uden at ofre nutiden.²⁹ Det er netop ved at afvise “kunst” som en illusionsverden og ved at træde ind i “livet”, men ud fra sin egen logik, der understøtter et utopisk supplement, at avantgarden kan lære politikerne noget – nemlig at opføre eksperimenter med demokrati og socialisme, hvor borgerne kan drage deres egne konklusioner og således blive eksperter i den “kunst” at leve sammen med andre.³⁰ Det er en art eksperimenter, der er for mangfoldige og uafsluttede til at kunne realiseres fuldt ud, og som heller ikke egner sig til politiske programerklæringer eller femårsplaner.

Hvad er det, kunsten kan?

En kunstoplevelse kan – muligvis – give et glimt af, at verden kunne være helt anderledes: Rilke ser en arkaisk torso af Apollon og konkluderer, at “du mußt dein Leben ändern”.³¹ Den slags oplevelser tror jeg er genkendelige blandt kunstelskere. Men derfra er der næppe en lige vej til verdensrevolutionen. Det kræver omfattende organisering – ikke blot subjektiv ildhu, men også social aktion.

Jeg er med andre ord langt mere enig med Gerald Raunig,³² der i Mikkel Bolts resumé taler om, hvordan “kunstnerisk praksis og politisk aktivisme momentant” kan interagere – men som Mikkel Bolt kritiserer for at “gøre ideen om revolution meget luftig”, eftersom han ikke kan pege på, ”[h]vordan en revolutionær proces, der afvikler staten og pengeøkonomien og skaber nye subjekter, faktisk finder sted”.³³ Jeg er langt mere enig med Raunig end med Det Imaginære Parti og den Comité invisible, som Bolt roser for at koordinere “sabotage i stor stil” (i form af “asocial adfærd” som ‘umotiverede’ voldelige udbrud, strejker, butikstyveri, depression, riots, hacking og terror”) og for at

29 Susan Buck-Morss: *Dreamworld and Catastrophe*, pp. 65-66.

30 *Ibid.*, p. 66.

31 “Archaïscher Torso Apollos” [1908] fra *Neue Gedichte* 2. del i *Werke 1-4* (Frankfurt am Main, 1996). “Arkaisk torso af Apollon” er oversat til dansk af Torkild Bjørnvig i Rainer Maria Rilke: *Udsat på hjertets bjerge* (København: Gyldendal, 1996), p. 31.

32 Gerald Raunig: *Kunst und Revolution. Künstlerischer Aktivismus im langen 20. Jahrhundert* (Wien: Verlag Turia + Kant, 2005).

33 Mikkel Bolt: *En anden verden*, pp. 197-198.

hævde, at “de omsiggribende ødelæggelser er redningen” – selv om der dog fremsættes en vis kritik af gruppens messianisme og voluntarisme.³⁴

Det er næppe kunstens opgave at forklare, “[h]vordan en revolutionær proces, der afvikler staten og pengeøkonomien og skaber nye subjekter, faktisk finder sted”. Det savner vi unægtelig nogle politiske teoretikere og praktikere til at anskueliggøre.

Tværtimod er det den slags kunstteori, der er et problem, med sine finitte visioner om en endelig omvæltning af kapitalismen. En sådan kunstteori med dens unilineære historieopfattelse, dens desperate forkastelse af den nutidsvirkelighed, vi lever i, og dens rettethed enten mod voldelig sabotage og ødelæggelser eller mod en fremtidig forløsning, er ikke blot impotent i forhold til at gribe, hvad der faktisk foregår både i kunsten og i verden, men også dødbringende for kunstudøvelse. Som Buck-Morss siger, suspenderer sådan en dogmatisk politisk linje nutidens liv til fordel for et fremtidigt perspektiv og kvaser dermed også kunstens særlige utopiske overskud og multidimensionalitet.

Jeg har da også lidt svært ved at se, hvordan Mikkel Bolts yndlingseksempler – den surrealistiske kreds Acéphale omkring Bataille og situationisterne – konkret bidrager til en revolutionering af samfundet – ud fra f.eks. Mikkel Bolts krav om at kunne demonstrere, “[h]vordan en revolutionær proces, der afvikler staten og pengeøkonomien og skaber nye subjekter, faktisk finder sted”.

Den revolutionære gruppe Contre-Attaque, som i 1935 dannes af bl.a. Georges Bataille og André Breton, har ganske vist et tydeligt politisk udgangspunkt: De er opmærksomme på den fascination, som nazismen udøver på befolkningen i kraft af dens spektakulære æstetiske iscenesættelse og italesættelse af mytologisk stof. Til at imødegå denne fascination duer de impotente parlamentariske partier og de traditionelle venstrefløjspartier ikke, mener Breton og Bataille – der må iscenesættes modgående mytologier. Det bliver imidlertid hovedsageligt ved retorikken: Breton får allerede kolde fødder ved projektet efter seks måneder, i 1936, og træder ud. Og hvordan Acéphales hemmelige møder omkring et lynramt træ i skoven – hvor kredsen udfører forskellige mystiske ritualer og overvejer

34 Ibid., pp. 208-209 + 216.

muligheden af menneskeofring – kan siges at bidrage til revolutionen, er ganske uklart for mig.³⁵

Jeg ser sådan set heller ikke, at det har nogen særlig kapitalisme-omstyrtende effekt at drive rundt i gaderne i beruset tilstand og forarge borgerskabet, sådan som situationisterne gjorde det med Debord i spidsen. Og udstedelsen af politiske programerklæringer, eksklusion af afvigende meninger, og nye programerklæringer fra det stadig mindre situationistiske hovedkvarter ser jeg heller ikke som nogen farbar eller effektiv vej til at revolutionere samfundet.

Det er en kunstromantisk myte, at situationisterne stod bag opstanden i 1968. Mytologisering har til gengæld været en situationistisk spidskompetence.

Det såkaldte “68” var et sammenrend af mange spraglede kræfter på mange niveauer, som eksploderede i voldsomme aktioner som gadekampe i Paris, storstrejker og besættelser, bl.a. af universitetet. Tresseroprøret var også fuld af utopiske, selvorganiserede udkast til en bedre verden – fra kollektiver, kunstnersammenslutninger, politiske og folkelige bevægelser til store sommerlejre som afprøvning af, hvad Det ny Samfund (som en studenter- og ungdomsorganisation i anden halvdel af tresserne hed) kunne være. I Det ny Samfunds Thylejr eksperimenterede man med basisdemokrati, det pengeløse samfund og fri kærlighed – foruden en mængde kunstneriske aktiviteter. De mangfoldige kræfter, som løb sammen i tressernes ungdomsoprør, medførte faktisk også i sine mange forgreninger en kulturrevolution, som først nu – mere end 40 år senere – er ved at være rullet helt tilbage, så vi igen fødes lyserøde og lyseblå og får karrierevejledning fra vuggestuen, så vi lærer at indordne os under top-down styring på alle områder i stedet for at forlange basisdemokrati, og indser, at vi lever for at kapitalen kan have det godt, ikke omvendt.

I slutningen af 1960'erne så det et ekstatisk øjeblik ud, som om avantgardekunst, ungdomsoprør (og til en vis grad

35 For en udførlig gennemgang af *Acéphale*-gruppen og perioden se Nikolaj Lübecker: “Organisk eller uorganisk. Kunst og samfund hos Breton, Bataille og Jean-Luc Nancy”, i: *En tradition af opbrud og idem: Community, Myth and Recognition in 20th Century French Literature and Thought*. (London: Continuum, 2009).

studenteroprør) kunne smelte sammen til én stor bølge, som ville rulle det bestående samfund over ende. Mange (især unge) mennesker gik i gang med at lave deres liv om og organisere lokale, nationale og internationale sammenslutninger på eget initiativ. Selvorganiserede utopiske småsamfund og protestbevægelser bredte sig på mange områder og niveauer af samfundet.³⁶

Som vi nu ved, rullede bølgen ikke det kapitalistiske samfund over ende – den blev i stedet opslugt i kapitalens store hav af evigt nye modebølger.

Men bølgen blev faktisk allerede afmonteret af de utallige politiske og partiforberejede grupper, der i 1970'erne netop krævede, at man fulgte den rette linje og kunne redegøre for, “[h]vordan en revolutionær proces, der afvikler staten og pengeøkonomien og skaber nye subjekter, faktisk finder sted”.

Så snart det politiske i denne smalle og endimensionelle udgave træder i forgrunden, bliver effektiviteten og slagkraften central: så bliver det afgørende at nå igennem til flest muligt (hvis det da ikke er et kup, som bolsjevikernes oktoberrevolution i sin tid, man ønsker, men en ægte revolution baseret på bred folkelig tilslutning). I den politiske effektivitets perspektiv bliver kunsten uvægerligt instrumentaliseret, og det bliver budskabet og gennemslagskraften, den vurderes efter – sådan som det også skete i 1970'erne. 1970'ernes politiske organisationer var ikke interesseret i avantgardekunst, der ikke kunne aflæses umiddelbart som et klart politisk budskab – det blev Røde Mors protest-sange og propagandaslogans frem for Den eksperimenterende Kunstscoles egalitære interventioner. Og Kvindehuset ville ikke have billeder og plakater af feministiske eksperimentalkunstnere som Kirsten Justesen, fordi deres budskab var for komplekst. Som Mikkel Bolt skriver om Retort-gruppens installation: Krigenes ofre “eksisterer faktisk og lader sig ikke afvise med henvisning til kunstens komplekse formelle spil”, og kunsten “går derfor ikke primært efter æstetiske subtiliteter, men efter effekt. Den historiske situation presser sig på. Den kapitalistiske modernitets barbari skal afvises.”³⁷

36 Se kapitlerne om de sene tressere i Tania Ørum: *De eksperimenterende tressere* (København: Gyldendal, 2009).

37 Mikkel Bolt: *En anden verden*, p. 232.

Så er det slut med avantgardens eksperimenter – og hvorfor så ikke i stedet danne en politisk organisation? Hvis “kunstens komplekse formelle spil” og de “æstetiske subtiliteter” er irrelevante i forhold til krigenes blodige realitet og den historiske situations krav om at afvise den “kapitalistiske modernitets barbari” – hvorfor så blande kunsten ind i det overhovedet? Hvorfor ikke satse på mere slagkraftige politiske midler end kunst? Måske er det også den konklusion, Mikkel Bolt drager, når han i det sidste af de kapitler, jeg har skullet forholde mig til, drager den konklusion, at “[d]et er formodentlig snarere som dimension i en bredere antikapitalistisk kamp, at de, der engang var kunstnere, kan bidrage til at frembringe en anden verden.”³⁸

Jeg mener dog ikke, det er nødvendigt at opgive kunsten for at deltage i den “bredere antikapitalistiske kamp”. Ligesom jeg heller ikke er tilhænger af at afstå fra at leve livet nu til fordel for den politiske kamp for et fremtidigt idealsamfund. Man må holde fast i kapitalens omfangslogiske status, som det hed i 1970’erne³⁹: Ikke alt i livet er underlagt kapitalen og den politiske økonomi, ligesom ikke alt kan underlægges den rette politiske linje. Som anarkisten Emma Goldman (1869-1940) blev kendt for at sige: “Hvis man ikke må danse, vil jeg ikke være med i jeres revolution.” Jeg vil med hende og Susan Buck-Morss sige, at en sådan dogmatisk politisk linje, der frasorterer “kunstens komplekse formelle spil” og de “æstetiske subtiliteter”, suspenderer nutidens liv til fordel for et fremtidigt perspektiv og kvaser dermed også kunstens særlige utopiske overskud og multidimensionalitet.

Som jeg ser det, er det bl.a. dette utopiske overskud og den multidimensionelle sensibilitet, der driver ønsket om en anden verden. Det er dette multidimensionelle og usamtidige verdenssyn, der tillader en Ernst Bloch at fastholde et håbets princip midt igennem den mørke periode under fascismens og nazismens herredømme.⁴⁰ At opgive de dimensioner i dag ville være så meget desto mere absurd, som jeg p.t. har svært ved

38 Ibid., p. 240.

39 Jf. Hans-Jørgen Schanz: *Til rekonstruktion af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status* (Aarhus: Modtryk, 1973).

40 Ernst Bloch: *Das Prinzip Hoffnung [1954-1959]* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1970).

at få øje på, hvor den kamp, Mikkel Bolt retorisk henviser til, foregår, i hvert fald i en dansk sammenhæng. Den “historiske situation”, der “presser sig på”, er klar nok i et både globalt og lokalt perspektiv, men det er meget svært at se, hvilke politiske bevægelser, der for tiden udøver modstand eller fremlægger mere visionære tanker i Danmark eller Europa.

I mørke stunder husker jeg mig selv på, at der i 1968 blev publiceret en undersøgelse, som konkluderede, at alle de udspurgte arbejdere fuldt ud accepterede kapitalismen – en uge senere brød de store strejker for alvor ud på Renault-fabrikkerne, som sammen med studenternes protestaktioner dannede den store oprørsbølge i 1968.

Eller måske skal man vende perspektivet helt om og med Boris Groys foreslå, at:

“Art can in fact enter the political sphere and, indeed, art already has entered it many times in the twentieth century. The problem is not art’s incapacity to become truly political. The problem is that today’s political scene has already become aestheticized. When art becomes political, it is forced to make the unpleasant discovery that politics has already become an art – that politics has already situated itself in the aesthetic field.”⁴¹

Det er en pointe, der ikke ligger langt fra situationisternes diagnose af skuespilsamfundet, men som i stedet for situationisternes kunstlede kunne føre til den konklusion, at “kunstens komplekse formelle spil” og de “æstetiske subtiliteter” langt fra er irrelevante fjollerier, som afleder fra den nødvendige politisk kamp, men tværtimod kunne være ganske nyttige redskaber i en kritisk analyse af det nuværende samfund og dets politiske scene, mens vi venter og håber på nye bevægelser i retning af en anden verden.

41 Boris Groys: *Going Public* (Berlin: Sternberg Press, 2010), p. 39.

Nedsmeltning

Rasmus Graff

Lad mig forsøgsvis gøre noget inderligt til et argument snarere end en oplevelse, om ikke andet i rummet mellem det kommende kolon og det punktum der følger:

Det er en følelse af tankernes nedsmeltning, når jeg samler dem for at bringe dem i samtale – der er ikke fred mellem dem, ingen konsensus, klarheden kokser, og tankerne er udmattede, slider forstenede mod hinanden som kontinentalplader eller -pladder, forskubber sig fra hinanden som gløder og lander på tvivlsomme grunde og brænder ud eller antænder nye tanker der nærmer sig – det er følelsen af nedsmeltning, eller måske er det fornemmelsen af ordet nedsmeltning, der siger mig at i den, nedsmeltningen, det er midt i den, at teksten her skal bevæge sig.

Nedsmeltning af tanker om hvad poesi er, kan, bliver brugt til, gør.

Nedsmeltning af tanker om skismaer mellem poesi og politik.

Nedsmeltning af tanker om forskelle og ligheder mellem kunst og poesi.

Nedsmeltning af min formåen eller vilje til at begrunde og kyn-digt kontekstualisere i et formidlende, kommunikativt sprog.

Skal vi tage nedsmeltningerne, som man siger, fra en ende? Nej, det er for trægt eller voldeligt, og desuden vil jeg ikke berøre alle nedsmeltningerne her.

Og det er, siger jeg, rart at forestille sig en tekst der også rummer nogle rester, noget forfatteren ikke *står* ved, noget der altså forlades, står alene og åbent og ikke bliver brugt, noget som bare findes og muligvis af sig selv finder ud af at berøre noget andet.

Nedsmeltning af forklaring.

Søger man på “nedsmeltning” i pdf’en til Mikkel Bolts *En anden verden*, er dette hvad der dukker op: “Nedsmeltningen af reaktorerne på atomkraftværket i Fukushima i Japan er blot

det seneste eksempel på, hvorledes kapitalismen langt fra at beskytte mennesker mod katastrofer faktisk intensiverer eller direkte producerer dem.”¹

Nedsmeltning af permafrosten, af indlandsisen.

Nedsmeltning af enhver idé om at tingene i det store, politiske sociale hele kunne blive markant anderledes og bedre; nedsmeltning af den nedsmeltning.

Med en af de sidste sætninger i essayet “Samtidskunst, neoliberalisme og konsensus” i *En anden verden*, som lyder: “Måske er det slet ikke så dårligt at være helt skævt på den i forhold til tidsånden, måske ligger der netop en mulighed i det anakronistiske?”,² refererer Bolt tilbage til essayets indledning, hvor han – “selvom det muligvis er at skyde gråspurve med kanoner” – vover sig ud i at betragte “samtidskunsten med udgangspunkt i den vestlige marxismes forestilling om kunsten som et modstandsinstrument, som hvad Herbert Marcuse kaldte ‘den store afvisning’, eller Guy Debord benævnte ‘forandringens kunst’”. Hvad ser vi? spørger Bolt og svarer – det ligger, som man siger, i kortene – at det ser ud ad helvede til.

Størstedelen af samtidskunsten indgår i Bolts udlægning i et stadig tættere samspil med kapital. Kunsten kritiserer ikke nok, yder ikke modstand nok, er betænkeligt *instrumenteret*.

Nedsmeltning af *alt er politisk*, og se det smeltende udsagn fremble udråbet *det meste er bare politik*.

Og samtidskunsten, personificeret sagt, har det med at acceptere at blive anvendt som marketingsinstrument i fx storbyers konkurrence om turister. Og tager sig ud *som* politisk ved blot at hive det politiske udefra og ind i kunsten – en delikat importvare – eller ved at referere til noget politisk men altså uden i sig selv at udgøre nogen politisk kontekst og dermed muligheden for potentielt at *betyde* uden for kunstinstitutionen.

For slet ikke at tale om, hvad der måske bør kaldes en kliché, men i det mindste en gyldig kliché, nemlig at kapitalen

1 Mikkel Bolt: *En anden verden. Små kritiske epistler om de seneste årtiers antikapitalistiske satsninger i kunst og politik og forsøgene på at udradere dem* (København: Nebula, 2011), p. 19.

2 *Ibid.*, p. 184.

indsuger alt for at gøre det til en del af sit kontrollerede skuespil (Debord), at den er i stand til at rive potentielt politiske værker ud af deres *dirren* mellem autonomi og engagement for at anerkendelsesstemple dem som *kunst* – dvs. som en værdi i sig selv, så grænsen mellem ikke-kunst og kunst atter er blevet sat – og neutralisere radikale gestus.

Nedsmeltning af en stemme i mit indre samfund, en stemme der troner med fornuft og maner til kritik af Bolt for at være rabiater, en smule utidssvarende eller bare meget lidt pragmatisk, hvad angår hans vurdering af kunstens forsøg på at agere systemkritisk, hvad angår de fordringer han rejser for kunsten, og nedsmeltning af den stemme, for det ville være et absolutistisk og uproduktivt utidssvarende synspunkt at sige, at kunsten ikke kan have nogen politisk indvirkning, at kunsten ikke kan argumentere politisk via æstetik (hvad jo egentlig er politikernes trip).

Nedsmeltning af det tilforladelige.

Nedsmeltning af (brugen af) kunst som noget radikalt *andet*, nej ikke engang som noget *radikalt* andet, bare som noget *andet*, i en tidsalder hvor forbindelsen (eller er det forsoningen?) mellem kunst og marked kan synes 100% større en forbindelsen mellem kunst og revolution.

Situationen dirrer, når jeg forsøger – et forsøg jeg ikke vil fuldbyrde – at overføre Bolts betragtninger over samtidskunsten til, hvad jeg beskæftiger mig med, nemlig poesi.

Det er i denne dirren, i dette forsøgs dirreeffekt, at følelsen af tankernes nedsmeltning tager form.

I og med denne dirren er der formentlig ikke noget der her antager fast form.

Det bliver formentlig ikke til mere end hvad det allerede er: en række evt. mislykkede eller mislykket arrangerede tanker, referencer, betragtninger, postulater, poetiseringer, kortslutninger.

Nedsmeltning af påbuddet om bliven-mere.

Et forsøg jeg ikke vil fuldbyrde, fordi forudsætningerne for den måde hvorpå Bolt skriver om kunst ikke sådan lige lader sig overføre til litteratur. Der er væsensforskel på de diskursiviteter der omgiver hhv. poesi og kunst. Man kan, som Peter Laugesen et sted siger, ikke købe en bil for et digt.

Et forsøg jeg ikke kan fuldbyrde.

Dirringen er en bevægelse mellem grænser. Dirringen sætter selvforståelser, bekræftelser og identifikationer i dirren, og man bliver sårbar, sættes i skred, i blivelse. Værker må dirre, ligesom vi må dirre. Vi må ikke lade os stabilisere, ligesom vi må ikke lade os nedsmelte.

Nedsmeltning af den neoliberalistiske fordring om subjektets omstillingsparathed, om et foranderligt, omskifteligt jeg. For det er et jeg, der ikke må dirre. Det er et jeg, der skal gå tautologisk op i sig selv, eller et jeg, der skal ændre sig, for at blive en fikserbar *nogen*. Magter frygter det som dirrer, for dirringen kan smitte.

“Efter Anden Verdenskrig fjernede moderne billedkunst og moderne poesi sig mere og mere fra hinanden. Billedkunsten blev institutionaliseret og kom under beskyttelse af statslige programmer, museer, fonde, firmaer. Den blev gradvis forvandlet til en fast bestanddel af kulturindustrien og/eller den politiske propaganda [...]. Nogle historikere hævder med henblik på CIA's indirekte deltagelse i promoveringen af amerikansk abstrakt ekspressionisme, at Vestens institutionalisering af billedkunst fra og med anden halvdel af det 20. århundrede var et langsigtet og nyere gennemtænkt led i socialiseringspolitikken og et forsøg på at dæmpe de antiborgerlige strømninger ved at sluse de radikale kræfter ind i kunstens autonome bufferzone.” Det skriver den russiske digter og medlem af aktivistgruppen *Chto delat?* [*What is to be done?*] Aleksandr Skidan i sit essay “Poesi i totalkommunikationens tidsalder”.³

Som når den post-situationistiske diskussionsgruppe Retort i deres pamflet “En nedslagen hær” minder os om februar 2003, hvor reproduktionen af Picassos *Guernica* på vægtæppet i forværelset til Sikkerhedsrådets mødelokale i FN-bygningen i New York blev tildækket på amerikansk forlangende.⁴ Hvor talsmænd forklarede, at motivet ikke var en passende baggrund for officielle erklæringer til verdenspressen om den kommende invasion af Irak.

3 Aleksandr Skidan: *Poesi i totalkommunikationens tidsalder* [*Поэзия в эпоху тотальной коммуникации*], 2007], oversat af Rasmus Graff (København: Basilisk, 2011), p. 183.

Hvor forklaring bliver bortforklaring siger vi goddag bavleri, må din nedsmeltning blive dit erkendte glossolali.

Nedsmeltning af den modernistiske kunsts ideale om autonomi. Der er altid en tid og et sted, der rusker værket, tilfører det eller berøver det betydninger, som det ikke selv er i stand til at kontrollere/besidde.

Kontekst rusker værkets immanens.

Poesi er, siger Skidan, en anakronisme, en slags naturalieøkonomi i en tidsalder med permanent industriel revolution.

Nedsmeltning af enhver romantik.

Nedsmeltning af møntenhederne.

Skidan fortsat: "Der er noget andet, som er mindst lige så vigtigt: deterritorialiseringen af den moderne kunst, at den sprængte sig ud af lærredet og forlod den traditionelle malerkunst til fordel for udtryk som assemblage, objekt, happening, body art, land art, installation, processuel kunst, relationel æstetik, videokunst og multimedia. Deterritorialiseringen af malerkunsten er nært forbundet med deterritorialiseringen af den transnationale kapital. Her mødes to typer logik og spejler hinanden: kunstens immanente logik, som stræber efter at sprænge sine egne grænser, [...] og den udvidede vareproduktions logik. Lidt forenklet kan man sige, at idet noget (maleriet, objektet) bliver et produkt på markedet eller opkøbes af et museum og udstilles i egenskab af at være 'samtidskunst', må man, hvis man stadig skal kunne kalde sig kunstner, skabe noget som *ikke* er materielt, for eksempel ideer eller relationer. Til gengæld får disse ting en udstillingsværdi (en pris) – og bliver en vare. Fællesnævneren for denne krydsende logik, den udvidede reproduktions æstetiske fane, er i dag 'projektet'."⁵

Nedsmeltning af ideen om at skabe noget der ikke er materielt for at kunne kalde sig kunstner i en verden, hvor kunstneriske tegn (men ikke *gestus*) er blevet – og tilsyneladende

4 Retort: "En nedslagen hær. Staten, skuespillet og d. 11. september" ["Afflicted Powers: The State, the Spectacle and September Eleven", 2004], oversat af Jesper Lohmann, i: Mikkel Bolt, Jakob Jakobsen og Morten Visby (red.): *Billed Politik. At se er at dræbe* (København: Nebula, 2010), pp. 11-35.

5 Aleksandr Skidan: *Poesi i totalkommunikationens tidsalder*, p. 184.

fortsætter med at blive – normative på et stadig mere og mere immaterielt, 'kreativt' marked.

Nedsmeltning af tænkudafboksen-imperativer.

Stillet over for denne kunstmaskine Skidan præsenterer os for – og som ubesværet kobler sig på kunstmaskinen Bolt præsenterer os for – udgør poesien i dag en slags undtagelse.

Vi ved det, selvom vi nok, med internettets fremkomst, mere end nogensinde *skriver*: Vores samtid er domineret af billeder, vi lever i et visuelt paradigme.

Og når det kommer til verdens stadig større forbundenhed gennem internet og massekommunikationsmidler, udgør poesien åbenlyst en undtagelse.

Nedsmeltning.

Hvor statsgrænserne er blevet lettere at passere.

Hvor nationale kulturer blandes.

Hvor kunsten har mulighed for at transcendere det nationale og blive over-, udenom- eller international.

Hvor poesien i udgangspunktet er bundet til et modersmål og forbliver inden for rammerne af en national tradition.

Poesi er komplekse, mangetungede sprogsystemer.

Nedsmeltning af statens diamanthårde styring af visuelle fremtrædender (+ 710°C).

Magtfulde anvendelser af ord, en brug af sprog der demonstrerer magt og som træder i affekt/effekt, er temmelig ofte baseret på mundlort, en slags talens monokrom: massive mængder sammehed, lag på lag på lag.

No language change no regime change.

Men selvom poesi ikke (i samme grad) som kunsten indgår i storkapitalistiske satsninger og kredsløb og varmer vores oplevelsesøkonomiske hjerter og i udgangspunktet ikke rækker ud over sin nationale tradition pga. modersmålet, betyder det selvfølgelig ikke, at der i poesien ikke bliver dealt med forhold og mekanismer der ligger uden for dens eget domæne, at poesien ikke skulle være synkroniseret med samtiden og kommende tider.

Nedsmeltning af poesiens eget domæne.

Æstetik er en form for værditænkning.

Fugle på taget, et statistisk stykke lagkage, flere varme hænder, stille og roligt.

Du må ændre dit sprog, må vi, vores.

Skidan skriver om kunsten og poesiens strukturelle adskillelser efter Anden Verdenskrig, fordi stadig flere digtere i dag nærer mistillid til ordet i sig selv og tilfører deres værker audiovisuelle injektioner, som er at få tingene til at virke med hvad der i tiden er virkningsfuldt (eller måske i sidste ende mest forførende).

Nedsmeltning af *Gesamtkunstwerk*.

Centrum for skabende aktivitet befinder sig i dag et sted inden for visuel kunst.

Vi må lave dirrende forstadskunst.

Poesi kan være en undtagelsestilstand eller et sammenbrud eller noget der er i nedsmeltning.

Der er konstant anledning til og mulighed for at gentænke poesien, dens relationer til sig selv, institutioner, øvrige kunstarter og videnskaber, modersmål, retorik, oversættelse/oversættelighed, det eksemplariske, ambitioner, virkninger, offentlighed, lovgivning, 'projektet', kollektivitet, individ, politik, utopi, syntese, ja og hvorfor ikke: kærlighed.

At være en maskine og fungere sammen med andre maskiner og blive en maskine, der fungerer med endnu andre maskiner.

Nedsmeltning af enhver idé om nogets *guldalder*.

Det er tid.

Poesi er aldrig sig selv.

Nu og her er det tid til at smide en henvisning, så den interesserede kan se nogle udsnit, eksempler og viderehenvisninger, en henvisning til Verbale Pupiller, som jeg var med til at tilrettelægge med Mathias Kokholm og Glenn Christian, og som for mit vedkommende har igangsat en masse, en henvisning til Verbale Pupiller som vi præsenterede sådan her:

“Verbale Pupiller 2011 er en skarpt skåret version af biennalen som tidligere har været afholdt i 2007 og 2009. Der sker store omvæltninger verden over, politisk, socialt, økonomisk, teknologisk, klimamæssigt, og det har forekommet os nødvendigt at inddrage disse omvæltninger i festivalen. Vi tror ikke på bogens, forfatterens og institutionernes autonomi, vi tror ikke på det æstetiske som et rum for applaus eller et rum vi kan forholde

os til på automatiseret vis, vi tror ikke på kapitalen som en totalitet og det gør den efterhånden heller ikke selv. Vi tror det er muligt at mobilisere modstand, vi tror at det æstetiske kan have politisk myndighed, vi tror på øget handlekraft og opmærksomhed. Dette års Verbale Pupiller præsenterer oplæsninger, diskussioner af aktivistiske praksisser, koncerter og performances.”
(verbalepupiller.blogspot.com)

APRIL 2012

Scenekunst som redskab i queerfeministisk aktivisme

Gritt Uldall-Jessen

Hvad skal vi gøre ved det forhold, at der mangler alternativer til den herskende orden? Hvad er alternativet til et manglende alternativ? Er der brug for mere permanent organiserede grupper, eller er det bedre at danne her-og-nu netværk, der opløses efter en begivenhed eller en demonstration? Hvordan forholder man sig som queerfeminist til situationen? Hvad kan der gøres?

Nærværende artikel er tænkt som en hjælp, hvis man vil lave aktioner af en slags og fx skal være med til at udfærdige kampkræb, løbesedler og bannere, eller vil arrangere tableauer, optrin eller intervenserende aktioner.

Jeg taler som scenekunstner. Scenekunstneriske virkemidler kan efter min mening bruges som redskaber til at forandre og påvirke vores omgivelser. Jeg taler også som queerfeministisk aktivist. Queerfeminisme er at kæmpe mod patriarkatet og dets undertrykkelsesformer. Queerfeminisme er en del af den revolutionære kamp. Det er også en antikapitalistisk og antiracistisk kamp. Disse kampe styrker og understøtter hinanden. Den kapitalistiske økonomi er nemlig en del af årsagen til den racistiske og patriarkalske undertrykkelse. De forskellige undertrykkelsesformer kan ikke fjernes uden samtidig at gøre op med den kapitalistiske undertrykkelse, og en accept af den patriarkalske og racistiske undertrykkelse og ulighed leder meget nemt til en accept af resten af den ulighed og undertrykkelse, som kapitalismen skaber. Men det er på den anden side ikke givet, at man gør op med den patriarkalske undertrykkelse i dens mange forskellige former – som sexismen, kønskonservativisme, heteronormativitet, transfobi og racisme – selv om man forsøger at gøre sig fri af kapitalistisk undertrykkelse og udnyttelse. Derfor er queerfeminismen en særlig væsentlig kampplads, som også skal forsvares over for andre revolutionære grupperinger.

Mit bidrag til diskussionen af Mikkel Bolts *En anden verden* og diskussionen af kunstens revolutionære potentiale er en præsentation af aktuelle queerfeministiske aktionsgrupper, der gør brug af scenekunstneriske virkemidler for at komme igennem med deres budskaber. Det vil være grupper som den franske La Barbe, den ukrainske Femen, den russiske Pussy Riot, kunstnere, der udgår fra den svenske Föreningen JA!, Nordic La Barbe og den danske Who's the Vampire.¹

Grupperne bidrager alle til igangværende politiske kampe og, vil jeg mene, udfordrer den måde, hvorpå vi tænker om disse kampe. Afslutningsvis vil jeg kort diskutere queerfeministiske scenekunstaktioner som et redskab til forandring. Kan man se sådanne aktioner som en mobilisering til at skabe forandringer i samfundet, eller medvirker de – i hvert fald indirekte – til en forøgelse af passiviteten? Skal man have et politisk program parat til efter aktionerne, og hvis ikke man har det, er scenekunstaktioner så blot at betragte som symbolske manifestationer, der ikke kan forårsage den nødvendige forandring? Hvad med revolutionen? Sættes den i gang ved queeraktivistisk scenekunstaktivisme?

Historisk set taler vi om aktionsteater, som i 1920-1930'erne (som det bl.a. kommer til udtryk i Brecht's 'lærestykker'²) – og senere i 1960-1970'erne – udviklede sig som en form for gade-teater, som kunne gå over i at være en politisk aktion, dvs. en direkte indgriben i en aktuel samfundsmæssig hændelse.

Jeg vil foretrække at bruge betegnelsen 'scenekunst' i stedet for betegnelsen 'teater'. Det bliver ligesom aktionsteater til en samlebetegnelse, aktionsscenekunst. Jeg mener, at betegnelsen 'teater' får en til at tænke i konventionen scene-sal og på skuespil. Hermed menes også teatret som bygning med dens opdeling i scene og sal, ofte adskilt ikke kun af et tæppe, men også af en konvention om, at det der sker på scenen, skal betragtes som et

1 www.labarbelabarbe.org, www.femen.org, www.freepussyriot.org, www.foreningenja.org, da-dk.facebook.com/pages/Nordic-La-Barbe/242327739168266?sk=info og www.kunsten.nu/artikler/artikel.php?nøgen+performance+whos+the+vampire+ligestilling+ligeløn+kvindekamp+8+marts

2 Steen Bille: "Indledning", i: idem (red.): *Brechts lærestykker. Teater for fremtiden* (København: Forlaget Drama, 1981), pp. 5-21.

lille stykke virkelighed, som er adskilt fra tilskuerens virkelighed med en usynlig, 'fjerde væg'. Nutidens stedspecifikke og tværæstetiske scenekunst rummer mange flere forskellige former end det, som man tidligere forstod ved aktionsteater.

Aktionsscenekunst handler ikke kun om at skildre et forhold med scenekunstneriske midler. Aktionsscenekunst har til hensigt at påvirke eller gribe forandrende ind i en given sag. Det indebærer dermed en overskridelse af scenekunstneriske former. Aktionsscenekunst kan resultere i en lovovertrædelse og vil ofte undersøge grænsen for, hvor langt en scenekunstforestilling kan gå. Aktionen kan blive stoppet, og man kan blive draget til ansvar for sin medvirken i forestillingen. For deltagerne i en scenekunstaktion kan det betyde anholdelse, tilbageholdelse, påførelse af fysisk ubehag – kulde, forbud mod at gå på toilettet – og/eller registrering på den ene eller anden måde.

Aktionsscenekunst finder sted på gaden, i offentlige forsamlinger, til møder eller foran statslige bygninger, hvor magten befinder sig, som rådhus, regeringsbygninger, dvs. uden for og i marginen af kunstinstitutionen. Når der arbejdes med scenekunst, fx ved demonstrationer, kan man se alle som deltagere, der er ingen opdeling i skuespillere og tilskuere.³ Ved demonstrationen er folk mødt op for at bidrage til forandring, og der er altså på forhånd en potentiel interesse. Der er også dem, der tilfældigt kommer forbi, men som alligevel vil stoppe op og se, hvad der sker. Det samme kan være tilfældet, når man laver interventioner i offentlige forsamlinger eller til møder. Her gælder det om at mobilisere folk på stedet til at være med. Den legende tilgang, man kan have i scenekunstaktivisme, kan få folk med, der ellers ikke havde planlagt at deltage i en aktion. Man kan have forberedt nogle kostumedele, fx et skæg med elastiksnore som den franske feministiske aktionsgruppe La Barbe, eller en hvid maske som i tilfældet med den nordiske queerfeministiske scenekunstaktionsgruppe Who's the Vampire, eller man kan gøre brug af et udvalg af farver, man kan skrive eller male på kroppen med, og som man kan dele ud, som den ukrainske

3 Stig Jarl Jensen: "Kære herr Politimester", i: Stig Jarl Jensen, Kela Kvam og Ulla Strømberg (red.): *Dansk Teater i 60erne og 70erne* (København: Borgen, 1983), pp. 106-139.

feministiske aktivistgruppe Femen har gjort det. På den måde åbnes der for, at alle kan indgå i scenekunstaktionerne. Det skal gerne være sådan, at der skabes en stemning af, at alle kan være med, at alle kan gå ind i projektet og påvirke det.

Eksempler på queerfeministisk scenekunstnerisk aktion udfolder sig ved mærkedage som fx Kvindernes Internationale Kampdag, Sexarbejdernes Internationale Rettighedsdag, ved queer festivaler, optog, eller når der er en aktuell sag, der skal manifesteres. Der kan være tale om faste grupperinger eller enkeltpersoner, der lejlighedsvist arbejder sammen på konkrete projekter. Nogle arbejder under et gruppenavn, andre anonymt.

I det følgende vil jeg give en kort introduktion til basale fortællelemæssige og formmæssige overvejelser, som man må gøre sig, når man vil gøre brug af scenekunstneriske virkemidler i forbindelse med aktivisme.

Afsender?

Det er vigtigt, at man kan se, hvem der taler. Hvem er afsender af scenekunstaktionen? En gruppe, en enkelt kunstner, flere grupper eller anonyme aktivister? Selv med aktioner, hvor der er en pointe i, at man ikke giver sig til kende, eller en stille-aktion, hvor man kommer og går ubemærket, er det hensigtsmæssigt med en eller anden form for underskrift.

Hvad skal siges?

Her handler det om at formulere grundlaget for aktionen – det man er enige om, at den skal handle om. Man kan ikke sige alting på én gang, man må vælge, hvad der er det vigtigste. Et sådant grundlag kan have form af en politisk udtalelse eller en pressemeddelelse, som igen danner grundlag for, at man kan forfatte paroler og slagord, som kan males på et skilt eller en transparent og bæres i en demonstration eller sættes op et eller andet særligt sted, og/eller skrives på plakater og løbesedler.

Adressaten?

Hvem henvender aktionen sig til og hvilket 'sprog' vil med størst sandsynlighed blive forstået? Hvis man fx gør brug af ironi, vil det ikke altid blive opfattet 'rigtigt'. Ved valget af ord og udsigelse skal man også passe på indforståethed – ord som er gyldige og forståelige i en konkret sammenhæng, kan forstås helt anderledes i en anden.

Et eksempel på brugen af en ironisk form er den franske feministgruppe La Barbe, hvis navn betyder 'skægget' eller 'nu det er nok!'. De har som strategi at afbryde officielle sammenhænge som fx prisoverrækkelser. Gruppen af feminister har den regel, at de må aflægge et besøg, hvor mænd udgør som minimum 75 procent af fx den komité, der forestår en prisoverrækkelse. De ifører sig et stofskæg og står på en række med skilte, som er udformet som teksterne til gamle stumfilm. Teksterne bifalder mændenes fortsatte udelukkelse af kvinder fra magten med udtryk som 'Tak!', 'Tillykke' og 'Alletiders'. Man kan selvfølgelig spørge, om La Barbés ironiske brug af 'skægget' formår at pege på kønsskævvridningen eller om deres brug af skægget snarere understreger traditionelle kønsopfattelser og derfor skaber forvirring i relation til fx dragkings.

Formatet?

Det 'format', man gør brug af, når man arbejder med politiske udtalelser, pressemeddelelser, plakater, transparente eller skilte, er så at sige noget, man skal kunne sige 'med megafon'. Men der findes andre formater, som 'happening', en oplæsning i kostume, et talekor eller et interaktivt stykke scenekunst. Det valgte format eller udtryk har betydning for det budskab eller

indhold, man kommer med – der skal ske en afstemning af udtrykket og indholdet.

Indtil nu har det handlet om ord, men hvornår og hvordan bliver disse ‘ord’ scenekunstneriske? Hvornår står man – måske uden at gøre sig det klart – over for et valg af scenekunstneriske virkemidler?

Hvis man tager udgangspunkt i talekoret, så kan teksten være mere eller mindre stiliseret, ordene kan danne rytmer og rim. Teksten kan synges med eller uden musikledsagelse, talekoret kan bevæge sig mere eller mindre stiliseret, fra simpel tegngivning – fx en knyttet næve på et givet sted i den tekst, som fremføres – til en indviklet koreografi.

Gruppen La Barbe, som er nævnt ovenfor, arbejder med en koreografi i deres interventioner. Det kan fx være nogle af aktivistene, der rejser og sætter sig på skift. På den måde bliver der tale om en performance, der forløber over tid. De gør således brug af scenekunstneriske virkemidler for at skabe opmærksomhed omkring deres interventioner, og får dem derved til at virke stærkere og vanskeligere at standse.

Formålet er i alle tilfælde at give publikum en oplevelse ud over blot at høre parolerne og slagordene. Og nu er vi på vej derover, hvor man som producent af ‘udtryk’ forsøger at skabe en ‘merværdi’ – et ‘merindhold’, som publikum selv lægger til i form af associationer, erindringer, erfaringer.

Hvis fx et talekor har kostumer på (ens påklædning eller

måske afklædning), så er vi tydeligvis i et teatralt forløb. Det teatrale handler – iflg. Aristoteles – om at fortælle ved hjælp af efterligning af handlende personers handlinger.⁴

Talekorets kostumering er en handling, som fortæller noget, ud over det, som talekoret rent faktisk siger. Det teatrale har med mimesis at gøre – noget ‘mimer’ noget andet – noget foregiver at være noget, det ikke er, noget efterligner noget, som er forskelligt fra det selv. Talekorets kostume giver associationer til noget andet end det, det er, nemlig en flok mennesker, som siger noget i kor. Det kan være politibetjente, arbejdere, kapitalister, julemænd – osv. osv. – alt efter valg af kostumering. Men det kan også – som ved den ukrainske gruppe Femen – være den afklædte overkrop som reference til kapitalismens varegørelse af den nøgne kvindekrop.

Denne ‘efterligning af en handling’ eller brug af associationer kan vi kalde ‘en model’. Hvor god er modellen? Hvor meget ligner den – dvs. hvor klart og tydeligt opfatter publikum hvad det er, der efterlignes, hvad det er for en virkelighed, som modellen er en model af? Eller er det for overtydeligt, for banalt? Eller er det for indforstået, sådan at det forekommer publikum ligegyldigt eller uforståeligt?

Det er klart, at man kan bygge ovenpå, man kan lade medlemmerne af talekoret spille roller – man ‘mimer’ altså ikke blot via en kostumering, men også ved sin aktion, ved det man siger og ved måden, man siger det på. Så bliver talekorets medlemmer til karakterer i et skuespil, hvis forløb kan være mere eller mindre fastlagt i forhold til et manuskript. Næste skridt kan være at skabe en egentlig scenografi, som efterligner eller associerer til det sted, hvor handlingen tænkes at foregå, eller at skabe eller vælge rekvisitter, som understreger handlingsforløbet og aktionerne.

Brug af rekvisitter og objekter?

Ved en happening på Kvindernes Internationale Kampdag i 2010, hvor gruppen Who’s the Vampire gik afklædte igennem Arbejdsstyrelsen, benyttede man en neutral hvid maske, som anonymiserede den nøgne krop. Det var den hvide maske, der

4 Aristoteles: *Om digtekunsten* [Περὶ ποιητικῆς, 335. f.Kr.], overs. Erling Harsberg (København: Gyldendal, 1970), p. 29.

muliggjorde udsigelsen om det almene, nemlig den manglende ligeløn i patriarkatet.

Et andet eksempel på medspillende objekter eller rekvisitter kan tages fra en happening den 8. marts 2012, igen på Kvindernes Internationale Kampdag. Her fandt der en engangsopførelse sted af Ludvig Holbergs monolog fra 1721 “ZILLE HANS DOTTERS GYNAICOLOGIA eller Forsvars Skrift for Qyinde Kiønnet”. Holberg behandler spørgsmålet om kvinders råderum og rolle, på en tid, hvor kvinder fx ikke kunne studere, alene fordi de var kvinder. Statuen af Holberg fik en til lejligheden konstrueret kyse på, som en visualisering af det ‘alias’, han havde benyttet. Selve Holbergs monolog var indlæst af en skuespiller og blev afspillet under scenekunstaktionen.

Tidligt i afviklingen blev aktionen forsøgt standset af en vagt, og følgende dialog udspillede sig:

“Det går ikke det der.”

“Hvorfor?”

“Det ved du godt. Den skal tages ned, det skal fjernes nu.”

“Hvem siger det? Hvem har bedt dig om at tage det ned?
Hvem er din arbejdsgiver?”

“Jeg er bare en mand på gulvet, der udfører et job. Det er dem, der sidder højere oppe. Tal med dem om det.”

“Er ordren kommet fra Det Kongelige Teater?”

“Ja, det tages ned nu.”

“Hvem er din chef?”

“Det er højere oppe i systemet. På Christiansborg. Det skal ned nu.”

“Hvorfor?”

“Det skal det bare.”

Her er også et eksempel på autoritetens usikkerhed, automatreaktion og falden tilbage på højere autoriteter. Der gik dog ikke længe, før kysen igen sad på statuen. Kongens Nytorv, statuen og kysen var medspillende rekvisitter i aktionen, der var et forsøg på at omdanne Kongens Nytorv til “Zille Hans Dotters Nytorv”. Men kysen på statuen var klart den bærende faktor, den rekvisit som udløste opmærksomhed og provokation. Resten af dagen forløb aktionen uforstyrret.

Kontekst og bekendthedsfaktor?

Hvilken indflydelse har konteksten, dvs. stedet og sammenhængen, på udtrykket? Opfører man scenekunstaktionen på gaden, foran rådhuset, foran en ambassade eller i lufthavnen? Handler aktionen om et tema, som folk allerede har kendskab til, eller formidler man ny viden, rejser et spørgsmål, som er nyt i den offentlige debat?

Konteksten har noget at gøre med formatet. Når fx den ukrainske aktionsgruppe Femen optræder foran KGB's hovedkontor i Minsk i Hviderusland, befinder de sig på et overvåget sted, hvor det traditionelle demonstrationsskilt er let at fjerne. Derfor skriver aktivisterne “Free All Political Prisoners” på deres afklædte overkroppe og levendegør dermed demonstrationsskiltet.

Eller som når projektet Who's the Vampire deler papirposer ud på Rådhuspladsen i Københavns morgentrafik, hvorpå der står replikker hentet fra hundrede års feministisk kamp. Her er det Rådhuspladsen som markedsplads og kvinders traditionelle rolle som ‘indkøbere’, der henvises til.

Eller som i tilfældet med monologprojektet “Jeg vil ha' en statsminister”, oprindeligt skrevet af den amerikanske aktivist

Zoe Leonard i forbindelse med et amerikansk præsidentsvalg, men iscenesat af Föreningen JA! på Rådhuspladsen i forbindelse med det sidste folketingsvalg i Danmark.⁵ Teksten omdeles til de fremmødte og opføres som et talekor. Den indeholder konkrete krav og ønsker til den præsident eller statsminister, der skal vælges. Vedkommende skal fx have livserfaring, men teksten tilpasses forholdene i det land, hvor den opføres.

I spørgsmålet om kontekst kan man vælge, om man vil bryde med den, eller om man vil forsøge at passe ind i den for at komme igennem med sit budskab. Et aktuelt eksempel er den russiske feministiske gruppe Pussy Riot, der for nylig lavede en intervention i en kirke i Moskva. Formålet med aktionen, som fandt sted kort før det netop afholdte præsidentvalg i Rusland, var at protestere mod det russiske styre og Putin, som forudsigeligt nok vandt valget. Gruppen fremførte tekster, hvor de bad Jomfru Maria om hjælp til at få uddrevet Putin, som var han en ond ånd eller djævelen selv. Publikum gik med ind i kirken og deltog i den kortvarige besættelse. Der deltog syv performere fra gruppen, som tæller ti medlemmer. De optrådte som vanligt i et farverigt, tætsiddende kostume, maskerede. Teksterne henviste til religiøse figurer fra kirkens eget univers, men Pussy Riot spillede også punkmusik. Selve aktionen fandt sted den 21. februar 2012. Den har efterfølgende, den 3. marts 2012, ført til fængsling af tre af gruppens medlemmer. Aktivisterne er i skrivende stund fortsat fængslet.

Så er der spørgsmålet om stedet, tiden, de fysiske omstændigheder (dag/nat, kulde/varme) osv. – alle disse faktorer har indflydelse på de muligheder, man har for at udtrykke sig, og den form, man vælger at udtrykke sig i.

Femens ovenfor omtalte aktion i Hviderusland foregik i december 2011 i bidende frost, og der var derfor en klar begrænsning af aktionens varighed. Efterretningstjenesten gjorde efterfølgende brug af de fysiske omstændigheder omkring aktionen. De pågreb aktivisterne, bortførte dem med en sæk over hovedet, tog dem til en mørk skov, tvang dem til at klæde sig af, hældte olie udover dem og true dem med at sætte ild til dem, inden de lod dem flygte til en nærtliggende landsby for at få hjælp.

5 iwantapresident.wordpress.com

Jo mere komplicerede midler man vælger, des mere er det praktisk nødvendigt at opdele arbejdsopgaverne, fx det at forfatte en tekst, det at finde eller skabe kostumer, rekvisitter og scenografi, det at instruere deltagerne – som måske er helt uvante med skuespil, koreografi eller brug af stemme – og endelig det at afveje virkemidlerne, så de faktisk virker i den kontekst, de skal virke i, og afveje det der siges, så man faktisk siger det, man gerne vil sige. Selv om ikke alle modaktioner kan forudses, handler det naturligvis også om, at de der udfører aktionen eller – måske mere eller mindre tilfældigt – overværer den, ikke udsættes for risici eller overgreb. At blive arresteret kan aldrig anses som et mål i sig selv.

Når man står for scenekunstaktioner, så er det ikke nok at ville, man må også kunne. Ikke bare vælge de rigtige udtryk til sit indhold og gennemskue eventuelle misforståelser eller betydningsglidninger – men også mestre formen, inklusive mødet med vagter, politi osv. Ofte er det hensigtsmæssigt at vælge det enkle frem for det komplicerede, det mulige frem for det som kræver mere ekspertise, end man råder over. Det skal være et show, men man skal ikke være til grin, med mindre det er en planlagt effekt.

Man skal også kunne planlægge og gennemføre sit forløb, så publikum forbliver interesseret. Dramaturgi – som læren om hvordan man opbygger et forløb, så folk får lyst til at blive og se, hvad det ender med – er en disciplin i sig selv. Men ikke sværere end at de fleste godt kan planlægge et forløb med et klimaks, som – når det drejer sig om fx en queerfeministisk aktion – naturligvis skal understrege det budskab, som aktionen vil formidle.

Der er imidlertid flere forskellige dramaturgier at gøre brug af, der er ikke kun den form, der er mest genkendelig og udbredt, og som følger en fremadskridende, helhedsskabende kurve.

Disse ovennævnte synspunkter/retningslinier er naturligvis gældende for alle politiske aktioner – ikke kun for queerfeministiske. Det er min opfattelse, at der ikke blot findes nogle særlige muligheder for at nå bredt ud med et budskab i den scenekunstneriske aktivisme. Den scenekunstneriske aktivisme muliggør også samarbejde på tværs af tilhørsforhold og skaber øget gennemslagskraft.

I en queerfeministisk sammenhæng er aktionsscenekunst forstyrrelse af den gode stemning, der gang på gang viser sig

slet ikke at have været særlig god. Det kan komme til udtryk til middagselskabet, til mødet, til konferencen, til premieren, til afslutningsdebatten på tv osv.⁶ Sexisme, kønskonservatisme, heteronormativitet, transfobi og racisme er blot nogle af de forhold, det gælder om at gøre op med.

Queerfeministisk aktionsscenekunst stiller spørgsmål til det, der præsenterer sig som naturligt. Samfundets usynlige 'manuskript' kan gøres synligt og skrives om, det viser sig, at det kan skrives på flere måder. At det er muligt at spille mere end én rolle, at der er mange roller. Queerfeministisk aktionsscenekunst kan vise, at der findes mange roller at spille, mange forskellige masker at tage af og på. Som et slagord lyder: "Det er den 8. marts hver dag, ikke kun en dag om året." Der finder kampe sted over det hele, på alle niveauer. Og der finder brud sted. Det bestående indoptager måske kritikken, men de queerfeministiske aktivister slår tilbage, gør sig fri af det beståendes forsøg på at indoptage og appropriere deres protester.

Hvis man spørger om aktionsscenekunst i sig selv kan føre til samfundsforandringer, er svaret umiddelbart nej. Men scenekunstneriske aktioner kan skabe opmærksomhed om de emner, der forsøges skjult. Aktionsscenekunst kan røre eller kan anspore til eftertænkning, mobilisere til ny aktivisme. Hvilke små forandringer eller begivenheder, der udløser en revolutionær situation, kan ikke afgøres på forhånd, og hvilke betingelser, der vil være nødvendige for en reel gennemførelse af samfundsmæssige forandringer, vil altid være afhængige af tid og sted, af helt konkrete og specifikke, aktuelle forhold.

6 "Say, we are seated at the dinner table. Around this table, the family gathers, having polite conversations, where only certain things can be brought up. Someone says something you consider offensive. You respond carefully, perhaps. You say why you think what they have said is problematic. You might be speaking quietly, but you are beginning to feel 'wound up', recognizing with frustration that you are being wound up by someone who is winding you up. Let us take seriously the figure of the feminist killjoy. Does the feminist kill other people's joy by pointing out moment of sexism? Or does she expose the bad feelings that get hidden, displaced or begated under public signs of joy?" Sara Ahmed: "Creating disturbance", i: Marianne Liljeström og Susanna Paasonen (red.): *Working with affect in feminist readings: Disturbing differences* (London & New York: Routledge, 2010), p. 35.

Aktionsscenekunst kan bidrage til en bredere politisk bevægelse og som en del af denne være med til at skabe bevidsthed om undertrykkende strukturer og efterfølgende mobilisere imod disse strukturer. Men uden en bredere bevægelse skaber scenekunsten ingen forandring. Dette betyder også, at scene-kunstaktivister hele tiden må forholde sig til, hvordan deres kunst relaterer sig til den brede bevægelse.

De tre medlemmer af den russiske queerfeminist musik- og performancegruppe Pussy Riot, der som nævnt 'besatte' en kirke i Moskva og opførte protestsange mod Putin dagen før præsidentvalget, er i skrivende stund fortsat fængslet, uden at have været for en dommer. Putin blev valgt. Fængslingen af queerfeministerne har udløst protester i form af store demonstrationer. Aktionen har således ikke bare medvirket til at gøre opmærksom på, at der findes queerfeministiske grupperinger, som man ellers ikke hører så meget om. Den har også skabt internationalt røre omkring retssystemet i Rusland og har fået andre grupperinger til at tematisere manglen på retssikkerhed. Derved har aktionen potentiale til at føre forandring med sig.

Man kan holde et banner op, male en teaterkulisse, fremstille papmachéelementer. Scenekunstnerisk aktion kan antage en legende form med virkemidler som roller og kostume, scenografi der gør, at man i fællesskab kan tage skridt, som man ellers ikke ville gøre enkeltvis. Det kan være en berusende oplevelse, når man i fællesskab laver en manifestation. Man danner en kollektiv intervention. Det giver sammenhold, når man skaber midlertidige utopiske situationer. De gældende regler og konventioner sættes ud af kraft i aktionerne, det er en revolutionerende erfaring, der genererer flere aktioner, flere værker.⁷

Det er dog også min erfaring, at aktivistisk scenekunst kan opfattes som uforpligtende underholdning, der skaber passivitet og ikke afkræver deltagerne en stillingtagen, endsiige mobiliserer

7 "Dolan, for example, writes about how performance makes it possible to experience what utopia feels like because it creates a sense of community, however ephemeral, within the fragile but still visceral spaces of the live encounter. These scholars and others document queer arts and subcultures that continue to survive and in turn enable survival in a harsh political climate." Ann Cvetkovich: "Public Feelings", i: *South Atlantic Quarterly*, vol. 106, nr. 3, 2007, p. 467.

til forandring. Det kan skyldes, at den kritiske stillingtagen til politik og til aktiv deltagelse i politiske manifestationer ligger meget langt væk fra deltagernes normale handle- og tankemønstre. På den anden side er det publikum, der er mest modtagelig for aktivistisk scenekunst, også det publikum, der i forvejen er aktivistisk og politisk. Denne modsætning ligger i al politisk kommunikation, at dem, der er mest modtagelige over for budskaber, er dem, der er enige eller delvist enige i forvejen. Men jeg tror scenekunst er bedre til at komme ud over dette problem end megen anden politisk kommunikation, fordi det scenekunstneriske element kræver, at aktionen er underholdende, fascinerende og direkte.

Hvordan kan man afgøre, hvad der virker? Er forandring altid lig med forandring? Kunsten bekræfter det kapitalistiske system. Men er det, hvad der er at sige? Skal vi opgive kunsten for at kæmpe mod kapitalismen? Eller kan vi gøre brug af kunsten som refleksionsrum for den modmagt, den protest og de kampe, der pågår, over for det kapitalistiske system?

For mig at se gælder det om at gøre lidt af det hele. Jeg tager udgangspunkt i konkrete situationer, her og nu. Jeg har forestillinger om at forandre verden sammen med andre, der heller ikke kan vente på, at der sker noget. Som politisk kraft skal vi vælte styreformer, diktatorer. Vi skal også vælte de tankeformer, som tillader, at man undertrykker, håner og myrder mennesker på grund af deres køn og seksualitet.

Det handler om at være mange, når der er brug for det, og selv om folk er forskellige, så kan de indgå i alliancer og stå sammen fx som i 1999 i Seattle i protesterne over for WTO eller herhjemme, når der har været bredt indkaldt til fælles demonstrationer for ligeløn og lønforhøjelse for folk i den sociale sektor.⁸ Protesterne i Seattle blev en politisk succes, fordi WTO

8 Som den mexicanske journalist Luis Hernandez Navarro fra *La Jornada* skriver, forenede protesterne i Seattle "[e]cologists, farmers from the First World, unionists, gayrights activists, NGOs supporting development, feminists, punks, human rights activists, representatives of indigenous people, the young and not so young, people from the United States, Canada, Europe, Latin America and Asia". Kevin Danaher og Roger Burbach: *Globalize This! The Battle Against the World Trade Organization and Corporate Rule* (Monroe, Maine: Common Courage Press, 2000), p. 41.

mødet blev stoppet. Der var tre grunde til, at det var muligt. For det første opstod der en alliance mellem forskelligartede grupper herunder også feminister og queeraktivister. For det andet kom denne alliances styrke bag på magthaverne, og den bevirkede, at de ikke kunne komme ind til mødet, og for det tredje fordi det, at der var protester i Seattle i hjertet af USA, gav mange af ulandene tro på, at de med succes kunne modsætte sig USA's og EU's krav.

Statement:

Jeg taler her ud fra en overbevisning om, at det kan lade sig gøre at skabe forandringer. Det er min opfattelse, at det kan lade sig gøre momentvis at skabe brud, forstyrre konsensus, fx i form af kollektive projekter. Der opstår i aktionerne et rum, en platform, hvor det bliver muligt for aktivisterne at definere sig selv ud fra egne normer og referencer og sætte de dominerende normer og regler midlertidigt ud af kraft. Den revolutionære aktionsscenekunst kan rykke nogle grænser, den kan mobilisere til forandringer.

Jeg arbejder med scenekunstneriske virkemidler, fordi det er min mulighed for at forandre og påvirke mine omgivelser. Du har en oplevelse, du deltager i en begivenhed, og efterfølgende har du en erindring om begivenheden. Selve objektet, en scenekunstnerisk forestilling, kan ikke købes som en vare, en ting, en genstand, som du kan tage med dig. Scenekunst er en kollektiv kunstform, du kan ikke være bedre end summen af gruppen. Det drejer sig om at skabe i fællesskab, hvilket altid har tiltalt mig ved scenekunsten. Det at man kan virke sammen mod et fælles mål.

Hansen og Michaelsen drøfter

Mikkel Bolts bog *En anden verden*

Jørgen Michaelsen

Hansen Selv om jeg ikke er kunsthistoriker, fik jeg alligevel lov at være blandt publikum, da AICA afholdt debatarangementet "Er en anden verden mulig?", hvor du diskuterede Mikkel Bolts bog *En anden verden* med forfatteren. Jeg havde selv læst bogen og var blevet nysgerrig. Meget kan man sige om Bolt, og det bliver vistnok også sagt, men han tænker ambitiøst. Der er en idé med det, han skriver, og hans vilje til at påtage sig en kritisk stemme i offentligheden nærmer sig dødsforagt. Det kan man ikke påstå om ret mange andre kunsthistorikere herhjemme.

Michaelsen Mildt sagt ikke, nej.

Hansen Det er helt fatalt, at Bolts indsats ikke værdiges den fortjente kritik. Stort set affejer man ham enten som obsolet utopist, eller også mister man mælet under indtryk af hans ubestridelige venstrekritiske autoritet. Hans orientering særligt inden for denne kanon er virkelig også frygtindgydende.

Michaelsen Ja.

Hansen Men i forhold til selve henvendelsesformen, så er der vel en vis tvetydighed i det, fornemmer jeg. Bogens undertitel er *Små kritiske epistler om de seneste årtiers antikapitalistiske satsninger i kunst og politik og forsøgene på at udradere dem*. Epistler? Det virker ikke særlig frygtindgydende. Du kom også ind på det i starten af jeres diskussion, så vidt jeg husker.

Michaelsen Ja, der kunne nok ligge en vis selvironisk

pointe i det. Man kommer selvfølgelig til at tænke på Ludvig Holberg, der for sin del var inspireret af Michel de Montaignes essays. Det er interessant, at Montaigne udviklede essaygenren ganske organisk, og allerede i 1500-tallet. Hans økonomiske grundlag var sikret, og da han var 38 år, trak han sig tilbage fra verden til sit bibliotek, der rummede 1500 bind. Dem gik han i gang med at læse grundigt, og efterhånden svulmede hans notater op og blev til tekster i egen ret. I hans udogmatisk-kritiske causerier over stort og småt er selvironisk tvivl og humor ikke moralsk forkastelige kvaliteter. Tværtimod kommer de den rationelle tankeaktivitet til gode. Montaigne i sit bibliotekstårn: en oplyst borgerlig skepsis *avant la lettre*, eller i svøb.

Hansen Så der må ligge noget bevidst dobbelt i det, når Bolt opererer med den slags henvisninger, hans øvrige tilgang og diskurs taget i betragtning?

Michaelsen Ja, det vil jeg antage.

Hansen Men for nu at komme videre til epistlernes indhold, så kan jeg huske, at du særligt hæftede dig ved den ambivalens, du fandt i bogens politiske kunstsyn. Er det ikke rigtigt?

Michaelsen Jo, det er korrekt. Kunstens moderne autonomi opfattes hos Bolt som politisk mulighed, *promesse de bonheur*, men også som kilde til politisk frustration. Det omvæltende ved kunsten stivner historisk i institution, karriere og almindelige stereotyper, herunder ideologiske. Der er på den måde god politisk grund til både at elske og hade kunsten.

Hansen Men Bolt vælger trods alt ikke at afskrive kunstens politiske potentiale?

Michaelsen Det er netop heri, at der ligger en uklarhed. I bogen kan man læse, at alle modbilleder tæller, også selv om størstedelen af samtidskunsten snarere bekræfter end udfordrer det senkapitalistiske spektakel. Men så kunne man

spørge, om det betyder, at al kunst trods alt manifesterer en udfordring? Og hvis ja, bliver det så overhovedet muligt eller relevant at opstille kriterier for, hvad der egentlig tæller som modbillede? Det er et grundlæggende problem, særlig i en polemisk sammenhæng.

Hansen I den forbindelse havde du vist også en kommentar til Bolts ambivalens over for kunstinstitutionen, ikke?

Michaelsen Der står i bogen, at det heldigvis stadigvæk kan lade sig gøre at agere kritisk inden for kunstinstitutionens ramme og sørge over den fortsatte vold, men at det nok i højere grad er uden for denne ramme, at en kreativ systemkritisk og antikapitalistisk praksis er mulig. Igen: Er der i grunden noget at hente i institutionen? Og kan kunsten og dens institutioner overhovedet have nogen særlig relevans, når man ønsker at bekæmpe det kapitalistiske system på en effektiv måde? Egentlig virker det nærmest afsporende at insistere på en kunstnerisk-kreativ målestok, når det er den politiske omvæltning, der står på dagsordenen.

Hansen Tænker du, at der på den måde kunne findes en slags perverst moment hos Bolt, når det drejer sig om forholdet mellem kunst, kunstinstitution og politisk praksis?

Michaelsen Jeg er i hvert fald temmelig overbevist om, at disse tvetydigheder spiller en produktiv rolle for ham. Vi har at gøre med en yderst dreven strategi, der bygger på en dybtgående indsigt i sammenhængen mellem det kritiske og det perverse, historisk som strukturelt.

Hansen Du mener, at det ellers kan være vanskeligt at forstå, hvorfor Bolt ikke simpelthen afskriver kunsten som noget reaktionært lort, om man så må sige?

Michaelsen I bogen kan man i hvert fald læse, at reelle brud vel altid er noget, der kommer udefra og fremstår uforståeligt for den etablerede orden. Men det hævdes netop i lyset

af Walter Benjamins idé om potent nostalgi. I denne sammenhæng bliver kunsten da ganske oplagt interessant, netop for så vidt den ville kunne betegnes som noget anakronistisk ragelse.

Hansen Alligevel kan det føles, som om Bolt hænger fast i en lang, dvælende afsked her. Hvorfor skrotter han ikke bare kunsten og gennemfører en konsekvent politisk kritik, hvor kunsten blotlægges som et rent symptom på kapitalismens kulturelle elendighed? Som jeg ser det, ville det give ham et langt større manøvrerum.

Michaelsen Jeg tror, du misforstår, hvad Bolts projekt helt overordnet sigter mod. Efter min opfattelse ligger hans afgørende bestræbelse i at transplantere den historiske essens fra kunstens avantgarde til nutidens politiske avantgarde, således at der på modelniveau udskilles en postavantgardens morfologi, hvilket igen muliggør, at nutidens forskellige former for aktivisme og revolte ejendommeligt nok lader sig læse som -kunst. Man bør huske på, at Bolt trods alt er kunsthistoriker.

Hansen Altså avantgardekunst videreført med andre midler, nu hvor langt de fleste vel ellers ville anse avantgarden for død?

Michaelsen På den måde ligger der afgjort en heroisk fordring i det.

Hansen Jeg kan huske, at du brugte udtrykket 'erstatningsavantgarde' under diskussionen?

Michaelsen Ja, eller man burde måske snarere tale om post-kunstnerisk ikke-intentionel kunstpraksis. I bogen omtales for eksempel de venstrepolitiske grupperinger Comité invisible og Théorie Communiste, hvis indbyrdes stridigheder lader sig beskrive, som var der tale om to kunstneriske avantgarder i begyndelsen af det 20. århundrede. Men pointen er lige præcis, at denne dimension ved avantgardekunsten kun lader sig videreføre hinsides det kunstneriske. Det

er et (kunst)historisk paradoks.

Hansen Men risikerer man da ikke, at muligheden for en nøgtern politisk kritik forplumres eller overdøves af halvskinger utopisme?

Michaelsen I en vis forstand vil der ikke kunne være tale om nøgternhed. Men omvendt tror jeg heller ikke, at dette er afgørende. Det vigtige ligger snarere i impulsen, der kommer af overblikket, de store historiske linjer og former samt evnen til dialektisk mobilisering. Målet er de tidligere omtalte reelle brud, der virker uforståelige for den herskende orden. Det ville jeg i det mindste antage.

Hansen Det er måske en lidt for iøjnefaldende indlæsning. I hvert fald mener jeg ikke, at der uden videre er dækning for dette hos Bolt. Men lad os gå videre med noget andet, jeg gerne vil spørge dig om. Da I diskuterede, nævnte du nemlig også, at der ligger et platonisk-metafysisk aspekt i bogens ret bastante henvisning til en anden verden. Er det ikke rigtigt?

Michaelsen Jo, og jeg bemærkede, at den lægger sig i forlængelse af den situationistiske platonisme, som filosofen Jørgen Dehs også berører. Her er vi spærret inde i Skuespillets hule, hvor alt består af flimrende og falske billeder. Men så kommer Guy Debord og situationisterne med bud fra den ikke-fremmedgjorte sfære: Vi kan konstruere situationer og derved bryde med den altomfattende helvedesmaskines simulakra.

Hansen Men situationisterne måtte give op. De blev netop, med Bolts betegnelse, den sidste avantgarde. De sagde, at der er et liv efter fødslen; men kan der være en avantgarde efter denne sidste avantgarde?

Michaelsen Efter situationisterne synes det afgørende spørgsmål at være: Ligger den eneste mulighed nu i simpelthen at undslippe? Meget tyder unægtelig i den retning. I dag

er skuespillet vokset hinsides både tragedie og farce. Hvis det endelig var, ville dette samfund så overhovedet være en revolution værd?

Hansen Det fører mig videre til et andet punkt. Jeg kan huske, at du spurgte Bolt, hvorfor han ikke gennemførte en mere regulær kapitalkritik. Og her har vi måske svaret: Det ville forudsætte en slags stiltiende accept af de givne strukturer og deres produktionslogik, hvilket højst sandsynligt ville umuliggøre det afgørende brud.

Michaelsen Som situationisterne sagde, at man aldrig skal arbejde, kunne man sige, at man aldrig skal realisere noget.

Hansen Men du bemærkede over for Bolt, at han historisk havner i en mere eller mindre melankolsk synkronisme, hvor nålestiksaktioner i uendelig gentagelse erstatter den tidligere hegeliensk-teleologiske tillid til historiens Store Resultat. Der hverken kan eller skal opnås noget, men en anden verden er hele tiden en mulighed. Du spurgte vist, hvorfor Aristoteles fuldstændig var forsvundet fra den historiske sekvens, eller noget i den retning.

Michaelsen Jeg hæftede mig ved projektets bærende politisk-metafysiske ontologi. Det kan virke, som om den optimistiske sekvens Aristoteles-Hegel-Marx bevidst fortrænges til fordel for en manikæisk opstilling uden historisk retning og undertiden også med udviskning af visse nuancer. Og man kunne fristes til at tro, at der ikke mindst ligger en lystgevinst i denne pessimisme. I hvert fald er det ikke uden videre nødvendigt at være pessimist, selv ikke under de nuværende forhold. Negri og Hardt kunne være et modeksemplar. Hos dem findes rent faktisk en tillid til de objektive betingelsers udvikling og dermed en positiv motivation for historisk forandring. Vi behøver ikke at leve i den uendelige udskydelse, revolutionen er teknisk mulig.

Hansen Men ville du hævde, at udtalt kritik af det historiske formål ville være mere værdifuld end

platonisk-manikæisk sammenbrudsmelankoli, hvis vi skal kalde det sådan?

Michaelsen Man skal nok tænke det på den måde, at disse hver især er gyldige som forskellige former for kritisk motivation.

Hansen Det kunne lyde en smule letkøbt – eller hvad?

Michaelsen Måske. Historien er i sig selv monstrøs. Det er nødvendigt med mange tilgange og ambivalente impulser.

Hansen Under jeres diskussion påpegede du, at bogen har et udsigelsesproblem. Du talte om, at Bolts diskurs er som et møbiusbånd. Hvordan det?

Michaelsen Hele vejen igennem er det, som om der optræder en forvikling mellem to registre. På den ene side er der brødteksten, der flyder af sted, om end i skiftende tempi og med varierende grader af manifestagtigt indigneret schwung. På den anden side findes et veludviklet apparat af fodnoter, der hele tiden griber ind i bevægelsen. Hermed bliver tekstens samlede økonomi ejendommeligt dobbelt, fordi den både rummer en mobiliserende og en filologisk bestræbelse. Man glider frem og tilbage mellem normativt og deskriptivt, mellem ekstatisk åbenbaringsskrift og skola-stisk eksegese.

Hansen Men selv om det måske kan være hæmmende for selve læseprocessen, behøver det vel ikke at være problematisk?

Michaelsen Det kan være problematisk på den måde, at det bliver uklart, hvis 'anden verden' teksten repræsenterer. Ikke alene er ekstasens antitese noget andet end skolastikkens, men man oplever også som læser, at brødtekstens frie energi genindfanges og sættes under fodnoteapparatets forvaltning. Hvem står i sidste instans bag teksten: et aktivistisk eller et akademisk subjekt?

Hansen Men denne uklarhed kunne vel netop også være et udtryk for strategisk ambivalens?

Michaelsen Det kunne den udmærket være, ja.

Hansen Endelig vil jeg gerne spørge dig om de tre 'teser', som du fremsatte med dit diskussionsoplæg. Du kaldte dem vist selv 'småpatetiske'.

Michaelsen Ja, Matthias Hvass Borello havde på AICA's vegne fremsendt tre spørgsmål under overskriften "Sidestillingen af politik og kunst", og han bad os om at overveje disse spørgsmål i forbindelse med diskussionen. I ordret gengivelse lød de sådan her: "1) Hvad kan man i det hele taget ændre som kunstner?; 2) Er den kunstneriske handling ikke længere symbolsk?; 3) Hvilken konstruktiv funktion har kritikken egentlig?" Jeg tænkte, at det måtte være på sin plads med et ærligt forsøg på at imødekomme Borello. Så jeg udformede, hvad jeg selv betegnede som tre småpatetiske svar ud fra en principiel forestilling om relativ autonomi i kunsten.

Hansen Og hvordan lød dine småpatetiske svar så?

Michaelsen Første svar lød: "Som kunstner kan man arbejde på at ændre kunsten. Den der ændrer kunstens virkelighed, bidrager også til forandringen af den virkelighed, der omgiver kunsten. Man behøver ikke på nogen måde at være kunstner for at bidrage til forandringen af virkeligheden."

Hansen Man fornemmer jo, hvor du vil hen med det. Særlig i forhold til det øvrige, vi har talt om. Og det andet svar?

Michaelsen Det lød: "Hvis man som kunstner udfører en handling, som man på den ene side betragter som kunstnerisk, men på den anden side ikke som symbolsk, har man ikke tilstrækkelig indsigt i kunsten som repræsentationsform; dette kunne beskrives som mimetisk naivitet."

Hansen Det virker vel nærmest indlysende. Findes den slags mimetisk naive kunstnere overhovedet?

Michaelsen Det har vist sig ved flere lejligheder.

Hansen Pinligt. Det må kunstuddannelserne da se at få rettet op på. Hvad med dit sidste svar?

Michaelsen Ja, det blev det længste, for det drejede sig om den ideelle kritik af kunsten. Det lød sådan her:
“Kunstkritikkens konstruktive funktion er at bidrage til at opbygge en kunstoffentlighed, der fortsat virker stimulerende på kunstens udvikling som et monstrøst kulturelt fænomen. Desuden bør kunstkritikken bidrage til, at kunstens æstetisk-materielle, sociokulturelle og politisk-institutionelle komponenter i videst muligt omfang lader sig problematisere historisk, samtidig med at denne problematisering i sig selv forstås som en kritisk kulturel praksis i en bredere sammenhæng, der i øvrigt meget vel kan tænkes også at være monstrøs. Kunstkritikkens opgave er derimod ikke at sigte mod kunstens institutionelle, ideologiske eller akademiske instrumentalisering. Den politiske kritik bør ikke hæfte sig ved kunstens essens som et privilegeret historisk fænomen. Den politiske kritik bør respektere kunstens autonomi og lade sig påvirke af kunsten som en form for produktivt viden. Ellers må den politiske kritik kræve, at kunsten bliver afskaffet, eller at kunsten i det mindste erklæres for politisk irrelevant, hvorpå opgaven bliver at ignorere den.”

Hansen Så vidt jeg kan se, er det en meget udmærket sammenfatning. Og det fungerer fint, at du ligesom foretager en overblending fra kunstkritik til politisk kritik. Her var meningen vel også at påpege, at det både kan være produktivt og problematisk at lade den ene kritik optræde i skikkelse af den anden, ikke?

Michaelsen Jo, det kan man godt sige.

Kontrol, suverænitet og "samtidskunst"

Til diskussionen af Mikkel Bolts *En anden verden*

Cecilie Høgsbro Østergaard

Som det fremgår af titlen vil jeg i det følgende fokusere på Mikkel Bolts analyse af de forandringer, der er sket med kontrol og suverænitet i løbet af de seneste årtier, men jeg kan ikke nære mig for indledningsvist at kaste mig ud i en overordnet læsning af *En anden verden* ud fra en slags tintinologisk perspektiv. Under gennemgangen af de indledende kapitler slog det mig nemlig, at der var noget i de flydende og sværmeriske forbindelser mellem liberalistisk og neoliberal imperialisme, modernisme og totalitarisme og interessen for politiske forhold i Latin- og Mellemamerika, der mindede mig om Hergés politiske eksotisme i *Det knuste øre* og den senere *Tintin og Picaroerne*. Der var i det hele taget noget Hergé-agtigt i *En anden verdens* æstetisk-narrativerende måde at bruge politiske begivenheder i den tredje verden på til en mere generaliseret og måske romantisk kritik af politiske og samfundsmæssige forhold i den første verden.¹ Når man kombinerede dette med forfatterens lidt spejderagtige, idealistiske opgør med "de neoliberale", i form af spekulanter, våbenhandlere, svindlere, smuglere og imperialister, havde *En anden verden* pludselig en kritisk antagonist af Tintin-agtigt tilsnit.

Uanset om associationen kan bruges til noget eller ej, så er Hergé en interessant figur i en diskussion af æstetisk-politiske sammenhænge. En ting var, at Hergé drømte om at blive kunstner,

1 Den tredje verden er koldkrigsbegrebet for lande, der falder uden for NATO og Warszawapagtens verdensorden, hvor Vestblokken opfatter sig som den første verden, Østblokken betegnes som den anden verden. Der findes ingen samlet organisation for den tredje verden og heller ingen samlet begrebslig definition på et tredjeverdensland. Inspireret af den Franske Revolutions *le tiers état* ('tredjestanden'), som gjorde oprør mod adelens privilegier, blev udtrykket imidlertid brugt uofficielt og ideologisk i 1970'erne som et begreb for ulandes politiske enhed mod den rige verdens imperialisme.

og at Tintin-hæfterne har en visuel affinitet med René Magritte og de samtidige surrealistere, der havde tilknytning til de belgiske kommunister. Noget andet er, at Tintin-historierne i mange tilfælde er baseret på politiske spændinger, som ikke direkte illustrerer, men er inspireret af begivenheder i samtiden. Ikke dem vi kender bedst, for ligesom Bolt foretrak Hergé de fjernere, mere oversete, eksotiske og frapperende konflikter, der kunne sætte gang i en historie eller i Bolts tilfælde en kritik. På den måde er Tintin-hæfterne ikke blot en rejse i en geografisk, men også en politisk fantasi. Det samme gør sig gældende for Bolts essays.

Som en af de første europæere beskæftigede Hergé sig under alle omstændigheder kunstnerisk med de mørkere sider af den amerikanske og britiske imperialisme i 1930'erne. Forhold, som verden først blev rigtig bevidst om med den ideologi- og imperialismekritik i 1970'erne, som Bolt i nogen grad bygger videre på. Mens Europa altså var fokuseret på de fascistiske og totalitære styrers forbrydelser, vovede Hergé i *Det knuste øre* at gøre opmærksom på de skjulte konflikter og ulykker, den amerikanske og britiske dominans skabte i Latinamerika. Historien blev til som føljeton mellem 1935 og 1937, udgivet som koloreret hæfte i 1943 og oversat til flere sprog i årene efter krigen. Det vil sige på et tidspunkt, hvor USA og Storbritannien stadig repræsenterede det politisk *gode* for mange vesteuropæere som den antitotalitære, antimilitante, demokratiske og lighedssøgende befrier.

De faktiske politiske begivenheder, der inspirerede *Det knuste øre*, var Gran Chaco-krigen, en af historiens mest blodige borgerkrige, som udkæmpedes mellem Bolivia og Paraguay fra 1932 til 1935. Anledningen var uenigheder om Chaco-provinsen, som på daværende tidspunkt – fejlagtigt – mentes at være et olierigt område. Det var i høj grad udenlandske olieselskaber, der havde fremprovokeret konflikten, idet Standard Oil støttede og havde interesser i Bolivia, Shell i Paraguay. I *Det knuste øre* blev virkelighedens to olieselskaber til de fiktive General American Oil og British South American Petroleum, mens de to latinamerikanske stater blev til henholdsvis San Theodoros og dets lige så fiktive naboland Nuevo Rico (Nouveau Riche!). Yderligere en figur, det lykkedes Hergé at få med i historien, var den græske våbenhandler Basil Zaharoff (1849-1936), der i *Det knuste øre* blev til Basil

Bazaroff, som sælger våben til både San Theodoros og Nuevo Rico – i øvrigt i samarbejde med den usympatiske repræsentant for General American Oil. I Hergés sidste album *Tintin og Picaroerne* fra 1976 vender Tintin tilbage til bananrepublikkerne, formentlig foranlediget af tidens stærke antiimperialistiske strømninger, som opstod i kølvandet på ungdomsoprøret. Det er som bekendt i dette sidste hæfte, Tintin skifter plusfours og garbadinebenklæder ud med cowboybukser...

Den tintinologiske analyse og research nåede ikke længere end hertil. Når jeg alligevel bringer det lille forstudium på banen her, er det for at sige noget mere generelt om Mikkel Bolts kritiske metode. Mange læsere er tilbøjelige til at blive provokeret af hans essays revsende politisk radikale karakter, af hans skuffelse over og ret håndfaste krav til kunsten og af hans militante opfordringer til at omstyrte en verden, der måske ikke er så slem endda. For mig at se giver Bolts skrivebordsaktivisme hans analyser et i positiv forstand tegneserieagtigt præg. Ligesom de store klassiske utopiske tekster tager Bolt afsæt i det faktiske, men inviterer til en slags fantasirejse, der kan vise os, hvad vi kunne tænke og hvor vi kunne bevæge os hen, hvis vi turde. Først og fremmest giver han, lidt plat udtrykt, læseren en reel chance for få øje på sin egen virkelighed og for at hvæsse sine allerede indstuderede argumenter mod hans skarpe påstande. Som forfatter bedøver han i hvert fald ikke læseren med vedtagne spejlinger af den virkelighed, vi lever i.

Men lad os holde os til Mikkels opfordring: Vi må videre med kritikken. Lad mig derfor knytte en håndfuld kunstfaglige, historiske kommentarer eller associationer til kapitlet om Deleuzes seminale essay og Bolts kritiske iagttagelser over kontrol og suverænitet og forstå dem i lyset af hans generelle diskussion af “samtidskunst”.

Tillad mig netop i denne forbindelse at starte med en selvbiografisk note. Hvad der måske ikke er så mange bekendt, blev “Postscriptum om kontrolsamfundet” oversat til dansk første gang allerede i 1992. Altså blot godt og vel et års tid efter teksten blev offentliggjort på fransk i *L'autre Journal* i maj 1990. Efterskriftet blev oversat og publiceret sammen med en række andre centrale, men i dag nok noget mere ukendte tekster og

interviews om kontrolsamfundet, om visuelle teknologier, kritiske strategier og kunst af bl.a. Joshua Decker, Paul Virilio, Alfredo Jaar og Rob Scholte i tidsskriftet *Åndsindustri* 5, som jeg var med til at udgive.² *Åndsindustri* var navnet på det tidsskrift, som De Studerendes Råd på Kunstakademiet udgav i en kort årrække fra 1987 til 1992. Tidsskriftet fungerede som meget mere end et skoleblad og var i starten af 1990'erne reelt Danmarks eneste kunstdidsskrift.

Ingen kunne i starten af 1990'erne vide, hvilken enorm betydning Deleuzes tekst ville få, både for kunst, for æstetisk og for sociologisk tænkning i den efterfølgende periode. At man stod med en nødvendig, nærmest profetisk tekst var der ingen tvivl om, men reelt havde teksten mere karakter af et obskurt stykke sci-fi end systematisk analyse. Eller det var i hvert fald min opfattelse som måske også havde noget at gøre med min på det tidspunkt beskedne erfaring med arbejdsmarkedet, som jo er selve metaforen eller matricen for Deleuzes analyse. Selvfølgelig hang det også sammen med den intuitive lingo og det filosofiske causeri, der mere gjorde analysen til en skitse frem for udfoldet tænkning. Man fornemmede, som Mikkel Bolt også antyder, at Deleuze måske ikke engang selv var helt klar over, hvad det egentlig var, han beskrev. I forlængelse af Burroughs syrede tekster om *Soft Machines* arbejdede han, som Bolt skriver, på "en nærmest intuitiv fornemmelse for de transformationer, kapitalen gennemgik i forhold til staten" (eller arbejdsmarkedet, bør man nok tilføje).³ At "hans artikel har fungeret som udgangspunkt for en række forskellige kritiske analyser af forandringer af magtens organiseringsformer og de dertil knyttede subjekter," var der som nævnt ikke tvivl om. Selvom man ikke vidste, hvor meget ret, Deleuze ville få, og at hans skitse her 20 år senere rent faktisk skulle blive så "dagsordensættende for diagnosticeringer af det postmoderne eller senkapitalistiske samfund og af den måde, der udøves kontrol og overvåges på," som den blev.

2 Gilles Deleuze: "Efterskrift om kontrolsamfundet", oversat af Kasper Nefer Olsen, i: *Åndsindustri*, nr. 5, 1992, pp. 80-85.

3 Mikkel Bolt: *En anden verden. Små kritiske epistler om de seneste årtiers antikapitalistiske satsninger i kunst og politik og forsøgene på at udradere dem* (København: Nebula, 2011), p. 244.

Retrospektivt betragtet betød det, at teksten i løbet af nogle år fik en slags manifestagtig status i den unge, "neokonceptuelle" del af kunstverdenen i 1990'erne. Der gik en række år med at svare, først og fremmest i praksis og i mindre grad i teori, på dét ene spørgsmål, Deleuze stiller sidst i teksten, som egentlig er møntet på fagforeningernes rolle i overgangen fra det disciplinære samfund til kontrolsamfundet: "Vil gamle modstandsformer blive afløst af nye modstandsformer over for kontrolsamfundet? Hvordan må de nødvendigvis se ud og hvordan må de organisere sig?" og "Kan man 'allerede nu' skimte omrids af disse nye former som vil kunne tage kampen op med marketingens fagre verden?"⁴

Det mente vi, også mere eller mindre intuitivt. På kunstsce-
nen var den kunst, der begrebsliggjorde sig selv som "samtidskunsten" selve modstanden. Da kontrolsamfundets subjekt var divideret, var selvregulerende og selvskabende – og forsøgte at indfri en forventningshorisont som erhvervslivet og markedet satte om, at den enkelte realiserede sig som modernistisk kunstner og en kreativ bohème i evig udvikling – måtte modstanden nødvendigvis komme fra kunsten selv. Strategien skulle være "kritisk meddelagtig" frem for oppositionel, den skulle være "samtidig" frem for udviklingsorienteret som modernismen eller bagudskuende som museet. Den "avantgardistiske" konfrontatoriske modstand var umuliggjort af de disciplinære rums angivelige forsvinding og opløsningen af et modstandens og historiens "udenfor" og "indenfor". Samtidig var avantgardekunstneren jo netop den frihedssøgende modstandskarakter, som kontrolsamfundet havde rekupereret som autogenetisk ideal for individualitet og som man derfor måtte dekonstruere kunstnerisk.

Heraf fulgte så en indædt kamp mod enhver romantisering af kunstnerrollen, af det transgressive og revolutionære, af et bestemt "revolutionært" formsprog i kunsten: formalisme, udviklingstro og værkaufonomi. Kunstneren var ikke længere en revolutionær bohème, men en agent, en spion, en kulturel terrorist, der lod sig nære af det miljø, han eller hun infiltrerede: kunstinstitutionen såvel som den liberale markedsøkonomi (det dyre italienske eller tyske jakkesæt var en overgang yndet påklædning for de helt unge kunstnere). Kuratoren opstod parallelt

4 Deleuze: "Efterskrift om kontrolsamfundet", p. 85

i betydningen “uafhængig kurator”, en fri agent som traverserer institutionerne, hvad enten det drejede sig om museer, kunsthistorien eller kunstmarkedet. Selvom “kuratering” i dag jævnlige dæmoniseres som en slags intellektuelt og institutionaliseret over-greb på den frie kunst, den frie tanke, var det en kunstnerisk opfindelse, der skulle frigøre værket og kunstneren fra institutionelle og markeds-mæssige dogmer.

At blive omfavnet af institutionen var på den måde ikke et problem, men et mål, så at sige. Når Mikkel Bolt hævder, at samtidskunsten i 1990'erne og 00'erne fik masser af opmærksomhed som led i en omfattende neoliberalisering, er det ikke min erfaring.⁵ Man kan blive enige om, at dele af 00'er-generationen oplevede at få et marked og blive et investeringsobjekt, men “samtidskunst” dækker ikke over det samme i 90'erne som i 00'erne. De nye generationer i 00'erne var i opbrud fra den angiveligt “cerebrale”, “antiæstetiske” og “objektløse”, men også diskursiverende, dvs. kommunikerende 90'erkunst. I 1990'erne eksisterede der ikke et stabilt marked for en “samtidig” politisk og kontekstualiserende kunst. Den startede i sig selv som systemkritik og som et forsøg på at producere kunst i en ny samfunds- og verdensorden. Til gengæld dannede samtidskunstens metoder og temaer grundlag for den voldsomme vækst i de i dag temmelig omdiskuterede globale kuraterede biennaler. De startede jo egentlig i et forsøg på at imødegå en ny global verdensorden på et kunstfagligt mere end et rent markeds-mæssigt plan. På den måde var “kurator” og “samtidskunst” oprindeligt aktivistiske, ikke kommercielle begreber, hvilket er tæt på uforståeligt i dag.

I modsætning til hvad Bolt beskriver, så ydede institutionen og kunststoffentligheden i de første mange år “samtidskunsten” en hel del modstand. Samtidskunsten var ikke-museal, fordi den hverken var historisk eller markeds-mæssigt retfærdiggjort. Der

5 Bolt skriver: “1990'ernes og 00'ernes samtidskunst har ikke udfordret den politiske horisont, som så dagens lys med det postmoderne opbrud i 1980'erne og blev bekræftet med Murens fald i 1989, hvor den kolde krigs ideologiske kamp blev erstattet af et post-ideologisk scenarium, som var kendetegnet ved mistro til de store emancipatoriske fortællinger. I retrospektiv er det tydeligt, at denne tømning af den politiske diskurs fandt sted som et storstilet forsøg på at give neoliberalismen hegemonisk status.” *En anden verden*, p. 182.

var i dobbelt forstand ikke var ført bevis for, at den unge kunst havde værdi som kunst.

Grunden til at det alligevel så ud, som om markedet gik forud for kritikken hænger måske netop sammen med, at opløsningen af industrisamfundets specialiseringstænkning og en kapitaliseret offentligheds inddeling af samfundssfærerne umuliggjorde en dialektisk kritik og dermed entydige dialektiske modstandsformer. "Heterogenitet" og "kompartmentalisering" blev centrale begreber for 90'erkunsten som et tydeligt udtryk for, at man troede en triolektisk eller ligefrem multilektisk kritik var det bedste bud på en tidssvarende kritik. Tvetydighed var et princip, og kunsten opererede nu ud fra en ide om, at kun relativ autonomi var mulig. Dette skulle ikke forstås som en ideologisk mistillid til "den store fortælling", men som et pragmatisk forsøg på "at komme videre" frem for at opgive en kritisk tænkning og fantasi i kunsten. Fra 1990'erne til 00'erne lod kunsten sig utvivlsomt markedsmæssigt og institutionelt rekuperere, hvis den ikke allerede var det på forhånd. Det nye var, at kunsten så en kritisk mulighed i rekuperationen, ikke kun et apatisk tab af autenticitet. Samtidig fik man med samtidskunsten (og den relationelle æstetik) en situation, hvor institutionen ikke bare indoptog sine egne modstandsformer, men hvor institutionen selv begyndte at betragte sig selv som en modstandsform.

Suverænen

Trods eksperimenterne med mere komplekse modstandsformer var der selvfølgelig naivitet og blinde punkter i tankegangen. I opgøret med disciplinærsamfundets kunstforståelse, der var knyttet til disciplinernes rumlige opdeling, og det man opfattede som avantgarderomantik, blev kunsten på den ene side overhalet indenom af såkaldt "autonom" politisk og mediemæssig aktivisme, som toppede i 1990'erne, og på den anden side opslugt af institutioner og et marked, der spillede på den markedsmæssige værdi af avantgardekunstnerrollen, kunstneren som en suveræn.

Kontrolsamfundet markerede tydeligvis ikke en afslutning på én tidsalder og begyndelse på en helt ny æra, der lagde de tidligere samfunds- og organisationsformer endeligt bag sig. Fænomenerne eksisterede tydeligvis videre side om side. Overskridelse og meddelagtighed var forbundne strategier. Af samme grund blev det

allerede i 1990'erne – og ikke først efter 9/11, som Bolt argumenterer for – så småt populært at forstå det, som Mikkel Bolt beskriver som “suverænen”. Det blev allerede på det tidspunkt væsentligt at forsøge at forstå, hvor grænsen egentlig går mellem disciplin og kontrol, og især hvorfor parlamentarisk demokrati og totalitarisme ikke kan forstås som historiske og politiske modsætninger, men snarere fungerer som gensidige forudsætninger. Dette forhold lod sig glimrende belyse gennem kunsthistorien, bl.a. i den nok så velkendte fortælling om, hvordan den radikale avantgardes totalitære sværmerier i kunsten blev rekonstrueret af amerikanske institutioner i efterkrigstiden. Nu som politisk symbol for demokratisk og liberalistisk *frihed*. Denne form for historieskrivning viste sig i øvrigt ikke blot at knytte sig til amerikanske efterkrigsinstitutioner, men også europæiske, f.eks. det danske Louisiana.

I det hele taget blev det væsentligt at forstå, hvordan det totalitære manifesterer sig i det parlamentariske, det suveræne i det demokratiske. Hvis man mener, at den trio- eller multitektske analysemodel for samfundsdannelsen efter den borgerlige revolution, som Michel Foucault, Gilles Deleuze, Negt & Kluge eller Hardt & Negri tilbyder, er tilstrækkelig til at forstå det samfund vi lever i og de modstandsformer, det genererer, er der sådan set ikke nogen grund til at undre sig over suverænen tilstedeværelse i et parlamentarisk demokrati, som Bolt synes at gøre. Kontrolsamfundsanalysen er evolutionær – både suverænen og disciplinærsamfundet lever videre, også i kontrolsamfundet, om ikke andet så i hvert fald i symbolsk form: suverænen overlever globalt gennem medierne, som Bolts også viser med Irakkrigen og den amerikanske præsident, lokalt gennem forskellige institutioner.

Skal man betragte suverænen i en mere kunstfaglig end storpolitisk sammenhæng kunne man nævne den institution, som lagde ramme til seminaret om Bolts bog: Det Kgl. Danske Kunstakademi. Akademiet er netop sanktioneret af en tidligere suveræn: Kongehuset, som i dag kun overlever som en symbolsk institution i et ellers parlamentarisk demokrati. Denne symbolske suveræn, som vi også kan vælge at kalde Akademiet, har udadtil ikke noget med den udøvende magt at gøre. Denne symbolske suveræn har altså ingen magt over den politiske undtagelsestilstand i den Carl Schmittske forstand. Alligevel har den

en politisk præsens, fordi den som symbolsk suveræn fremstår som en mere eller mindre aktiv modstandsform til den politiske orden, vi har vedtaget. Denne "modstandsform" bliver kategoriseret institutionelt som "kultur".

Man kan i hvert fald med nogen ret sige, at Akademiet er en art samfundsmæssig og uddannelsesmæssig undtagelsestilstand, som i kraft af sine kongelige privilegier og sin status af uddannelsesinstitution under Kulturministeriet har mulighed for yde en vis modstand over for den øvrige samfundsudvikling. Akademiet har for eksempel i vid udstrækning formået at holde stand over for marketings- og selvevalueringskontrollen, som massivt påvirker resten af uddannelsessystemet. Akademiet tilhører symbolsk en feudal orden i den forstand, at det er en selvforklarende institution, ikke en evaluerende eller forhandlende. De studerende nyder fortsat en række aristokratiske privilegier i forhold til andre studerende: fritagelse for eksamen og kontrol - fritagelse for den "normalisering", som man mener står i modsætning til en særlig kunstnerisk form for tænkning. Man taler ligefrem om, at studerende skal afskoles og afdisciplineres for at kunne tænke kunstnerisk, når de træder ind på Akademiets grundskole. Når man træder ud af institutionen bliver man af understøttelsessystemet dog gerne tilbudt en genskoling til samfundet frem for en mulighed for at klare sig på den kunstneriske tæknings vilkår. Hvis man ikke ligefrem selv opsøger en eller anden form for erhvervsrettet efteruddannelse for "at kunne klare sig" i en parlamentarisk frem for feudal orden.

Suverænen kan i sine mere kontrollerede former betragtes som resterne af en feudal orden, som ikke utvetydigt er af det onde, vil jeg mene. Man ynder endda at sige, at den, i sine tæmmede og "apolitiske" former, kan opretholde et demokratisk ækvilibrium. Hvor ofte har man ikke hørt, at Kongehuset skulle fungere som ventil for folkedybets følelsesliv, så åndelige, emotionelle eller æstetiske behov ikke blandes sammen med parlamentarisk politik. Kongefamilien påtager sig den følelsesmæssige opgave at "samle nationen" i modsætning til præsidentfamilier, der ud over at repræsentere den parlamentariske institution også må påtage sig en række monarkiske funktioner. Heriblandt at være en samfundsmæssigt transcenderet familie, som offentligheden kan spejle sig følelsesmæssigt i.

Man kan kritisere alle former for samfundsmæssig eller politisk "suverænitet", især når suveræniteten er forbundet med en udøvende magt, men samtidig synes et parlamentarisk demokrati altid at opretholde en række symbolske suveræne. Ud fra et pragmatisk-demokratisk synspunkt er Akademiet og for mange især Kongehuset irrationelle, bekostelige institutioner, der ikke leverer andre målbare resultater end kulturarv og bygningsbevaring. Man kan omvendt godt hævde, at kongehuset har samme symbolske betydning for det parlamentariske demokrati som Akademiet har for uddannelsessystemet. Begge er parlamentarisk set "irrationelle", men kulturelt set meningsskabende institutioner, der sætter en anden norm for det samlede system end den rent evaluerbare.

Suverænenens forandrende potentiale

Man må ganske enkelt konkludere, at forskellige institutioner og samfundsformer fordrer forskellige kunstneriske modstandsformer, hvorfor entydige anklager mod kunsten og dens manglende overskridende, revolutionære "engagement" i forhold til samfundet bør forhandles og sammenholdes med de faktiske forhold. I et monarki er det ikke nødvendigvis kritisk eller "kunstnerisk" at være republikaner som det sidste eksempel forsøgsvist demonstrerer. En revolutionær avantgarde kunne som bekendt heller intet stille op med et moduleret, flydende kontrolsamfund, hvor magten ikke havde noget entydigt centrum som i de totalitære stater (måske af den grund sværmede modernismens avantgardister for den stærke fører), men var distribueret ud over hele samfundskroppen. Derfor blev den tilbagevist som romantisk og endda "formalistisk" af efterkrigstidens tilsyneladende mere affirmative, kritisk-meddelagtige kunst. I første omgang fordi den var blevet stil og reificeret som vare, men også fordi den pludselig selv var blevet suveræn på kunsthistorisk niveau som den rigtige "moderne kunst".

Det er dog bemærkelsesværdigt, at de få kunstnere, der kan distribuere billeder på suverænenens niveau generelt mister kunstnerisk autenticitet og kunstnerisk legitimitet fuldstændig ligesom den politiske suveræn. I vores manikæiske verdensbillede bliver præsidenten, som vi havde så meget tillid og så mange forhåbninger til, lynsnart korrumpet af egen magt, mener vi. Ligesom Obama mistede troværdighed i takt med sin øgede politiske, globale tilstedeværelse, så aflæser man Olafur Eliassons

projekter – det elskede eksempel, også hos Bolt – som tom underholdning for storkapitalen mere end *rigtig* kunst.

Det er med andre ord karakteristisk, at den autentiske modstand altid er enten anonym, maskeret eller (næsten) usynlig. Ser man bort fra Alfredo Jaar, der ikke distribuerer et materielt, men et immaterielt billede, så er Bolts eksempler på “gode kunstnere” lige netop dem, der ikke har nogen klar kunstnerisk identitet. Det er kunstnere, der unddrager sig disciplinære og suveræne rum og befinder sig i forskellige usynlige modrum – helst uden for kunstverdenen. Spørgsmålet er så, om de stadig er kunstnere med et kunstnerisk opdrag eller er noget andet med andre forpligtelser?

Alt i alt kan man sige, at mens Bolt utålmodigt venter på en ny revolution gennem kunsten, så er den måske i fuld gang, bare på en anden måde end vi forestiller os eller klart kan formulere.

En anden verden giver os en strukturel og historisk analyse, men den kommer ikke med nogen forslag. Bolts gennemgående kritik af “samtidskunsten” er da også, at den, med kuratoren Charles Esches ord, ikke kommer med nogle generelle analyser, men kun med beskedne forslag, *modest proposals*. Hvordan vi så rent faktisk kommer videre, gives der lige så vage anvisninger på som i den kunst, Bolt kritiserer for politisk slaphed. På den måde minder bogen og dens kritik mig om et vilkårligt værk på 90’ernes og 00’ernes documentaer.

Til gengæld må man medgive, at vi står i en situation i dag, hvor vi mangler en kunstkritik, der reelt kan hamle op med de enorme og helt konkrete udfordringer, kunsten og kritikken står over for globalt. Frem for en evindelig klage over den hjemlige kritiks manglende potens og markedsglatte ratingsystem og fantasiløse og ureflekterede reproduktion af pressemeddelelser er der konkrete udfordringer derude, man måske skulle starte med at tage fat på for at skabe en ydre position til en dansk kritik under en neoliberalistisk aegis. Det handler blandt andet om det højspændte globale forhold til ytringsfriheden. Kritikerens skal måske iføre sig et par plusfours og driste sig til at vise os noget af den verden, vi ikke mener, vi har tid eller råd til at beskæftige os med. Ikke for bevidstløst at tjene en kunstnerisk dagsorden om mere og mere internationalisering, men for at ramme de hvide pletter på vores eget landkort og vise os en verden, vi rent faktisk ikke vidste eksisterede midt i den, vi lever i. Og det bidrager *En anden verden* på sin egen måde til.

Sikkerhedsdispositivet. En bemærkning til Mikkel Bolts tese om det præventive antioprørsregime

Eskil Halberg

I Mikkel Bolts bog *En anden verden* præsenteres i kapitlet “Kontrolsamfund og kanonbådssdiplomati” en kort analyse af overgangen fra disciplinsamfundet til kontrolsamfundet. Tesen er kendt især fra tænkere som Michel Foucault, Gilles Deleuze og Toni Negri, og beskriver hvorledes “cellen bliver afløst af bevægelsen”.¹ I beskrivelsen lægges et diagnostisk snit, der forsøger at forklare, hvorledes magten har reorganiseret sig gennem 60’erne og 70’erne fra at være bygget op omkring institutioner som skolen, fængslet, fabrikken osv. til i højere grad at tage form af kontrolforanstaltninger i fx virksomheden. Som Bolt skriver: “Hvor fabriksarbejderen aldrig holdt op med at begynde det samme arbejde, der bliver man aldrig færdig med noget i virksomheden, alt bevæger sig, alt modulerer, såvel arbejdets indhold og mål som den ansattes kognitive evner.”²

Ifølge Bolt er kontrolsamfundet imidlertid i krise, og han beskriver i *En anden verden* tilsynekomsten af et nyt regime, nemlig et antioprørsregime. Bolts analyse i kapitlet er således, at kontrolsamfundet er i færd med at blive afløst af eller udvidet med, hvad han kalder “det præventive antioprørsregime”, hvor kontrol og suverænitet optræder sammenvævet. Med henvisning til den israelske arkitektteoretiker Eyal Weismann skriver Bolt:

“Modellen for dette regime synes at være den israelske hærs håndtering af Israel-Palæstina-konflikten, der af den israelske hær betragtes som uløselig, så derfor handler det om at ‘administrere konflikten’”.³

1 Mikkel Bolt: *En anden verden. Små kritiske epistler om de seneste årtiers antikapitalistiske satsninger i kunst og politik og forsøgene på at udradere dem* (København: Nebula, 2011), p. 243.

2 Ibid. p. 243.

3 Ibid. p. 257.

Nærværende tekst er en kommentar til tesen om antioprørsregimet. For hvilke former for orden kan findes i det, der tilsyneladende ingen orden har? Hvor disciplinen havde cellen som sin anordnende ramme, havde kontrollen den evige bevægelse. Antioprørsregimet synes at have accepteret en form for ordnet uorden, hvor en normativ orden ikke forsøges genindstiftet, men hvor uordenen og det potentielle oprør blot håndteres og dirigeres.

For at forstå hvordan et sådant antioprørsregime virker, og hvordan det håndterer krise, social disintegration og uorden, vil jeg præsentere Michel Foucaults begreb om sikkerhedsdispositivet. Jeg vil forsøge at supplere eller udvide Bolts analyse ved med Foucault at beskrive fremkomsten af et sikkerhedsdispositiv, der kan hjælpe til forståelsen af samtidens (u)orden.⁴

Sikkerhedsdispositivet gør det netop muligt at sammentænke på den ene side kontrolsamfundets glatte og decentrale magtudøvelse og på den anden side suverænitets autoritære magtform, der tager form af genkomne undtagelsesforanstaltninger. Foucault udviklede oprindeligt tesen om sikkerhedsdispositivet som en analyse af liberalismens håndtering af usikkerhed og uro.

Mellem Foucault og Agamben

Som Bolt skriver, havde Gilles Deleuzes kontrolsamfundstese stor forklaringskraft frem til tiden omkring 11. september 2001, hvor et nyt dispositiv syntes at have mere at komme med i forhold til at analysere den efterfølgende 'krig mod terror' og invasionerne af Afghanistan og Irak, nemlig Giorgio Agambens undtagelsestilstandsanalyse.⁵ Agamben genintroducerede

- 4 Michel Foucault: *Sikkerhed, Territorium, Befolkning. Forelæsninger på Collège de France 1977-1978* [*Sécurité, territoire, population. Cours au Collège de France, 1977-1978*, 2004], oversat af Peer F. Bundgård og Carsten Sestoft (København: Hans Reitzels Forlag, 2008) p. 17. Se også: Sverre Raffnsøe og Marius Gudmand-Høyer: *Michel Foucaults historiske dispositivanalyse* (København: Working Paper No. 11, Department of Management, Politics and Philosophy, Copenhagen Business School, 2004), p. 23.
- 5 Giorgio Agamben: *Undtagelsestilstand. Homo sacer II.1* [*Stato di eccezione. Homo sacer II.1*, 2003], oversat af Ole Jorn (Århus: Philosophia, 2009) og idem: "Undtagelsestilstand" ["État d'exception", 2003], oversat af Frants Iver Gundelach, i: *Lettre Internationale*, nr. 1, 2003, pp. 31-33.

suverænitetetsbegrebet, som i højere grad synes at kunne begribe 'krigen mod terror' og de dertilhørende magtmæssige foranstaltninger som Guantanamo-lejren, den stigende håndtering af migration i lejre og en generel militær- og politimæssig oprustning.

Hvad jeg her vil forsøge i forlængelse af Bolts tese om et antioprørsregime, det er at sammentænke Foucaults sikkerhedsdispositiv med Agambens undtagelsestilstand. Dette vil ske gennem en undersøgelse af den danske lov om visitationszoner, der blev vedtaget i 2004.⁶ Mit forsøg på en samtidsdiagnostik vil afslutningsvis fører til en prognose om tilbagekomsten af dusørjægeren.

Problemet for dispositivanalysen er at forså, hvordan kontrolsamfundets glatte og smidige magtformer kan fungere sideløbende med den autoritære suverænitetes hårde og bevæbnede magt. Hvor Deleuze og Foucault fremhæver, hvordan magten i stigende grad decentraliseres, humaniseres og demokratiseres, gør Agamben opmærksom på, hvordan en modsatrettet bevægelse på samme tid også er på færde. For at forstå dette fænomen bør vi kigge mod liberalismens opfattelse af forholdet mellem sikkerhed, suverænitet og frihed. Ikke mindst hos Thomas Hobbes. Mere om dette senere. Først vil vi vende blikket mod sikkerhedsbegrebet.

Sikkerhedsregimet

Sikkerhed er en bestemt måde at konceptualisere et socialt problem eller en bestemt måde at behandle det sociale på. Dette kalder Ole Wæver for sikkerhedsliggørelse.⁷ Wæver skriver derfor således om sikkerhedsbegrebet: "When there is no security problem, we do not conceptualize our situation in terms of security – this is then simply an irrelevant concern. [...] Transcending a security problem, politicizing a problem can therefore not happen through thematization in terms of security, only away from it."⁸ Sikkerhed er en bestemt måde at italesætte eller producere viden om sociale problemer på. Derfor kommer man ikke sikkerhedsproblemer til livs gennem sikkerhedspolitik. Snarere opretholder sikkerhedspolitikken interessen for

6 Ib Henricson: *Politiloven: Med kommentarer af Ib Henricson* (København: Jurist- og økonomforbundets forlag, 2005).

7 Ole Wæver: *Concepts of Security* (Copenhagen: Institute of Political Science, University of Copenhagen, 1997), pp. 376-377.

8 Ibid. p. 223.

sikkerhedsproblemer. Skal en usikker situation overskrides, bør det sociale konceptualiseres på anden vis.

Sikkerhedsdispositivet eller sikkerhedsliggørelse præsenterer sikkerheden som en absolut nødvendighed. Sikkerhed står således som det højest opnåelige og tilsidesætter rettigheder og friheder eller andre former for problemløsning, hvor sikkerhed spiller en mindre rolle. Det sker, fordi rettigheder og friheder eller andre former for social problemløsning kun kan foregå, hvis de ikke undergraver sikkerheden. Eksempelvis sikkerhedsliggør visitationszonerne det sociale gennem forestillingen om nødvendig opretholdelse af trykthed, ro, orden og sikkerhed i byens gader.⁹ Sikkerhedsdispositivet sikkerhedsliggør det sociale, dvs. udformer problemer og løsninger alene i et sikkerhedsperspektiv. Sikkerhedsdispositivet kan her forbindes til Mikkel Bolts antioprørsregime, som netop ikke er et forsøg på at ophæve uroen eller genindstifte den normative orden, men snarere er et forsøg på at regere eller holde sammen på uordenen. Sikkerheden ordner altså det sociale felt gennem andre normerende anordninger end disciplinens celle eller kontrollens selvstyring.

Som tematik er sikkerheden er på ingen måde ny. Den italienske statsteoretiker Niccolò Machiavelli (1469-1527) præsenterede allerede i middelalderen en statslære, der satte sikringen af staten, ro og orden over alt andet. Staten skulle med alle midler sikre sin egen overlevelse. Sikkerheden havde nødvendighedens karakter.¹⁰ Statens vold mod dels sine egne indbyggere og dels sine ydre fjender er ifølge Machiavelli en nødvendighed for at opretholde sikkerheden for staten. Volden er et middel til at opretholde ro, orden, fred og sikkerhed gennem frygt.

Thomas Hobbes (1588-1679) viderefører problematikken med sikkerheden som nødvendighed. Dog læser han nødvendighedsrationaliteten ind i en anden kontekst: frygten for den voldelige død. Denne frygt er ikke en frygt for staten, som i Machiavellis værk *Fyrsten*; det er snarere en frygt individerne imellem. Denne

9 Se i øvrigt, Peter Højlund: *Frygtens Ret* (Hans Reitzels Forlag 2010), p. 21, for en uddybning af nødvendighedens lov.

10 Unn Irene Aasdalen: "Machiavelli. Politik som magtspil", i: Carsten Bagge Laustsen og Jesper Myrup (red.): *Magtens tænkere. Politisk teori fra Machiavelli til Honneth* (Roskilde Universitetsforlag, 2006), p. 47.

frygt individerne imellem kalder Hobbes for naturtilstanden. Staten opstår som resultat af en fornuftig ophævelse af frygten og krigen mellem mennesker. Det højeste gode er freden, men kun den stærke stat kan sikre freden. Således er sikkerhedens nødvendighed hos Hobbes knyttet til frygten for alles krig mod alle.¹¹ Denne kontrakt mellem individerne sker frivilligt, idet de alle har interesse heri. Således forbinder Hobbes sikkerhed og liberalisme.

Det væsentlige er her, at sikkerheden har for vane at begrunde sig selv i nødvendigheden. Installeringen af sikkerhedsforanstaltninger tilsidesætter ofte en række andre behov, fx friheden hos Hobbes. Foucault påpeger i forlængelse heraf, hvordan nødvendigheden først og fremmest omhandler statens eller statsræsonens frelse i krisetid.¹² Derfor har bestemte statsregimer og statsformer for vane med vold og magt at forsøge at opretholde sig selv uanset midlerne. Og eftersom krisen i dag har antaget permanent karakter, hvilket forestillingen om antioprørsregimet kunne tyde på, bliver volden et tilbagevendende fænomen i forsøget på at holde orden. Den militære og politimæssige vold integreres i stigende grad som en del af ordenen.

Liberalismen har et sikkerhedsproblem

For Foucault er sikkerhed et liberalt problemkompleks. Foucault spænder sikkerheden ud mellem friheden og sikkerheden, hvor selvledelse indimellem tilsidesættes til fordel for intensiveret styring. Sikkerhedens dispositiv har fællestræk med antioprørsregimet i den forstand, at der ikke er nogen forventninger om at kunne styre hele det sociale legeme. Til gengæld slås der hårdt ned på uro, kriminalitet og oprør i særlige zoner eller territorier. Foucault skriver således om sikkerheden: "Friheden og sikkerheden, spillet frihed-og-sikkerhed, er det, der indadtil så at sige vil give liv til problemerne i det, som jeg vil kalde for liberalismens karakteristiske magtøkonomi."¹³ Foucault præsenterer her en ambivalent relation mellem frihed og sikkerhed som to styringsmåder, der er forbundet. Den liberale ledelse må forstås

11 Jf. Mikkel Thorup og Carsten Bagge Laustsen: "Thomas Hobbes: Magten som politisk problem", *ibid.*, pp. 71-72.

12 Michel Foucault: *Sikkerhed, Territorium, Befolkning*, pp. 283-284.

13 *ibid.*, p. 85.

som en måde, hvorpå det sociale arrangeres, så mennesker i vid udstrækning kan styre sig selv, hvorefter man handler på det, der er sket. Dog skal friheden, ifølge Foucault, hele tiden sikres. Friheden er skrøbelig: "Ingen liberalisme uden farekultur", skriver Foucault.¹⁴ Sikkerheden er altså et styresystem, hvor der som udgangspunkt styres så lidt som muligt, men hvor der samtidig er indopereret sikringsanordninger, hvis friheden løber løbsk.

Sikkerheden accepterer uorden på linje med antioprørsregimet, men har samtidig indbygget en række mekanismer til at identificere og reagere på uro og opstand inden for det sociale legeme.

Statistik og urohåndtering

Oprørsregimet eller Foucaults sikkerhedsdispositiv har brug for at kortlægge, hvor oprørerne findes, og hvor uroen eller krisen er særligt intens og farlig. Derfor spiller statistikken en vigtig rolle for urohåndteringen. Statistikken kortlægger særlige områder, fokuspunkter eller territorier, hvor antioprørsregimets sociale teknologier kan sættes ind. Undtagelsestilstanden sættes ind der, hvor man får mest effekt for magtudøvelsen. Foucault fremhæver selv sammenhængen mellem politividenskaben og statistikken.¹⁵

Suverænitetsens undtagelsestilstand kræver præcision og derfor dataindsamling af risici og sandsynligheder for næste oprør eller krise. Statistikken er således også et forsøg på at forudse, hvor det sociale legeme i fremtiden vil disintegrere. Forudsigelsen er et element, som Mikkel Bolt også beskriver i *En anden verden*. Forebyggende angreb, præventive samtaler, overvågning af særlige miljøer er alle eksempler på, at statsmagten i dag forsøger at være til stede inden uroen eskalerer eller overhovedet har manifesteret sig.

Statistikken er på den ene side en accept af, at det sociale legeme er uroligt, at kriser og sociale oprør potentielt er mulige over alt. På den anden side er den et forsøg på at identificere særlige zoner, hvor undtagelsestilstanden kan sættes ind, og hvor suverænen kan sætte sit antioprørsregime igennem.

Netop forbindelsen mellem statistikken og undtagelsestilstanden er visitationszonen er glimrende eksempel på.

14 Ibid., p. 86.

15 Ibid., p. 296.

Visitationszonernes indstiftelse bliver oftest legitimeret med statistik, der tegner billedet af en særlig situation netop nu, at et område er særligt ramt af problemer eller uro, som kræver indgreb med det samme. En strategi som vi blandt andet kender fra Storbritannien, hvor særlige love om asocial opførsel kan føre til, at det ikke er lovligt at forsamle sig mere end tre personer på en plads eller et gadehjørne.

Visitationszonen som oprørsbekæmpelse

Loven om visitationszoner i Danmark blev vedtaget som en del af revisionen af politiloven i 2004. Visitationszonerne blev muliggjort af en aggressiv debat blandt politikere i medier, hvor der blev fokuseret på knivoverfald og kriminalitet. Et oplagt eksempel på det, Bolt i sin bog kalder frygtpolitik, hvor politikere og medier sammen skaber billeder af allestedsnærværende trusler, det er nødvendigt at gribe ind overfor.¹⁶

Loven om visitationszoner giver politiet mulighed for uden en dommerkendelse at visitere borgere på åben gade. Dette kan ske, selvom der ikke er nogen begrundet mistanke om noget som helst ulovligt eller kriminelt. Der er således tale om en lovgivning, der undtagelsesvis tilsidesætter almindelig lovgivning i et af politiet defineret område af op til en måneds varighed med mulighed for forlængelse.

Loven er blevet brugt i meget forskellige situationer, der spænder fra hooligan-uroligheder, knivoverfald, bandekonflikten i København og ikke mindst før, under og efter COP15 i 2009. Visitationszonen er et eksempel på Agambens undtagelsestilstand. Et rum hvor lovgivningen på den ene side er ophævet, men på den anden side er intensiveret. Visitationszonen er et rum, hvor der finder en inkluderende eksklusion sted, da man som borger på den ene side er ekskluderet fra loven ved ikke at have retten til privatliv og ikke kan klage over uberettiget visitering, mens man på den anden side er inkluderet i loven, da politiet ikke gør noget ulovligt ved en sådan visitering.¹⁷

Visitationszonen fungerer således gennem to meget forskellige, men alligevel sammenhængende principper. Der er tale om

16 Mikkel Bolt: *En anden verden*, pp. 151-157.

17 Giorgio Agamben: *Undtagelsestilstand*, p. 53.

en art sikkerhedens ambivalens. Hvor frygten og lovens undtagelseskarakter rækker mod håndhævelse og indskrænkning af rettigheder og friheder gennem intensiveret styring og påvirkning, rækker statistikken og noget af politiets arbejde mod en mere smidig og *laissez faire*-agtig styring, der ser friheden som et gode. Vi har altså at gøre med et dispositiv, der på den ene side sætter frihed og cirkulation højt, men samtidig sætter ind i særlige zoner, hvor friheden og cirkulationen suspenderes. Visitationszonen er derfor et net af forskellige former for identificeringer og undersøgelser af byens kriminelle, usikre og utrygge zoner, og indsatser, hvor politiet og undtagelsesloven sætter ind med intensiv styring. Sikkerhedsdispositivet er et styresystem, der henviser til trusler mod frihed og demokrati, idet den selv indskrænke friheder og rettigheder. Sikringen af frihed knægter friheden.

Man kan derfor opfatte sikkerhedsdispositivet og i særdeleshed visitationszonen som en del af antioprørsregimets sociale teknologier. Visitationszonen har ingen ambition om at håndtere hele det sociale legeme. Det vigtige er bare at håndtere krisen og uroen, hvor den findes. En art brandslukning, hvor politi og militær farer fra oprør til oprør eller uro til uro og håndterer de tilbagevendende sikkerhedsproblemer. Dette sker uden intentionen om at genoprette normaltilstanden. Som Agamben skriver i forlængelse af Walter Benjamin, er undtagelsestilstanden blevet normen. Det er udgangspunktet for magten i dag. Den ved godt, den ikke længere kan håndtere det sociale legeme, der er på randen af opløsning. I den situation er opgaven at styre det kaos, samfundet er blevet til. Og henvisningen til de allestedsnærværende trusler giver en række muligheder for suveræn magtudøvelse, som det normale rettighedsrum ikke giver.

Prognose: Dusørjægerens fremkomst

“Når man udarbejder en diagnostik, åbner man samtidig for en prognose; man peger på mulige fremtidige forløb, vi allerede er i færd med at realisere, og omvendt hvilke erfaringer, vi er ved at lægge afstand til.”¹⁸ Det deskriptive diagnostiske element har en kritisk dimension i den forstand, at det forsøger at tegne en prognose. En prognose der kan blive genstand for diskussion. At aftegne eller beskrive systematiske anordninger og organiseringer af det sociale, som dispositivanalysen muliggør, er et

forsøg på en samtidig selvrefleksion, som forsøger at distancere samtiden fra sig selv.

Som vi har set, virker sikkerheden i et ambivalent og ofte selvmodsigende felt mellem lidt styring (selvstyring) og intensiveret styring, *laissez faire*-styring og midlertidig undtagelse. Det liberale styresystem har problemer med at opfylde både kravet om sikkerhed og kravet om frihed, der begge vægtes højt. Vi kan imidlertid afslutningsvis forsøge os med en prognose, der tager udgangspunkt i sammenføjnningen af frihed og sikkerhed.

Vi kan se tegn på en accelerering af den liberale sikkerhedsstyring i form af såkaldt *private policing*. Stigende brug af private vagtværn, udlicitering og privatisering af sikkerhedsopgaver og privat overvågningsudstyr har vundet indpas i byer som København.¹⁹ Mange steder er der også privatdrevne fængsler, det er blandt andet tilfældet i Storbritannien, hvor firmaer som Serco Groups driver såvel fængsler som asylcentre. I Irak stod private firmaer for en lang række opgaver i forbindelse med invasionen og besættelsen af Irak.

I fremtiden kan man forestille sig en privatisering af endnu flere politiopgaver, hvor civilsamfundet inddrages i *policing* af veje og pladser, som det allerede er tilfældet flere steder. Den yderste konsekvens af denne udvikling vil være en fast tarif eller betaling for privat politiarbejde. Man kan endda forestille sig dusørjægerens tilbagekomst, som den ultimative paradigmatisk syntese mellem det liberale styresystem og sikkerhedsdispositivet. Et frit marked for politiarbejdet ville gøre alle til potentielle politibetjente, og politiets besvær med at gøre sig synlige ville blive løst. Politimyndigheden ville blive et anliggende for alle borgere. Politiet ville blive installeret i alle byens borgere, der kunne tjene penge på at udføre politiarbejde på markedsvilkår. En sådan natvægterstat ville gøre det stort set umuligt at forsøge at gøre noget kriminelt eller anormalt, så længe at priserne på at udføre politiopgaver var incitament til at anmelde eller fange kriminelle. Alternativt ville vi ende i et Mad Max-scenarium, hvor statsmagten bare er den stærkeste bande.

18 Sverre Raffnsøe, Marius Gudmand-Høyer og Morten Thaning: *Foucault* (København: Samfundslitteratur, 2008), p. 322.

19 Ib Henricson: *Politiret. 4. udgave* (København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2007), p. 536.

Begyndelsen på en epoke

Et forord om krisen, opbruddet og revolutionen

Mikkel Bolt

“Den moderne arbejder synker derimod dybere og dybere ned under sin egen classes vilkår i stedet for at stige med industriens fremskridt. Arbejderen bliver pauper, og pauperisme udvikler sig endnu hurtigere end befolkning og rigdom.”

Karl Marx og Friedrich Engels¹

“Det drejer sig ikke om at konservere fortiden, men om at opfylde fortidens håb.”

Theodor W. Adorno og Max Horkheimer²

“To århundreder af kapitalisme og markedsnihilisme har bragt os til de mest ekstreme fremmedheder – fra os selv, fra andre, fra verdener. Fiktionen om individet er nedbrudt med samme hastighed som den opstod. Børn af metropolen, lad os gøre dette vovestykke: at det er i den mest fuldstændige afklædning af tilværelsen, hele tiden kvalt, hele tiden besværet, at kommunismens mulighed er til stede.”

Den usynlige komité³

Det følgende er mere en art ufuldstændigt forord, end det er et svar eller en reaktion på de bearbejdnings og kritiske videreudviklinger af *En anden verden*, der er trykt på de foregående sider i

- 1 Karl Marx og Friedrich Engels: *Det kommunistiske partis manifest* [*Manifest der Kommunistischen Partie, 1848*], oversat af Sven Brüel (København: Rhodos, 1970), pp. 34-35.
- 2 Theodor W. Adorno og Max Horkheimer: *Oplysningens dialektik. Filosofiske fragmenter* [*Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente, 1944*], oversat af Per Øhrgaard (København: Gyldendal, 1995), p. 30.
- 3 Den usynlige komité: *Den kommende opstand* [*L'insurrection qui vient, 2007*], oversat af Tony Bashy (Aarhus: After Hand, 2011), pp. 116-117.

denne bog. Et forord i den forstand, at jeg mindre svarer på kritik, og mere forsøger at tænke videre, som teksterne også selv gør det i forhold til *En anden verden*. Der er således ikke tale om, at jeg nu afslutningsvis, efter alle andre, og med panoramisk overblik, får det sidste ord og sætter tingene på plads. I stedet går jeg videre, forsøger at tænke videre, og tager nogle af præsentationernes forskellige sujeter op. Det handler ikke om at forsvare sig eller forsvare sin bog, men om at støtte og hævde diskussionen. Derfor forord til noget nyt, mere end efterord eller svar på kritik. Det vigtige er at bevæge sig videre. På den måde kan man sige, at bøger minder om revolutioner og barrikader; slaget er tabt, hvis de skal forsvares. Som Blanqui skriver i "Instruction pour une prise d'armes", er barrikaden ikke en defensiv anordning, hvor man skal gå i dækning eller gemme sig, det er vigtigt ikke indædt at forsvare den enkelte barrikade, hvorved fjenden kan smadre dem én efter én, nej, barrikaden har til formål at standse fjendens cirkulation for derved at kunne bombardere fjenden med alt, der kan bruges som projektil.⁴ Det vigtige er altså at accelerere den revolutionære proces, man bevæger sig videre eller dør.

Afslutning og begyndelse, antiterrorisme og overskridelse

En anden verden er en polemisk analyse af drivkræfterne i de seneste årtiers politiske udviklinger med fokus på neoliberalismens globale dominans og afviklingen af de socialdemokratiske velfærdssamfund, desperate *food riots* i den såkaldte 'tredje verden', fremkomsten af militant islamisme og den begyndende koordination af oprørske befrielsesbevægelser og antikunstneriske postavantgarder. Det giver sig selv, der er noget provisorisk over foretagendet, opkørt måske endda, men der er aktuelt et udtalt behov for politiske skrifter, der satser, selv om det kan betyde, at grænsen til det karikerede overskrides. *So be it*. *En anden verden* er tænkt som en politisk intervention, der knytter kritikken af neoliberalismen med en tilbundsgående venstre-kommunistisk satsning på en overskridelse af kapitalismen, og bogen analyserer både den neoliberale kontrarevolution, der satte sig igennem i løbet af 1970'erne og 1980'ernes begyndelse,

4 Auguste Blanqui: "Instructions pour une prise d'armes" [1871], i: idem: *Maintenant, il faut des armes* (Paris: La fabrique, 2006), p. 259.

og modstanden mod denne fra *food riots* i Afrika, Sydamerika og Asien i 1980'erne og de tidlige 1990'ere over alterglobaliseringsbevægelsens topmødeprotester sidst i 1990'erne, krigsmodstand i 00'erne og frem til revolterne i Nordafrika og Mellemøsten, som markerer en historisk overgang, hvor det ikke blot er det neoliberale akkumulationsregime som sættes under pres, men potentielt det kapitalistiske samfund som helhed. Det er et af argumenterne i bogen: Vi er på vej over i en ny epoke, finanskrisen i 2008 var begyndelsen på afslutningen af den neoliberale epoke, som startede i 1970'erne og for alvor blev hegemonisk i 1980'erne. Begivenhederne i Tunesien, Ægypten, Libyen, Syrien og Bahrain peger frem og rejser igen spørgsmålet om en global revolution (og ikke blot en omformning af kapitalen). Det er de forhold, der skal analyseres, og som vi skal orientere os efter.

Titlen på bogen er selvfølgelig en reference til alterglobaliseringsbevægelsens slogan "En anden verden er mulig". I historien om neoliberalismen og forsøget på at afvise den spiller alterglobaliseringsbevægelsen en vigtig rolle som den første større internationale satsning i en periode, hvor neoliberalismen havde hegemonisk status efter Murens fald, og hvor forestillingen om 'historiens afslutning' var dominerende. Alterglobaliseringsbevægelsen udfordrede denne situation i den anden halvdel af 1990'erne, og i den mere radikale del af bevægelsen var der en eksplicit antikapitalistisk dimension, som stod i forbindelse med den revolutionære tradition. Men afgørende dele af bevægelsen forblev knyttet til en allerede på det tidspunkt overskredet og obsolet keynesianisk dagsorden, og som kritik kom alterglobaliseringsbevægelsen reelt aldrig hinsides en anti-neoliberalistisk position og fungerede på den måde mere som en systemintern opposition end som et systemkritisk, endsigende revolutionært alternativ. Og det er det sidste, der er afgørende.

Men på trods af de reformistiske tendenser fremstod alterglobaliseringsbevægelsen ikke desto mindre som en trussel mod den neoliberale verdensorden, og alterglobaliseringsbevægelsen blev da også brutalt nedkæmpet, tydeligst i Genova 2001, hvor den 23-årige Carlo Giuliani blev dræbt af italiensk politi i forbindelse med protester mod G8-topmødet. Denne stramning pegede frem mod det antioprørsregime, der siden blev fuldt udviklet som den 'krig mod terror', der i dag står klar til at håndtere

de igangværende og kommende sociale konflikter. Som Eskil Halberg er inde på i sit bidrag, handler det om at kunne kontrollere og overvåge befolkninger i en situation, hvor man regner med, at konflikterne tager til og udvikler sig. David Camerons håndtering af gadeoptøjerne i London i august 2011 i kølvandet på politiets nedskydning af den 29-årige sorte familiefar Mark Duggan – hård repression og voldsomme straffe – er et eksempel på denne udvikling, hvor der ikke længere er plads til repressiv tolerance, og nationaldemokratiet ikke længere kan integrere det voksende pjalteproletariat, men må beskrive det som udgjort af terrorister eller “apolitisk afskum”. Staten er nu en ren eksklusionsmaskine, og det er ikke længere muligt at håndtere de arbejdsløse og de fremmede andet end gennem repression. Da opstanden brød ud i Tunesien i januar 2011, var Zine al-Abidine Ben Ali da også hurtig til at retfærdige forsøget på at slå opstanden ned med henvisning til terrorisme. Der var ifølge diktatoren, men også den daværende franske udenrigsminister Michèle Alliot-Marie, der tilbød at sende antiterror-udstyr til den pressede diktator, tale om “utilgivelige terrorhandlinger udført af maskerede bøller”. Såvel diktatoren som hans europæiske støtter forsøgte således desperat at forvandle revolutionen til en sikkerhedssituation, hvor de revolutionære var terrorister, der skulle nedkæmpes.⁵

Krisestyring

Som jeg argumenterer for i bogen, kan man sige, at den nuværende økonomiske krise allerede begyndte i de tidligere 1970'ere, da postkrigstidens eksplosive økonomiske fremgang i regi af forskellige statsdirigerede moderniseringsprojekter begyndte at gå i tomgang og mistede pusten – i et længere historisk perspektiv fremstår den neoliberale epoke næsten som én lang nødlanding efter den umiddelbare efterkrigstids eksplosive økonomiske udvikling, og perioden har været kendetegnet ved gentagne kriser (1973-1975, 1980-1982, 1990-1991, 2001-2002, 2007-). Siden 1970'ernes begyndelse har kapitalismen så forsøgt at genopbygge sig selv ved at spare på den sociale reproduktion gennem gæld, teknologisk udvikling og outsourcing af produktion. I den

5 Julien Coupat et al: “Paris-Texas, une proposition politique des mis en examen de Tarnac”, i: *Le Monde*, 24. februar, 2011.

proces har den i stigende grad benyttet sig af billig arbejdskraft i Asien og Østeuropa, samtidig med at den har afviklet de store arbejderindustrier i vesten som eksempelvis Midlands i England og Paris' forstæder. De arbejdere, der rørte på sig i den anden halvdel af 1960'erne og i begyndelsen af 1970'erne, skulle væk fra byerne og spredes. Missionen lykkedes for en stor dels vedkommende, men finanskrisen i 2008, hvor der skete voldsomme kursfald og krak, som ikke er set siden 1929, synliggjorde den neoliberale kapitalismes gældsbaseerede genopbygningsdimension. Paradoksalt nok blev krisen blot forsøgt løst med mere af det samme, hvor regeringer bekræftede status quo ved at stifte endnu mere gæld og betale bankerne ud, hvorved finanskapitalen konsoliderede sin magt og gjorde det muligt for den øverste 1% at tilegne sig en endnu større del af (løn)kagen. Den 40 år lange udhulning af den sociale reproduktion fortsætter således – en udhulning der ikke er helt ulig den massive destruktion, der fandt sted i perioden 1914 til 1945, hvor to verdenskrige og en økonomisk krise forberedte efterkrigstidens boom – nu finder den imidlertid ikke sted i ly af en finansbaseret 'normalitet' og er ved at blive synlig for flere og flere overalt i verden.⁶ Vi taler med andre ord om krise, krig og opstand. Som Chris Hedges skriver i "Why the revolution must start in America": "The game is over. We lost. The corporate state will continue its inexorable advance until two-thirds of the nation and the planet is locked into a

- 6 En 'normalitet' der i den såkaldte første og anden verden var baseret på et voldsomt fald i realindkomsten og levestandarden for langt størstedelen af befolkningen (i USA faldt levestandarden med 20 til 30 % på trods af, at kvinder kom på arbejdsmarkedet i perioden og på den måde bidrog til hustandenes samlede indkomst), en konstant arbejdsløshed på omkring 10 % i Vesteuropa og den næsten totale destruktion af det statskapitalistiske sikkerhedsnet i Østeuropa og det tidligere Sovjetunionen. Hvis vi ser på situationen i Syd- og Latinamerika, Afrika og dele af Mellemøsten er billedet blot langt værre, her taler vi reelt om mange, mange millioner døde som følge af sygdom, sult og slum og milliarder af smadrede liv; reelt er der tale, om at hundrede millioner af mennesker er fanget i en tilstand af forestående folkedrab. Selv det østasiatiske vidunder er ikke nogen entydig succes, i Kina alene er der mere end 100 millioner arbejdsløse, der knap kan overleve, og 800 millioner bønder, der ikke tager del i det økonomiske opsving, der har fundet sted siden 1978.

desperate, permanent underclass. Most of us will struggle to make a living while the Blankfeins and our political elites wallow in the decadence and greed of the Forbidden City and Versailles. The elites do not have a vision. They know only one word: more. They will continue to exploit the nation, the global economy and the ecosystem. And they will use their money to hide in the gated compounds when it all implodes. Do not expect them to take care of us when it starts to unravel.”⁷

Fra slum til opstand

Det så i 2008 kortvarigt ud til, at krakket ville delegitimere den neoliberale finansmodel på regeringsniveau, men det skete ikke. I stedet læssede regeringer verden over regningen over på befolkningerne i form af drastiske spareprogrammer, der skal genskabe tilliden til, at staterne kan betale deres gæld tilbage, hvad der bliver stadig mere usandsynligt i takt med, at spareprogrammerne udhuler efterspørgslen, der så igen tvinger staterne til at låne mere. Som den engelske historiker Robin Blackburn skriver: “The transfer of debt from private to public hands was carried out in the name of averting systemic failure, but in some ways it aggravated the debt problem since bank failure, however disruptive, is actually less devastating than state failure. Before long, the bond markets were demanding plans to cut these deficits by slashing public spending and shrinking social protection.”⁸ Regningen blev væltet over på befolkningerne, og en tredjedel af den offentlige gæld i Europa i dag skyldes de redningspakker, som bankerne har fået efter krisens udbrud. Konsekvensen er naturligvis voldsomt forringede eller simpelthen bortfaldet af velfærdsydelser, som det er tilfældet i Grækenland, der er i færd med at blive revet helt fra hinanden med dramatiske sociale konsekvenser til følge.

Krisen gik på den måde fra at være en krise for privatkapitalen til at blive en krise for staten som garant for værdi. Og det kan meget vel vise sig at blive afgørende; hvis først tilliden til staten og dens valuta forsvinder, kan det gå rigtig hurtigt.

7 Chris Hedges: “Why the revolution must start in America”, i: *Adbusters*, nr. 96, 2011, p. 4.

8 Robin Blackburn: “Crisis 2.0”, i: *New Left Review*, nr. 72, 2011, p. 33.

Billederne fra Berlin i 1923 med trillebøre fyldt med pengesedler er enhver nationalbankdirektør og finansministers mareridt. Det scenarium åbner helt nye perspektiver, der kan betyde, at det er tilliden til penge som sådan, der fordufter.

I 2011 kom der så en folkelig modreaktion i stor skala med revolterne i Nordafrika og Mellemøsten og *Occupy*-bevægelsen, der har spredt sig fra Spanien til Israel til USA og videre. De arabiske revolter, hvor vestligt støttede pjaltedespoter som Mubarak og Ben Ali er blevet væltet, kan meget vel vise sig at være startskuddet til en proces, der kan underminere ikke blot den nuværende neoliberale verdensorden, men kapitalismen som samfundssystem og bevidsthedsform. Det er perspektivet, det er det mange af de unge i Madrid, Tirana og New York forstår og bakker op om. En total udfordring af den neoliberale kapitalisme og dens ekstreme ulighed lokalt og globalt.⁹

Det seneste års begivenheder med opstande i Nordafrika og Mellemøsten, hvor vestligt støttede diktatorer forsøges afsat til fordel for udviklingen af global autonomi for den arabiske verden, besættelsesbevægelsen, som afviser at acceptere politikernes frikøb af banker og finansinstitutioner og afviser det parlamentariske demokratis politiske repræsentationsformer og dets uhilgede støtte til en snæver finanskapitalistisk elite,¹⁰ vilde strejker

9 Som det klart blev formuleret af ægyptiske revolutionære i deres opråb og støtteerklæring til *Occupy*-bevægelsen, "To the Occupy movement – the occupiers of Tahrir Square are with you": "Indeed, we are now in many ways involved in the same struggle. What most pundits call 'the Arab spring' has its roots in the demonstrations, riots, strikes and occupations taking place all around the world, its foundations lie in years-long struggles by people and popular movements. The moment that we find ourselves in is nothing new, as we in Egypt and others have been fighting against systems of repression, disenfranchisement and the unchecked ravages of global capitalism (yes, we said it, capitalism): a system that has made a world that is dangerous and cruel to its inhabitants. As the interests of government increasingly cater to the interests and comforts of private, transnational capital, our cities and homes have become progressively more abstract and violent places, subject to the casual ravages of the next economic development or urban renewal scheme."

10 Ifølge *Le Monde* var der to millioner blanke stemmer ved anden valgrunde af det franske præsidentvalg d. 6. maj, 2012. Alexandre Léchenet: "Plus de 2 millions de votes blancs et nuls", i: *Le Monde*, 7. maj, 2012.

i Afrika og Sydøstasien, Indien, Kina, Sydkorea osv., hvor arbejdere protesterer mod ekstremt dårlige arbejdsvilkår og minimale lønninger, alle disse begivenheder viser ikke blot, at den verden vi har og skaber hver dag, er kendetegnet ved ekstrem ulighed og brutal eksklusion, de viser også, at en anden verden er mulig. At vi kan ændre tingene. Som Georg Lukács formulerede det i 1920: “Derselbe Prozeß, der vom Standpunkt der Bourgeoisie als ein Prozeß der Zersetzung, als seine permanente Krise erscheint, bedeutet für das Proletariat, freilich ebenfalls in krisenhafter Form, die Stauung der Kräfte, das Sprungbrett zum Siege. Ideologisch bedeutet dies so viel, daß dieselbe zunehmende Einsicht in das Wesen der Gesellschaft, worin sich der langsame Todeskampf der Bourgeoisie spiegelt, einen ständigen Machtzuwachs für das Proletariat bedeutet.”¹¹ At den kapitalistiske produktionsmåde er i krise betyder ikke nødvendigvis mere antikapitalistisk modstand, men det rejser nogle principielle spørgsmål om kapitalismen og dens fremtid, for det er tydeligvis sværere og sværere at styre det økonomiske systems grundlæggende modsætninger andet end gennem brugen af vold og den fortsatte destruktion af såvel planeten som (langt størstedelen af) dens beboere. I den situation sker der et brud, de herskende ideologier fungerer ikke mere, og proletariatet afviser de etablerede organiseringsformer og begynder at stille spørgsmålstejn ved den herskende orden. Det sker i et første moment spontant og ukoordineret, men takket være selve deres opposition finder der en krydsbestøvning sted mellem protesterne, der kæder dem sammen og etablerer muligheden for en kritik af kapitalismen som totalitet. Revolterne i Mellemosten og Nordafrika, Los Indignados i Spanien og *Occupy*-bevægelsen er alle svar på voldsomt forværrede økonomiske forhold, som især unge lider under, og som de unge begynder at stille spørgsmålstejn ved. Støtteerklæringer fra de forskellige besatte pladser og bannere i regeringskritiske demonstrationer vidner om denne internationalisme: “Egypt supports Wisconsin workers. One world one pain”, “This [Puerta del Sol] is Tahrir Square”. Protesterne er med andre ord ligeså globale som det kapitalistiske system, de opponerer imod.

11 Georg Lukács: “Klassenbewußtsein” [1920], i: idem: *Geschichte und Klassenbewußtsein* (Darmstadt: Luchterhand, 1977), p. 243.

Neoliberalismen har igennem de seneste 30 år skubbet flere og flere arbejdere uden for reproduktionsprocessen og kastet dem ud i en art lønløs overlevelse, helt i overensstemmelse med Marx' beskrivelse af den generelle lov for den kapitalistiske akkumulation i kapitel 23 i første bind af *Kapitalen*. Det er den fundamentale modsætning i den kapitalistiske produktionsmåde, at arbejdere både reduceres til arbejdere, og samtidig ekskluderes fra lønarbejdet.¹² Arbejdere er tvunget til at arbejde for at overleve, og samtidig kan de ikke få et arbejde, hvor midlertidigt og elendigt det end måtte være, og dermed reproducere deres arbejdskraft. Kapitalen forsøger at frigøre sig fra arbejdet og graver dermed sin egen grav. På grund af de neoliberale omstruktureringer, blandt andet flugten fra realabstraktion til finansspekulation og nu krisen, er kapitalen afvisende over for arbejderne; i forhold til produktionen af værdi er en betragtelig del af arbejderne simpelthen ligegyldige, som det blev konstateret allerede i 1995, da de 500 mest magtfulde mænd og kvinder i verden inklusive George H. W. Bush, Margaret Thatcher, Bill Gates, Ted Turner og Bill Clinton mødtes til State of the World Forum. "I næste århundrede vil en femtedel eller 20 procent af den arbejdsdygtige del af befolkningen være tilstrækkeligt til at holde verdensøkonomien kørende. 'Mere arbejdskraft vil der ikke blive brug for', siger magnaten Washington SyCip. [...] Men hvad med de øvrige? Fire femtedele eller 80 procent af de arbejdsvillige uden job?

12 "Jo større den sociale rigdom er, jo større den funktionerende kapital og omfanget og energien af dens vækst er, og jo større følgelig også den absolutte størrelse af proletariatet og dens arbejdsproduktivitet er, desto større er den industrielle reservearmé. Den disponible arbejdskraft udvikles af samme årsager som kapitalens ekspansivkraft. Den industrielle reservearmés relative størrelse vokser følgelig med rigdommens potentielle energi. Men jo større denne reservearmé er i forhold til den aktive arbejderarmé, desto større er massen af den konsoliderede overbefolkning, hvis elendighed er omvendt proportional med dens arbejdskval. Jo større endelig arbejderklassens Lazaruskaste og den industrielle reservearmé er, desto større er den officielle pauperisme. Dette er den absolutte, generelle lov for den kapitalistiske akkumulation." Karl Marx: *Kapitalen*, 1. bog 4 [*Das Kapital*. Erster Band, 1867], oversat af Kjeld Østerling Nielsen (København: Rhodos, 1970), pp. 906-907.

‘Helt sikkert’. [...] Fremtidens spørgsmål bliver ‘to have lunch or to be lunch’.”¹³ Og det var i de allermest optimistiske globaliseringsdage, hvor finansboblen endnu ikke var eksploderet. Nu er situationen de fleste steder en anden, og konflikterne spidser til. Som Jarvis Cocker synger: “Now the working classes are obsolete, / They are surplus to societies needs, / So let ‘em all kill each other, / And get it made overseas. / That’s the word don’t you know, / From the guys thats running the show.”¹⁴

Reproduktionen af kapitalen producerer i dag i stadig stigende grad, hvad den amerikanske arbejderhistoriker Michael Denning kalder lønløse liv, folk som er en del af den uformelle økonomi eller har sluttet sig til skaren af uendeligt arbejdsløse.¹⁵ Ifølge den amerikanske urbanitetshistoriker Mike Davis drejer det sig formodentlig om op imod en milliard mennesker på kloden, som bevæger sig frem og tilbage mellem slum i byerne og på landet på jagt efter en eller anden form for midlertidigt arbejde.¹⁶ Nu er de 80 % bare overflødige og ekskluderet fra produktionen, da kapitalen kun køber levende arbejde, hvis det kan valoriseres til en tiltrækkelig profitrate. Derfor vokser slumbyerne, og stadig flere mennesker bliver overflødige for den kapitalistiske akkumulation og indtræder i, hvad Marx kalder “massearmodens sfære”.¹⁷ Der er ganske vist ikke tale om nogen objektiv grænse, ‘kapitalismens sidste krise’, men der er sket noget, stadig flere menneskers liv på kloden er ubærligt, og opstandene i Mellemøsten har etableret et perspektiv, der peger hinsides kapitalismen.¹⁸

13 Hans-Peter Martin og Harald Schumann: *Globaliseringsfælden. Angrebet på demokrati og velstand* [*Die Globalisierungsfalle. Der Angriff auf Demokratie und Wohlstand*, 1996] oversat af Poul Lyk Sørensen (København: Borgen, 1997), pp. 11-12 .

14 Jarvis Cocker: “Cunts are still running the world” på pladen *Jarvis* (Rough Trade Records, 2006).

15 Michael Denning: “Wageless Life”, i: *New Left Review*, nr. 66, 2010, pp. 79-97.

16 Mike Davis: *Planet of Slums* (London & New York: Verso, 2006), p. 178.

17 Karl Marx: *Kapitalen*, 1. bog 4, p. 906.

18 Théorie Communiste: “Théorie de l’écart”, i: *Théorie Communiste*, nr. 20, 2005, pp. 7-201. Robert Kurz: *Weltmacht und Weltkrise. Die Grenzen des Kapitalismus* (Frankfurt: Eichborn, 2011).

19 Karl Marx og Friedrich Engels: *Det kommunistiske partis manifest*, p. 34.

Revolution og kommunisme

Med den økonomiske krise er betingelserne for en genopdagelse af det kommunistiske projekt om en overskridelse af det kapitalistiske samfund igen ved at indfinde sig. Det er vigtigt at forstå, at den aktuelle krise ikke er et adskilt økonomisk fænomen, en økonomisk krise, men derimod et socialt fænomen, eftersom det er forholdet mellem kapital og arbejde, som er i krise. Denne objektive situation må derfor rejse spørgsmålet om overgangen fra et kapitalistisk samfund og kommunismen som en overskridelse af arbejde/kapital-modsætningen. Det er i opstandene i Ægypten, Tunesien, Bahrain etc., at dette spørgsmål melder sig, som det gjorde i 1871 bag barrikaderne i Paris. Det er begyndelsen på denne proces, *En anden verden* analyserer på baggrund af en overvejelse af den neoliberale kontrarevolution og udraderingen af de seneste årtiers anti-neoliberale – og i ny og næ antikapitalistiske – initiativer.

I den nuværende situation er det vigtigt at insistere på, at kommunismen i sin første revolutionære fase mindre er udviklingen af nye sociale relationer og mere er destruktions af det kapitalistiske samfund. Det komplementære mellem arbejde og kapital har hidtil båret den sociale reproduktion, dvs. at opretholdelsen af samfundets institutioner også var opretholdelsen af kapitalen som merværdiproduktion og akkumulation. Denne identitet mellem arbejde og kapital har kun eksisteret i vestens økonomier, men også her er den kommet i en meget alvorlig krise. Derfor kan revolutionen ikke være – som den var det for Lenin og Kautsky – ekspropriationen af produktionsmidlerne, revolutionen er i stedet destruktions af den selvreproducerende relation, hvor arbejdere er og skaber sig selv som arbejdere. Som allerede Marx og Engels gjorde opmærksom på i *Det kommunistiske partis manifest*, er proletariatet den klassesdestruerende klasse, der afskaffer arbejdet, pengene og staten. “[P]roletarerne kan kun erobre de samfundsmæssige produktivkræfter ved at afskaffe deres egen og dermed hele den hidtidige tilegnelsesmåde. Proletarerne ejer ikke selv noget, de skal sikre; de skal ødelægge alt, hvad der hidtil har sikret og garanteret den private ejendomsret.”¹⁹ Proletariatet er sin egen destruktions, da det kun kan frigøre sig ved at ødelægge hele samfundet inklusive sig selv. Det stod klart for Marx i 1848 såvel som for Bordiga og de andre dissidentmarxister i tiden efter

Første Verdenskrig, og det står også klart for Le comité invisible, The Oakland Commune og de revolutionære i Ægypten, Tunesien, Bahrain og Syrien i dag. Vi har ikke et program, der skal realiseres. Der er ingen små billeder af det, der kommer bagefter. Ingen repræsentationer af og forestillinger om, hvordan verden vil blive. Men netop derfor – og det overser Jeppe Wedel-Brandt, Jørgen Michaelsen og Tania Ørum – igangsættes der en idémæssig proces, der manifesterer sig under dække af en vis melankoli. En diskret eidetisk proces, som sjældent kommer til syne som andet end en ildhu eller en fornemmelse af, at udsathedens ikke er naturbetinget. Denne idé er som en hemmelighed, ikke bare for andre, men også og især for en selv, fordi det ikke står klart, hvad den er rettet imod, og fordi det ikke er sikkert, om ideen kan blive til et kollektivt ideal.

Som den ungarske dissidentfilosof G. M. Tamás skriver i “Telling the Truth about Class”, er proletariatet ikke en sammenhængende og ophøjet kultur, der skal komme til sig selv, det er et selvnegerende subjekt, der lægger kapitalismen i graven, idet det ophæver sig selv.²⁰ Revolutionen er ikke en affirmation eller bekræftelse af proletariatet, et program om proletariatets selvrealisering, “The making of the English working class”, som E.P. Thompson skrev, det er derimod proletariatets selvophævelse som bærende element i kapitalismen. Vi skal hinsides affirmationen af proletariatet, som Roland Simon fra *Théorie Communiste* skriver.²¹

Den organiserede arbejderbevægelse forkastede imidlertid allerede i de første årtier af det 20. århundrede dette perspektiv og accepterede dermed det kapitalistiske system. Den tilpassede

20 G.M. Tamás: “Telling the Truth about Class”, i: Leo Panitch og Colin Leys (red.): *Socialist Register 2006* (London: Merlin Press, 2005), pp. 228-268.

21 “Dans la lutte des classes entre le prolétariat et le capital, le prolétariat est l'élément positif qui fait éclater la contradiction, la révolution est alors *l'affirmation du prolétariat*: dictature du prolétariat, conseils ouvriers, période de transition, État dégénéré, autogestion généralisée, ‘société des producteurs associés’, etc. La résolution de la contradiction est donnée comme un des termes de la contradiction. [...] Son activité dans la lutte des classes et cette organisation deviennent alors un *programme* à réaliser.” Roland Simon: *Fondements critiques d'une théorie de la révolution. Au-delà de l'affirmation du prolétariat* (Paris: Senonevero, 2001), p. 5.

sig markedsøkonomien og stillede sig tilfreds med de forbedringer af arbejdernes forhold, som økonomien tilvejebragte og stillede i udsigt. Det var mere end noget andet de reformistiske socialistpartier og fagforeninger, som var de ledende kræfter i denne interne udfordring af/tilpasning til det kapitalistiske system, der ganske vist forbedrede store dele af det vesteuropæiske arbejderklasses livsvilkår og pressede demokratiske initiativer igennem, men som gjorde det på bekostning af en overskridelse af kapitalismen og på bekostning af arbejderklassen i resten af verden. Disse organisationer kæmpede for højere lønninger, kortere arbejdstid og bedre arbejdsforhold inden for rammerne af den kapitalistiske produktionsmåde og den enkelte nationalstat. Dermed indsnævrede arbejderbevægelsen klassekampen til et spørgsmål om forbedring af arbejderklassens forhold inden for kapitalismens rammer og kanaliserede arbejdernes selvstændige initiativ ind i bureaukratiske organisatoriske former, der kun var interesseret i lønforhandlinger, monopoldannelse på arbejdsanvisning og først og fremmest sin egen reproduktion. Fagforeningen som kontrarevolutionær kapitalismebevarende form var hermed en realitet. Anskuet positivt var arbejderbevægelsen, som den britiske historiker Geoff Eley skriver i *Forging Democracy: The History of the Left in Europe*, den centrale aktør i realiseringen af de liberale politiske rettigheder, som den borgerlige revolution lancerede, men ikke indførte.²² Uden arbejderbevægelsen (og kvindebevægelsen) var en lang række individer, der tidligere var ekskluderet fra demokratiet, ikke blevet legitime politiske subjekter, som de blev det i løbet af det 20. århundrede i vesten. Arbejderbevægelsen pressede borgerskabet til at virkeliggøre de idealer, den i sin tid mobiliserede i kampen mod feudalismen, men som den ikke uden massivt pres ville generalisere til at indbefatte arbejderklassen, fattige og kvinder. Men denne historiske udvikling er samtidig fortællingen om, hvorledes den organiserede arbejderbevægelse blev en kapitalismeintern interesseorganisation, der accepterede det borgerlige samfunds formelle adskillelse af politik og økonomi, hvor den sidste er uden for demokratisk politisk kontrol. Som venstremarxister fra

22 Jf. Geoff Eley: *Forging Democracy: The History of the Left in Europe, 1850-2000* (New York: Oxford University Press, 2002).

Bordiga til Gilles Dauvé konsekvent har påpeget, reducerede arbejderklassen dermed sin potentielle antikapitalistiske modstand til at være en kamp for arbejderklassens interesser i en national kontekst. Og dermed forsvandt det kommunistiske perspektiv. Ophævelsen af kapitalismen blev suspenderet til fordel for sikringen af demokratiske rettigheder og mere i løn.²³ Denne afvikling af den vesteuropæiske arbejderklassens revolutionære potentialer var allerede et problem i mellem- og efterkrigstiden, men i den nuværende situation, som er kendetegnet ved, at stadig flere på globalt og lokalt plan presses ud af lønarbejdet, er strategien totalt forældet. At ville forbinde den oprindelige liberalismes principper om civile og politiske rettigheder med socialisme, som Gert Sørensen foreslår i sit bidrag, er hverken muligt – som Remi Nielsen pointerer i sin tekst, er keynesianismen død – eller ønskværdigt, da det bekræfter kapitalismeopbyggende reformisme og dermed forhindrer, at de revolutionære rettigheder kommer i fokus. Vi er nu i en situation, hvor det nationale demokrati ikke er meget andet end et eksklusionsapparat, hvad Jeppe Wedel-Brandt i sin artikel benævner en deportationsmaskine, der styrer

23 “Au 19e siècle, la démocratie était vivante tant qu’elle servait à imposer le pouvoir bourgeois aux forces d’Ancien Régime, à trouver un moyen terme entre les éléments de la nouvelle classe dominante, et à intégrer le travail au capital: la vie parlementaire servait de lieu de rencontre entre des intérêts reconnu comme divergents, ceux de la fortune terrienne, du commerce et de la finance, des ouvriers, des paysans petits ou gros, des artisans, des classes moyennes montantes. Au 20e siècle, l’avènement laborieux d’une négociation systématique entre groupes opposés a ensuite apporté une embellie: les élections mettent en jeu des intérêts et visions clairement opposés, avec forte identification entre un parti, son programme, et la composition sociale de son électorat. Au moins dans les pays capitalistes riches et dominants, cette phase semble révolue, avec l’unification relative de couches bourgeoises et l’abandon par les organisations du travail de toute stratégie proposant, même verbalement, une alternative au capitalisme. [...] Paradoxalement, le déclin du mouvement ouvrier [...] signifie aussi pour lui un triomphe, puisque l’objectif majeur des organisations ouvrières (combattu par des minorités radicales toujours renaissantes mais toujours minoritaires) a consisté à intégrer le travail au fonctionnement du capitalisme, donc à la démocratie. L’échec historique du mouvement ouvrier est aussi sa victoire.” Gilles Dauvé og Karl Nestic: *Au-delà de la démocratie* (Paris: L’Harmattan, 2009), pp. 36-37.

krisens kaos. Hinsides lønarbejdet opløses arbejderbevægelsens nationaldemokratiske projekt og viser sig at være en risikabel *detour*, som hverken indskrænker eller ophæver de kapitalistiske produktionsforhold.²⁴ Så vi skal hinsides nationaldemokratiet, fagforeningen og de parlamentariske partier.

Avantgardens tilbagekomst

I den nuværende historiske konjunktur melder spørgsmålet om avantgarden sig naturligt. Hinsides 1990'ér-kunstens systeminterne udfordringer og deltageraktiverende skuespil, hvor der sjældent blev stillet spørgsmålstejn ved demokrati og marked, er det igen blevet muligt at forestille sig kunstneriske eksperimenter, der satser på det revolutionære perspektiv og er med til at forberede en verdensomlægning af radikal karakter. Vi har allerede set kunsten spille en vis rolle i revolutionerne i Tunesien og Ægypten og i protestbevægelserne i Europa og USA helt i overensstemmelse med tidligere historiske situationer, hvor kunstnere har stillet sig i revolutionens tjeneste. Kunstnere som Kasimir Malevitch, El Lisitskij, Tatlin, Osip Mandelstjam, Vladimir Majakovskij og Sergej Tretjakov kastede sig med stor energi ud i oktoberrevolutionen, og i 1968 var Guy Debord og andre situationister aktive i besættelseskomiteerne på Sorbonne.

I Tunis og Cairo har vi set genkomsten af dada i form af en vrængende provokationskunst, der gør grin med såvel kirken, moskeen som diktatoren, alt imens den selvkritisk undersøger, hvad en revolutionær proces er for noget, hvilke bevidsthedsmæssige udfordringer, den står over for, dvs. spørgsmålet om mental træghed, som situationisterne viede så stor

24 Det vidste venstremarxister som Henk Canne Meijer så ganske udmærket allerede for 80 år siden. "Wie müssen sich nun die revolutionären Arbeiter zu der Aufhebung der bürgerlich-demokratischen Rechte verhalten? Ist es 'harte revolutionäre Pflicht', die politischen Rechte bis zum Äußersten zu verteidigen, wie die *Fakkel* vom 1. Februar schrieb? Wir sagen nein! Wir sind der Ansicht, daß, wer für die 'demokratischen Rechte' kämpft, eine verlorene Sache verteidigt. Die Demokratie ist in einer Gesellschaft, wo das Kapital in wenigen Händen konzentriert ist, nicht am Platze." Henk Canne Meijer: "Das werden einer neuen Arbeiterbewegung" [1935], i: *Partei und Revolution* (Berlin: Kramer Verlag, 1971), p. 18.

opmærksomhed i sin tid. Især graffiti har spillet en rolle i begivenhederne i Ægypten på gadeplan, hvor den både har fremhævet de revolutionæres krav, dokumenteret begivenheder og æret døde martyrer. De første var ofte simple anti-Mubarak-tekster som “رداغ” (træd tilbage) eller graffiti mod politiet som “ACAB” (All cops are bastards), der ofte ikke blot stod at læse på mure, men også på tanks og politibiler, senere blev det egentlige vægmalerier, hvor Nasser, Sadat, Mubarak og Tantawi var afbilledet som én person med forskellige masker, eller hvor hovederne af Tantawi og andre ledende figurer i landets militær-råd var afbilledet som pissoir-sten. Udstillingssteder og forlag i bl.a. Cairo har også spillet en vigtig rolle som samlingssteder for revolutionære før og under opstanden og som begyndelsen af en alternativ offentlighed.

Occupy Wall Street har fra starten været karakteriseret af en kritisk kreativ gestus, hvor fordrejningen af det offentlige rum har været central. Fra besættelsen af Zuccotti Park, der blev omdøbt til Liberty Square, opbygningen af en Tahrir-inspireret teltlejr midt i det finansielle distrikt på Manhattan, brugen af den såkaldte *peoples' microphone* til projektionen af Occupy-slogans som “This is the beginning of the beginning” og “99” med en batmanlignende cirkel på den 32-etagers høje Verizon Building på Lower Manhattan har Occupy Wall Street benyttet sig af post-situationistiske greb, der også gik igen i 1980'ernes AIDS-aktivisme og ses i den queer-feministiske performance-kunst, som Gritt Uldall-Jessen præsenterer i sit bidrag, hvor det urbane rum gøres til objekt for kreative interventioner, der stiller spørgsmålstejn ved byens indretning og synliggør alternative måder at organisere det på hinsides det neoliberale bystyre, det politiske system og dets politi.

Fra begyndelsen har dele af den progressive kunstscene spillet en vigtig rolle i etableringen af Occupy Wall Street. Det var således det post-situationistiske *Adbusters*-magasin, der på baggrund af en artikel af den engelske antropolog David Graeber, “Awaiting the magical spark”, hvor han overvejede, hvordan man kunne efterligne Tahrir-pladsen, indkaldte til besættelse af Wall Street den 17. september 2011. Samtidig havde det kunst-politiske kollektiv 16Beaver arrangeret en række møder med henblik på at starte en protestbevægelse i New York, hvor

aktivister fra Spanien og Grækenland havde deltaget. *Adbusters* indkaldelse og 16 Beavers forberedelser gik op i en højere enhed med besættelsen af Zuccotti Park og etableringen af en generalforsamling i forlængelse af eksperimenter fra Spanien.

I New York var fremkomsten af Occupy-bevægelsen på kort tid årsag til et brud mellem forskellige dele af byens kunstscene, alt efter om de forholder sig affirmativt til det nye subversive perspektiv eller afviser det. Allerede den 22. oktober 2011 besatte en mindre gruppe venstrekommunistiske Occupy-aktivister, der kaldte sig Take Artist Space, det alternative udstillingssted Artist Space midt i Soho. Aktivisterne omdannede udstillingsstedet til en indendørs *squat*, åbent for alle hjemløse, men lukket for medierne og politiet, og afholdt en generalforsamling, før de efter 28 timer blev smidt ud af et privat vagtfirma på foranledning af Artist Spaces chefkurator. Reaktionen fra Artists Space er bemærkelsesværdig og peger på tidligere skjulte klassealliancer, der med krisen og protesterne dukker frem i lyset.²⁵ Andre aktivister har fokuseret på økonomisk ulighed i kunstverdenen. En underafdeling af Occupy Wall Street, Arts and Labor, har således i forlængelse af Art Worker's Coalitions praksis sidst i 1960'erne, synliggjort forbindelser mellem Whitney Museum of American Art, MOMA, banker og private finansinstitutioner, der spillede en central rolle i introduktionen af nye risikable lånemodeller, og er gået aktivt ind i kampen for de arbejdere, der er organiseret i Teamster, som auktionsfirmaet Sotheby's har opsagt og nægtet adgang til deres arbejdsplads. I forbindelse med Whitney Biennial 2012 oprettede Arts and Labor en falsk hjemmeside identisk med Whitneys egen, hvoraf det fremgik, at Whitney havde afsluttet samarbejdet med to sponsorer, Sotheby's og Deutsche Bank. "The Whitney will find a way to open the 2012 Biennial in spite of the Museum's difficult decision to break with the two major corporate sponsors of the Biennial. [...] Last year saw record-breaking sales with profits over \$100 million for Sotheby's; the pay of the CEO

25 Jeg tillader mig at henvise til min tekst "Efter kredit kommer vinter: 'Progressiva konstinstitutioner' och krisen, eller: Ännu en omgång gammal ideologikritik med anledning av utställningen *Abstract Possible*", oversat til svensk af Magdalena Sørensen, i: *Paletten*, nr. 288, 2012, pp. 6-13.

alone doubled to \$6 million. Yet Sotheby's has sought to break organized labor by starving their workers into submission—locked out of their jobs and without wages since August. [...] The Whitney also announces its break with major sponsor Deutsche Bank, which is facing numerous lawsuits and accusations of fraud from both investors and the U.S. government. [...] The reckless and even fraudulent financial speculation by banks like Deutsche Bank has created enormous social costs in terms of lost jobs, savings, and homes.”²⁶ Ved åbningen af biennalen blev der ligeledes demonstreret uden for museet og aktivister holdt taler inden for mod Whitneys samarbejde med Sotheby's.

Arts and Labors aktioner er relevante, men der er ikke tvivl om, at det er de tværgående satsninger, der bliver de vigtige. Det er i overskridelsen af de institutionelle rammer, avantgardepositionen etableres, forlenes med et antikapitalistisk perspektiv og begynder at skabe tankeeksperimenter som en integral del af mobiliseringen af proletariatet; derfor er det kontraproduktivt udelukkende at fokusere på kunst og kultur, som Arts and Labor tenderer til at gøre det. Det er i initiativer som Take Artist Space og den kreative protest på gaden og nettet, at de vigtigste 'kunstneriske' bidrag finder sted. Det er i overskridelsen af kunst, teori, medier og politik (som adskilte discipliner), at det revolutionære perspektiv viser sig; helt i overensstemmelse med kunstens egen grænseløse udvidelse fra Rimbaud til situationisterne og hinsides. Her er kunsten aldrig sig selv, som Rasmus Graff skriver, og her ophæves adskillelsen mellem kunst og arbejde.

Kontrarevolution, global elendighed og finanskapitalens fortsættelse

Protesterne, der ruller over verden, mødes imidlertid af en kontrarevolutionær modbevægelse, der gør alt for at inddæmme og udradere modstanden mod den herskende orden. Denne modbevægelse antager forskellige former: I den rige del af verden tager den form af voldsomme nedskæringer i velfærd og kultur som i Storbritannien og Holland eller den totale destruktion af samfundet som i Grækenland; i Afrika står den på intensiveret udbytning i lande som Nigeria og Kenya,

26 http://whitney2012.org/Press/Archive/biennial_sponsors_release.html

kriminalisering af strejker som i Benin og regulær nedskydning af strejkende og demonstranter som i Zambia. Billedet er stort set det samme i Sydøstasien, hvor strejkende protesterer mod elendige arbejdsvilkår og lave lønninger i Bangladesh, i Indien og i Sydkorea. Overalt ruster den lokale kapitalisme sig til kamp og forsøger at forhindre formuleringen af egentlige alternativer. I alle disse kontekster er kapitalismen koncentrationen af magt i hænderne på en lille gruppe, helt i overensstemmelse med hvad Marx beskriver i *Kapitalen*.²⁷ Den globale finanskapital forsøger aktuelt desperat at forlænge den proces, der har stået på siden midten af 1970'erne, hvor der blev igangsat en omfattende ekspropriation og udbytning, hvad vi i dag kalder neoliberalisme, men som vi også i forlængelse af Midnight Notes Collective kan benævne 'de nye indhegninger'.²⁸ Den term beskriver måske bedre det forhold, at neoliberalismen på ingen måde er liberal i nogen traditionel anti-statslig forstand, men snarere er et politisk-økonomisk program gennemført ved hjælp af eller gennem staten og en række overstatslige institutioner som EU, G8, WTO og IMF.

Hvis det ikke allerede var klart, burde det være tilfældet efter 2008: Staten og kapitalen er ikke to adskilte størrelser, men er tværtimod intimt forbundet, og derfor kan staten heller ikke redde os fra (finans)kapitalen og krisen. Staten er underlagt kapitalismens strukturelle begrænsninger, den regulerer ikke kapitalismen, den er tværtimod en af dens primære agenter, idet den garanterer tiltroen til skabelsen af fremtidig værdi, i sidste instans med al sin overvældende militære magt. Som Bob Dylan synger: "You know capitalism is above the law / [...] You'd better get that through your head. / This world is ruled by violence, but I guess that's better left *unsaid*."²⁹

Som historikeren Arno Mayer indgående har beskrevet, mødes en revolutionær dynamik altid af en voldsom modreaktion, der forsøger at dæmme op for grundlæggende

27 Karl Marx: *Kapitalen*, 1. bog 4, p. 914.

28 Midnight Notes Collective: "The New Enclosures", i: idem: *Midnight Oil: Work, Energy, War, 1973-1992* (New York: Autonomedia, 1992), pp. 317-333.

29 Bob Dylan: "Union Sundown" på pladen *Infidels* (Columbia, 1983).

samfundsændringer, der kan resultere i ophævelsen af tidligere hierarkier.³⁰ Det er også tilfældet i den nuværende situation, hvor protesterne truer med at underminere den nuværende verdensorden. Som Mayer og også den italienske autonomiateoretiker Paolo Virno gør opmærksom på, er forsøget på at inddæmme den revolutionære trussel ikke blot reaktionært, kontrarevolutionen er selv transformativ og forsøger at overtage revolutionens afsæt til at forsvare og videreudvikle kapitalismen.³¹ Det neoliberale akkumulationsregime er et glimrende eksempel på denne proces, hvor 1960'ernes kritik af det fordistiske arbejde blev erstattet af et nyt fleksibelt arbejde, hvor distinktionen mellem fabrikken og samfundet tenderer til at gå i opløsning. Kontrarevolutionen er altså en socialisering af de transgressive energier, hvor muligheden for social forandring afspores i en omformning af produktionsmåder, livsstile og sociale relationer med henblik på en konsolidering af kapitalismen. Kontrarevolutionen adresserer på den måde nogle af de samme spørgsmål, som revolutionen stiller, men giver helt andre svar, som når kritikken af det fordistiske arbejde bliver til selvstyring og prekært arbejde, eller kravet om et andet samfund bliver til et grotesk præsidentvalg, hvor valget står mellem det gamle regimes udenrigsminister og en repræsentant for militærets nye venner i Det Muslimske Broderskab, som i Ægypten. På den måde er kontrarevolutionen et bevidst forsøg på at opløse det revolutionære moment i den sociale bevægelse.

I Ægypten ser vi, hvordan militæret og Det Muslimske Broderskab er ved at finde sammen i en alliance, der støttes aktivt af USA, og som i ly af et borgerligt demokrati vil gøre alt for at begrænse de ændringer, som de revolutionære har kæmpet indædt for. Hæren og moskeen udgør nu et dobbelthovedet regime, som forsøger at afspore revolutionen gennem religion og nationalisme. Og den vestlige reception af protesterne i Ægypten og i Mellemøsten har generelt været et glimrende

30 Arno Mayer: *Dynamics of Counterrevolution in Europe, 1870-1956: An Analytic Framework* (New York & London: Harper & Row, 1971).

31 Paolo Virno: "Do you remember counterrevolution" [1994], i: Nanni Balestrini og Primo Moroni (red.): *L'orda d'oro 1968-1977. La grande ondata rivoluzionaria e creativa, politica ed esistenziale* (Milano: Feltrinelli 2005), pp. 639-657.

eksempel på kontrarevolutionær manipulation, hvor protesterne forsøges reduceret til et ønske om at slippe af med lokale dikta-
torer og få 'vores demokrati', hvad den algierske filosof Seloua
Luste Boulbina kalder "overvåget frihed".³² I modsætning til de
cirkulerende orientalistiske forestillinger i de vestlige medier,
har mobiliseringerne deres udspring i en totalt håbløs situation
for regionens stadig yngre befolkninger, der, med mindre de
er forbundet til familiediktaturerne, ikke kan se frem til noget
anstændigt liv. Det er ikke menneskerettigheder og frie valg, det
drejer sig om, men udsigten til et lønløst liv i slumbyerne.³³ I takt
med at det er blevet stadig sværere at komme til Europa som
fattig fra Afrika og Mellemøsten, har de lokale pjaltedespotier
antaget form af store fængsler, hvor man er dømt til livstid eller
til døden. Antallet af fattige i Ægypten er vokset de seneste år-
tier, i 2011 levede næsten halvdelen af befolkningen på 84 mil-
lioner under eller lige over fattigdomsgrænsen på 2 dollars om
dagen, mens 6 millioner mennesker levede i ekstrem fattigdom.
Omkring 12 millioner ægyptere lever i slumområder, og 48% af
folk i arbejde er ansat i den såkaldt uformelle sektor og er altså
ikke 'almindelige' lønarbejdere, men er skubbet udenfor som
slumarbejdere eller lavt betalte servicearbejdere.³⁴ Millioner
af ægypterne er med andre ord destineret til en slumtilværelse
og har ikke meget at miste. Det er baggrunden for den folkelige
opstand, og det er samtidig grunden til, at indførelsen af parla-
mentarisk demokrati i Ægypten ikke gør nogen forskel.

Forsøgene på at forlænge finanskapitalens hegemoni har
ikke været mindre spektakulære i Europa. I Grækenland og
Italien blev der i 2011 således indsat teknokrat-regeringer, der
består af finansfolk og embedsmænd fra den europæiske cen-
tralbank, der skal gennemføre voldsomme spareprogrammer,
hvad Naomi Klein kalder "chokdoktrinen", der tidligere kun har

32 Seloua Luste Boulbina: "Sortir de l'impuissance et de l'oppression", i:
Lignes, nr. 36, 2011, p. 5.

33 For en beskrivelse af de ægyptiske slumbyer, se Amnesty International:
'We are not dirt': *Forced Evictions in Egypt's Informal Settlements* (London:
Amnesty International, 2011).

34 Gouda Abdel-Khalek: *Growth, Economic Policies and Employment Linkages
in Mediterranean Countries* (Geneve: International Labour Organization,
2010), p. 16.

været anvendt i perifere nationer og ikke midt i EU.³⁵ Målet med øvelserne er at sikre tilbagebetaling af den græske og italienske gæld, og som sådan er det en direkte fortsættelse af de enorme redningspakker, som bankerne har fået siden krisen for alvor manifesterede sig i 2008. Finanskapitalen har stadig taktstokken, og vi er nu i en situation, hvor EU-lande underkastes strukturtilpasningsreformer, som en lang række sydamerikanske, afrikanske og østeuropæiske lande i 1980'erne og 1990'erne blev tvunget til det af IMF. Forløbet er stort set det samme hver gang; med henvisning til en manglende konkurrenceevne og rod i de offentlige finanser, sker der en 'intern devaluering', hvor lønningerne tvinges voldsomt i bund. I mange af de lande, hvor IMF stod for reformerne, blev den lokale valuta også devalueret, men det kan ikke ske i Grækenland, som er med i Euroen, her er det alene lønningerne og de offentlige udgifter, der står for skud, det kunne kaldes en art socialisering af kapitalismen. Samtidig finder der en storstilet privatisering sted, der har til formål at 'åbne landet for udenlandske investeringer', i tilfældet med Grækenland vil det sige salg af offentlige servicere og infrastruktur til meget, meget lave priser, ikke ulig det der fandt sted i Østeuropa efter Murens fald. Som det var tilfældet i Østeuropa, skaber destruktionsen af Grækenland muligheder for nye investeringer og innovation, kapitalen finder nu arbejdskraft og produktionsmidler til en billig penge i Grækenland.

Det, der har fundet sted i Grækenland og Italien, kan, som den græske filosof Stathis Kouvelakis skriver i *New Left Review*, betragtes som en form for "blodløs kup", hvor bankerne og Eurozonens ledere vælter folkevalgte regeringer og indsætter sine egne folk.³⁶ Særligt forløbet i Grækenland har været dramatisk: Først annoncerede den daværende græske premierminister George Papandreou sidst i oktober 2011 en folkeafstemning i december om den krisepakke, som EU og IMF havde tilbudt landet, dernæst aflyste Papandreou folkeafstemningen efter

35 Naomi Klein: *Chokdoktrinen. Katastrofefekapitalismens opkomst* [*The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*, 2007], oversat af Steen Fill (Aarhus: Klim, 2008).

36 Stathis Kouvelakis: "The Greek Cauldron", i: *New Left Review*, nr. 72, 2011, p. 17.

at være blevet sat på plads og offentligt ydmyget af Merkel og Sarkozy ved G20-mødet i Cannes den 4. november, for dernæst at træde tilbage blot to dage senere. Og så blev Lucas Papademos, tidligere vicepræsident i Den Europæiske Centralbank, udnævnt til premierminister den 10. november og satte sig i spidsen for en samlingsregering, der inkluderede ministre fra Papandreous PASOK, men også fra det stærkt højreorienterede parti LAOS, der ikke har været en del af regeringen i Grækenland siden militærdiktaturets fald i 1974. Siden fulgte et valg, hvor de to traditionelle partier PASOK og ND oplevede en voldsom vælgerflugt, og hvor det gammelkommunistiske SYRIZA fik godt 16 % af de afgivne stemmer, mens det fascistiske XA-parti kom i parlamentet med små 7 % af stemmerne. Trods voldsomt pres fra EU lykkedes det ikke at danne en regering, og der er blevet udskrevet valg igen, hvor det er meningen at de græske vælgere skal affirmere den neoliberale chokpolitik, alternativet kan ifølge tyske politikere blive at indføre et protektorat i Grækenland.³⁷ I Italien kom Silvio Berlusconi i mindretal og blev tvunget til at gå af i november 2011, hvor han blev afløst af Mario Monti, der interessant nok er tidligere EU-kommisær og rådgiver for bl.a. Goldman Sachs. Monti har indtil videre med henvisning til "national ansvar" og "den græske fare" – den første krisepakke hed "Red Italien" og bestod af nye skatter og afgifter på boliger, forbrug, lønninger og pension – gennemført drastiske besparelser med støtte fra det socialdemokratiske PD, det kristendemokratiske UdC, Gianfranco Finis FLI og Berlusconis PdL. Spanien og Portugal er de næste i køen.

Vi skal altså ikke gøre os nogen illusioner om den herskende ordens vilje til at forsvare sig og forhindre at krisen skærpes. Allerede alterglobaliseringsbevægelsen blev mødt med repression før 9/11, og undertrykkelsen af den anden Intifada i Palæstina taler sit eget sprog. Med undtagelsestilstanden blev det så legio at bombe, torturere, bortføre og tilbageholde. I dag er vi derfor i en situation, hvor politi og militær magt står klar og vil forsøge at håndtere enhver uro i overensstemmelse med antiterror-lovgivningens radikalt udvidede beføjelser. Det giver

37 Thomas Straubhaar: "Wir brauchen ein Protektorat", i: *Der Tagesspiegel*, 6. maj, 2012.

med andre ord ikke mening at forestille sig, at revolutionen ikke vil blive mødt med en stærk og varieret magtdemonstration. Det vil den, det kan vi allerede se i Grækenland, USA og Spanien, og vi har selv fået en lille forsmag i København i forbindelse med rydningen af Ungdomshuset i 2007 og Cop15.³⁸ Det er ikke sandsynligt at forestille sig, at alle konflikter vil blive løst uden brug af fysisk og verbal vold. Statsmagten vil desværre ikke bare af sig forsvinde af sig selv som dug for solen, selv om det vil være langt at foretrække. Den vil aldrig afgang ved døden af sig selv, bare sove ind stille og roligt. Tværtimod vil den mobilisere alle ressourcer i forsvaret for den eksisterende orden. Afgørende historiske forandringer sker aldrig fredeligt. Det er illusorisk at forestille sig en revolution uden en kontrarevolution. Vi skal, som Tania Ørum rigtigt skriver, ikke fetichere vold, på ingen måde, men ikke-vold er ikke en mulighed. Opgaven er at skabe noget andet (end endnu en stat med politi og militær, etc.), det handler med andre ord om at være kreativ, idet vi nedbryder staten og kapitalen. Som de revolutionære fra Tahrir skriver i deres støtteerklæring til Occupy Wall Street: "It is not our desire to participate in violence, but it is even less our desire to lose. If we do not resist, actively, when they come to take what we have won back, then we will surely lose. Do not confuse the tactics that we used when we shouted 'peaceful' with fetishising nonviolence; if the state had given up immediately we would have been overjoyed, but as they sought to abuse us, beat us, kill us, we knew that there was no other option than to fight back. Had we laid down and allowed ourselves to be arrested, tortured and martyred to "make a point", we would be no less bloodied, beaten and dead. Be prepared to defend these things you have occupied, that you are building, because, after everything else has been taken from us, these reclaimed spaces

38 Tyske kommentatorer har allerede nævnt muligheden for at sende fredsbevarende styrker til Grækenland, hvis ikke befolkningen vælger den rigtige regering, som godkender spareplanerne. Jf. Michael Martens: "Griechenland. Eine Schicksalswahl", i: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 18. maj, 2012. I USA er FBI begyndt at modarbejde Occupybevægelsen, infiltrere den og anklage den for terror. Parallellen synes at være FBI's destruktion af Black Panther Party sidst i 1960'erne. Jf. Arun Gupta: "Cleveland Occupy arrest are the latest in FBI's pattern of manipulation", i: *Guardian*, 28. maj, 2012.

are so very precious. [...] By way of concluding, then, our only real advice to you is to continue, keep going and do not stop.”

Så hvor er vi nu? Med revolterne i Nordafrika og Mellemøsten og Occupy-bevægelsen er en reel omlægning af perspektivet ved at være muliggjort, og der er ved at blive etableret en reel sammenhængende modstand mod elleve års undtagelsestilstand, indbefattet dens ulighed, krige, økologiske destruktion og eksklusion. En anden verden er ikke bare mulig, den er også nødvendig. Den globale kollaps for pengeøkonomien er begyndt. Det er herfra, vi starter.

Mikkel Bolt (f. 1973)

Ph.d., lektor ved Institut for Kunst- og Kulturvidenskab, Københavns Universitet. Har udover *En anden verden. Små kritiske epistler om de seneste årtiers antikapitalistiske satsninger i kunst og politik og forsøgene på at udradere dem* (2011) publiceret bøgerne *Den sidste avantgarde. Situationistisk Internationale hinsides kunst og politik* (2004), *I sammenbruddets tjeneste*, s.m. Das Beckwerk (2008) og *Avantgardens selvmord* (2009). Har derudover redigeret antologier om bl.a. interventionskunst og Giorgio Agamben og skrevet artikler om avantgarde, moderne politisk filosofi og samtidskunst. Med i redaktionen af tidsskriftet *K&K*. Lejligheds kulturel producent senest udstillingen *This World We Must Leave* (Århus Kunstbygning, 2010), s.m. Jakob Jakobsen.

Rasmus Graff (f. 1983)

Digter og kritiker. Har udgivet en række hæfter og pamfletter bl.a. på det midlertidige forlag 28/6 (2008-2009), han selv var med til at starte og nedlægge. Har senest udgivet bogen *Folkets prosa* (2010).

Eskil Andreas Halberg (f. 1983)

Cand.scient.adm. med specialeafhandlingen *Sikkerhed Nødvendighed Undtagelsestilstand*, blogger og aktivist i det bypolitiske netværk *openhagen.net*, endvidere aktiv i en række nuværende og afsluttede udenomsparlamentariske politiske initiativer.

Cecilie Høgsbro Østergaard (f. 1969)

Litterat, skribent og kurator. Ansat ved Det Kgl. Danske Kunstakademis Billedkunstskoler, bl.a. som daglig leder

af projektrummet BKS Garage. Kritiker ved Kunstkritikk.no og formand for AICA DK, Foreningen af Danske Kunstkritikere. Tidligere har hun bl.a. fungeret som kunstnerisk leder af Overgaden, som anmelder på dagbladet *Information* og som ekstern lektor i Kunsthistorie og Visuel Kultur ved Københavns Universitet. Medstifter af organisationen Globe og tidligere redaktør af tidsskriftet *Øjeblikket*.

Carsten Juhl (f. 1946)

Cand.mag., lektor ved Afdeling for Teori og Formidling, Det Kgl. Danske Kunstakademi. Har publiceret artikler om bl.a. Giorgio Agamben, Immanuel Kant, den revolutionære tradition og konceptkunst og forfattet bøgerne *Italiens historie fra enhedsstatens oprettelse til det historiske kompromis* (1979), *Den æstetiske fordring* (1994) og *Globalæstetik. Verdensfølelsen og det kosmopolitiske perspektiv* (2007). Har endvidere oversat en række bøger og artikler af bl.a. Jean Baudrillard, Jean-François Lyotard og Mario Perniola. Redaktør af *Hæfter for Gæstfrihed*.

Jørgen Michaelsen (f. 1961)

Billedkunstner. Har bl.a. stået bag installationsværkerne *MESO. Songs of Mutual Resistance & Fortification* (Nikolaj, Kbh., 2002) og *ENDO. A Natural Selection* (Overgaden, Kbh., 2004) samt deltaget i gruppeudstillinger herhjemme og i udlandet. Har endvidere udgivet bøgerne *AUTO. Selected Writings/Udvalgte skrifter 1993-2005* (2006) og *State of Nature. 500 Drawings and One Text* (2009). Redigerede tidsskriftet *Mutant* (2002-06) og separatidsskriftet *NY MUTANT* (2007) i samarbejde med Mikkel Bolt.

Remi Nilsen (f. 1977)

Cand.philol i filosofi fra Universitetet i Bergen. Chefredaktør for den skandinaviske udgave af *Le Monde diplomatique*. Har publiceret artikler om bl.a. Georges Bataille, Gilles Deleuze og Antonio Negri.

Gert Sørensen (f. 1948)

Mag.art., dr. phil., seniorlektor ved Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, Københavns Universitet, med ansvarsområde inden for italiensk historie og kultur. Har publiceret bøger og artikler om italienske forhold. Senest *Berlusconi og den moderne fyrste* (2008) og som medredaktør på antologien *Europa – et uafsluttet projekt* (2009). Arbejder aktuelt bl.a. med den italienske historisme hos Benedetto Croce og Antonio Gramsci.

Gritt Uldall-Jessen (f. 1970)

Uddannet dramatiker fra Dramatikeruddannelsen, Århus Teater og cand.mag. fra Københavns Universitet. Har senest medvirket ved tekstarbejdet på *I Godots venteværelse* (2011), stået for performancevandringen *Surviving Peder Paars* (2011) samt følgende happenings, selvstændigt eller i samarbejde med andre: *Zille Hans Dotters Nytorv* (2012), *Kongens Have skal forblive Kongens* (2011), *Højere end rådhuset* (2010), *Den feministiske hånd* (2009), *Rosa Luxemburg Plads ligger her!* (2009), *Suburbian Rapebusters* (2006) og *Texxt* (2005). Kurator og co-kurator af internationale performancekunst-festivaler, senest festivalerne *Feminists In Space* (2011) og *Scenekunstnere Uden Scene-festival* (2011). Medlem af det kunstneriske råd for Warehouse 9, Vesterbro, København.

Jeppes Wedel-Brandt (f. 1980)

Cand.mag. i Moderne Kultur, ekstern lektor ved Institut for Kunst- og Kulturvidenskab, Københavns Universitet. Har bl.a. beskæftiget sig med optøjerne i de franske forstæder i 2005 og afroamerikansk ghettohistorie. Har været medredaktør af *Øjeblikket*, er med i redaktionen på *visAvis - Voices on Asylum and Migration* og aktiv på *openhaven.net*. Har været engageret i en række aktivistiske asylopolitiske tiltag i København.

Tania Ørum (f. 1945)

Cand.mag., lektor ved Institut for Kunst- og Kulturvidenskab, Københavns Universitet. Har skrevet bøgerne *Pamelas døtre* (1985) og *De eksperimenterende tresere. Kunst i en opbrudstid* (2009) og har forfattet en lang række artikler om avantgardens tværæstetiske eksperimenter, engelsk og amerikansk litteratur samt æstetik og køn. Har endvidere redigeret en række antologier, senest *The Cultural History of the Avant-Garde in the Nordic Countries 1900-1925* (2012), *Feminisme* i serien *Moderne litteraturteori* (2012), *Regarding the Popular: Modernism, the Avant-Garde and High and Low Culture* (2011) og *En tradition af opbrud. Avantgardernes tradition og politik* (2005).

Carsten Juhl, Gert Sørensen, Remi Nilsen, Jeppe Wedel-Brandt, Tania Ørum, Rasmus Graff, Gritt Uldall-Jessen, Jørgen Michaelsen, Cecilie Høgsbro Østergaard, Eskil Halberg og Mikkel Bolt: *Bevidsthedsudvidelse og verdensomlægning. Kunsten som revolutionens selvkritik. Akter fra seminaret om Mikkel Bolts En anden verden, Billedkunstskolerne, København, 17.2. 2012*

Forlaget Nebula, 2012

Tilrettelagt af Peter Folkmar

Bogen er sat med Lyon Text, 8/12 og Brown, 6,5/10

Trykt hos Balto Print

ISBN 978-87-993651-5-9

Forlaget Nebula

Læssøgade 3,4

2200 København N

www.nebulabooks.dk

Alle må kopiere fra denne bog, så længe det ikke sker for at tjene penge

I *Bevidsthedsudvidelse og verdensomlægning*. *Kunsten som revolutionens selvkritik* analyserer og diskuterer filosoffer, kunstteoretikere, aktivister og kunstnere forholdet mellem kunstnerisk praksis og politisk satsning. Udgangspunktet er Mikkel Bolts *En anden verden*, der kortlægger de seneste 30 års intense kampe mellem på den ene side den neoliberale kontrarevolution og på den anden side antikapitalistiske kunstneriske og aktivistiske protester. Bidragene i *Bevidsthedsudvidelse og verdensomlægning* underkaster Bolts bog en kritisk analyse ud fra et politisk, filosofisk og kunstnerisk perspektiv og videreudvikler analysen af revolutionen, kontrarevolutionen og kunstens systemkritiske potentialer.

ISBN 978-87-993651-5-9

9 788799 365159